

1
nr. 4653.

B. P. HASDEŪ

ISTORIA CRITICA A ROMANILORU

PAMENTULU
TERREI-ROMANESCI

VOLUMU II

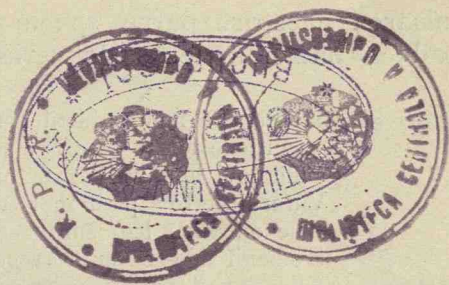
REAȚIUNEA OMULUI CONTRA NATUREI. — ORIGINILE URBANE. — SINTEȚEA.

BUCUREȘCI

TIPOGRAFIA ANTONIU MANESCU, STRADA LIPȘCANI, No. 3.

1875

Volumul de față completează și încheie istoria critică teritorială a Țării-Românești în hotarele ei din secolul XIV, adică dela valea Almașului în Temeșiana pînă la gurile Dunării în Bugiacu.

Elu approfondeză cestiunea foarte complicată a reacțiunii omului contra naturii, desfășoară obscurele origini ale cellor mai vechi stabilimente urbane în Dacia și resuma printr'o ochire sintetică toate rezultatele analizei.

Acei ce posedă volumul I numai în prima edițiune, împărțită peste totu în trei lungi paragrafuri de câte deuce și cincispredeci cölle de tipar, voru fi surprinși din capul locului de a găsi aci o altu-feliu de divisiune, anume în „Studie” subdivise la rîndul lor fie-care în mai multe scurte §§-furi, cea-ce permite autorului a specialisa puncturile în desbattere prin câte o rubrică separată și agiută în același timp pe lectoru de a pute fără oboselă să și concentreze atențiunea.

Sîntem datorii a preveni că această împărțire, mai sistematică și mai commodă, s'a introdus de asemenea în a doua edițiune a volumului I, reveșută, foarte adausă și gata a eși de sub presă în momentul cându scrimu aceste șiruri.

Unu altu motivu de surprindere pentru cititorii va fi de a vedé după prefață o dedicațiune „lu Herbert Spencer”.

Mulți dintre noi voru fi cunnoscîndu pe ilustrul autoru allu numeroselor capu-d'opere: *The classification of the sciences*, *Social statics*, *The principles of biology*, *The principles of psychology*, *First principles* etc.; puțini înse voru fi dispuși a afla vre-unu feliu de legamîntu între toate acestea și între *Istoria critică a Românilor*.

Datorim și aci unu cuvîntu de esplicațiune.

Scriîndu cu multă simpatia despre volumul I și primele cölle ale volumului II, trei dintre cei mai distinși professorii din tînera noastră generațiune au emis în publicitate trei diverse opiniuni asupra tendinței filosofice a acestei opere: d. St. Michalescu ne-a făcutu „spiritualist”, d. Dr. D. Laurianu — „discipolu allu lu Wallace”, d. Angelu Demetrescu — „elevu allu lu Vico”.

Convicțiunea noastră despre o supra-direcțiune providențială ni-a attras celule an-teie doue epitețe; modul în care am limpeșitu mitica personalitate a lu „Negruvodă” ni-a meritatu pe celu allu treilea; cu același dreptu înse, decă aru fi să se fiea numai cutare seú cutare passagiú isolatu din intréga carte, alții aru pute să ne approve seú să ne desapprove de a fi „comptist”, „moleschottist”, „darwinist”, „schopenhauerist” seú cine mai scie ce.

Credemú consultu a protesta.

Scrierea noastră se bazează pe patru specii de fontâne, fără cari este imposibilu a fi cine-va istoric în secolul XIX: testurile, sciința naturală, filologia și economia politică.

La armonisarea acestor patru specii de fontâne trebuî negreșit să președă o „filosofia”, adevă unu complexu de verități mai generale decâtu ori-ce veritate de faptu:

Astfelu allu meu suffletu lua miu veșminte,
 Lua miu de forme la ori-ce minutu,
 Cându lovi auđu'mi aceste cuvinte:
 «Viitorulu este săpatu în trecutü ;
 «Alle omeniri legi sunt neschimbate,
 «Ș'omenii adesea sunt ca nesce flori
 «Alle caroru frunđe cadu, fiindu uscate,
 «Dėru resaru mai giune la vėrsatü de dorü . . .

(G. Crețenu)

Filosofia noastră nu se restringe totuși nici în teoria unilaterală a lui Vico, nici în vederile epizodice alle lui Wallace, nici în pura metafisică a lui Kant, nici în ori-care altă combinațiune estremă seü necompletă.

Ne-amü ținutu și ne vomü ține cu stăruință de metoda experimentală, admittėndu ca unica basă de discușiune realitatea și numai realitatea; în această realitate înse, mai pe susu de lucrurile celle pipăite cu degetulu, se manifestă «o forță conducătoare omnipresinte inexperimentabilă», pe care omulu nu' este datu s'o cunnoscă, dėru pe care ellu nu pöte a n'o recunnosce.

Acella ce a reușitu cellu änteiu a împăca în filosofia pe o calle sciințifică sfera cunnoscutulu cu sfera necunnoscutulu recunnoscibilü, este Herbert Spencer.

Cändu istoriculü agiunge cu scrutinü pėnė la ultimele margini alle cunnoscutulu —și pėnė acolo, după chipulu nostru de a înțellege istoria, este datoru să agiungă—pöte ellu öre să nu se ciocnescă de immensulu elementu allu necunnoscutulu recunnoscibilü?

„Fie-care cugetare—dice Herbert Spencer—implică o sistemă întrėgă de cugetări și încetază de a esiste cändu o trunchiază cine-va de correlativele sėlle: după cumü noi nu putemü despărți unu singuru organu de restulu corpulu viu și a'lu studia ca și cändu arü avė o viuėtă nedependinte, totü așa nu se pöte separa și a se cerceta a parte una singură dintr'unu organismu de cugetări”.

Realitatea nu este nici o dată A, ci totü-da-una $A+x$.

Acestü $A+x$ formeză unu „organismu de cugetări” suppusu privirilorü istoriculü.

A nu recunnosce pe x arü fi a nu cunnosce pe A, de öra-ce x limitėză pe A.

Eccė în ce modü filosofia noastră se apropiă de a lui Herbert Spencer.

Dedicändu acestü volumü maestrulu scölei positiviste englese, noi facemü o profesiune de credință.

Ea nu pöte a nu fi bine-venită mai cu sėmă astă-đi, cändu «în sciința la modă—d după espressionea totü a lui Herbert Spencer—domnesce unu spiritü de irreligiune, «nu înse în sciința cea adevėrată care, în locü de a se opri pe suprafață, străbatte «adăncimile naturei”.

Incă o vorbă, și amü terminatü.

În volumulu I, încercändu primulü passu pe unu drumü cu totulü nou, a trebuitü să indicămü dela începutü planulu, ținta și miđu-löcele întreprinderii.

De astă dată o prefață lungă arü fi de prisosu.

Deși ambiü volumi sunt abia o mică parte dintr'o operă de nesce dimensiuni colossale, pentru a cărița deplină realizare nu sperămü să pötă agiunge restulu unei viuėte sdruncinate prin sufferință și prin muncă, totuși această mică parte este tocmai

cea mai importantă, fiindu însăși temelia edificiului.

O dată isprăvită, vedeți-o.

Vedeți-o și giudecați-o.

Demonstrați prin știință acollo unde va fi retăcită știința autorului.

Îndreptați prin bunul simțu ceia-ce bunul simțu allu autorului va fi putut să nu observe.

Essaminați cu iubirea de adevărū punturile, în cari iubirea de adevărū a autorului nu va fi resbătutū prin tote dificultățile unū nămolū de probleme.

Mai pe scurtū, avemū totū dreptulū de a cere dela criticulū nostru, decă nu aristocrația talentului, ce se numesce geniū și aristocrația cunnoscinței ce se chiamă erudițiune, cellū puținū o dosă burgesă de știință, de bunū simțū și de iubirea de adevărū.

Orī-cuī înse lipsescū radicalmente căte-trelle, ne vomū mărgini a-ī respunde cu Alfredū de Musset în admirabilulū dialogū între Dupont și Durand:

Ah, Dupont! qu'il est doux de tout déprécier ;
 Pour un esprit mort-né, convaincu d'impuissance,
 Qu'il est doux d'être un sot et d'en tirer vengeance!
 A quelque vrai succès lorsqu'on vient d'assister,
 Qu'il est doux de rentrer et de se débotter
 Et de dépécer l'homme, et de salir sa gloire,
 Et de pouvoir sur lui vider une écritoire,
 Et d'avoir quelque part un journal inconnu
 Où l'on puisse à plaisir nier ce qu'on a vu...

Cătū despre noi, suntemū grăbiți a merge înainte, apucându-ne fără intervallū de repaosū a clădi pe vastulū fundamentū măcarū unū colțușorū allū zidului: *Istoria critică etnografică a Românilorū*.

După cumū în primii doui volumi, luându dreptū punctū de plecare și de întorcere secolulū XIV, epoca de virilitate a poporului românū, noi amū descompusū și amū recompusū processulū formațiunii nōstre naționale sub acțiunea teritorială, totū așa vomū avē a desbatte în următorii doui volumi acella-și processū de formațiune sub raportulū geneticū, ca o resultantă directă seū indirectă a amestecului differitelorū nēmuri.

La lucru !

LUI
HERBERT SPENCER,

CREATORULU «PRIMELORU PRINCIPIE»,

CELLUI MAI ADUNCU CUGETATORU ALLU SECOLULUI XIX,

DEDICĂ
ACESTŪ ALLŪ DOUILEA VOLUMŪ

AUTORULU

STUDIULU IV.

REAȚIUNEA OMULUI CONTRA NATUREI

§ 1.

PROVEDINȚA ÎN ISTORIA.

Secolul nostru a înregistrat descoperirea unei legi fizice atât de fecunde în consecințe, încât un celebru naturalist nu se sfiește a o pune allături cu *gravitațiunea*. (1)

Două Anglesi, Darwin și Wallace, meditănd unu în Europa și cellu-l-altu în Australia, au agiunsu spontanamente la aceeași concluziune, că adecă fie-care speciă animală superioară s'a născutu din cea mai apropiată speciă inferioară.

Intréga teoriă se desfășură în următorul mod:

1-o. Immulțirea animalilor în progressiune

(1) Lubbock, *L'homme avant l'histoire*, trad. Barbier, Paris, 1867, in-8, p. 492.

geometrică face că o mare parte din ei peru în universală luptă pentru essistință, prin lipsă de hrană, prin intemperii sêu prin inamicia cellorū mai forți;

2-o. Copiil séménă cu părinții lorū, inse nu în tôte, ast-feliu că fie-care posedă câte ce-va mai puțin sêu mai multu;

3-o. Acestu mai puțin sêu mai multu se pôte perpetua prin ereditate, ori-ce ființă transmittendū posterității selle defectulū sêu prisosulū;

4-o. O diversitate individuală într'unu punctu ore-care trage după sine diversități correspondinți în tôte celle-l'alte puncturi alle organismului.

Din aceste patru legi combinate, multiplificațiune, variațiune, correlațiune și ereditate, legi de-multu cunnoscute și recunnoscute, urméză că dintr'o 100 născuți în specia *A* deși

cei mai mulți perū, totuși din căți remănu cellū mai aptū dă nascere unei generațiuni perfecționate de $100, A+^x$, dintre cari perindū éróși cei mai mulți, cellū mai aptū dă nascere unei noue generațiuni de 100 și mai perfecționate, $A+2^x$ etc.; ast-feliū că valórea *ixuriloră*, agglomerate din generațiune în generațiune cu o lentetă imperceptibilă într'o ramură mai norocósă a speciei celei primitive, precumpendū assupra valorii lui *A*, se produce după mii de secolī specia *B*, înlocuindū pe cea-l'altă mai puțin perfectă, decă se stinsese în cursulū timpului, séu essistândū allăturī cu dēnas, decă imperfecțiunea nu fusese mortală.

Marele Bacon și orang-utangulū derivă din aceeași tulpină *măimuță*, care la rōndulū séu eșise dintr'o altă specia animală și mai inferóră, așa că pogorindu-ne din tréptă în tréptă noi vomū găssi pe vr'unū pesce din fundulū oceanului ca străbunū allū omului de astă-đi.

În acéstă teoriă, pe care noi ne-amū silitū a o resume în modulū cellū mai essactū (2), cată să se deosebescă doue elemente cu totul neatărnate unul de altulū :

- 1-o. Transformismul séu *evoluțiunea speciilor*;
- 2-o. *Selecțiunea naturală* séu supraviețuirea cellorū mai apti.

Transformismul pōte fi falsū, și totuși selecțiunea naturală, adevérata descoperire a lui Darwin și Wallace, va fi fórte reală chiarū cândū se va essercita nu în totalitatea viueței organice, metamorfosândū pe măimuță în omū, ci numai în totalitatea fie-cării specii separate, prefăcendū pe unū barbarū într'unū Gōthe.

Cu alte cuvinte, a fi cine-va *selecționistū* nu este încă a fi și *transformistū*.

(2) Darwin, *Origine des espèces*, trad. Moulinié, Paris, 1873, in-8. — *Idem*, *De la variation des animaux et des plantes*, trad. Moulinié, Paris, 1868, in-8. — *Idem*, *La descendance de l'homme*, Paris, 1872, in-8.

Selecțiunea naturală producendū în fie-care speciă doue extreme, unulū în *plus* și altulū în *minus*, ni esplică destullū de bine pentru ce extremulū cellū mai perfectū dintr'o speciă inferióră se aprópiă de extremulū cellū mai neperfectū dintr'o speciă superióră, fără a fi o consecință necessară de a admite vre-o legătură de transformațiune între ambele.

În starea actuală a sciinței, selecțiunea naturală este o lege pe care nimeni n'o mai pune în dubiū, pecândū transformismulū ni se pare a fi d'o cam dată o simplă ipotesă.

Să luămū déro numai selecțiunea naturală, numai cea-ce'i sciințificū în teoria darwiniană, numai cea-ce nu se pōte contesta, și să vedemū decă o doctrină atătū de puținū spiritualistă nu e forțată și ea la urma urmelorū a recunnosce degetulū Divinității.

Vomū traduce litteralmente o buccată din ultimulū studiū allū lui Wallace: *Limitele selecțiunii naturale*.

„Cândū considerămū cestiunea desvoltării omului prin legile naturale cunnoscute — ăice illustrulū antropologistū — trebui să avemū pururea în vedere marele principii allū selecțiunii și teoria generală a evoluțiunii, ținendū a-minte că nici o schimbare de formă séu de structură, nici unū adausū în complicațiunea unui organū, nici unū progressū în specializațiune séu în divisiunea muncēi fiziologice, nu se pōte produce de nu concurge la binele ființei ast-feliū modificate. Insuși d. Darwin și-a datū ostenéla de a face să ne petrundemū de acéstă ideă că selecțiunea naturală nu dă locū perfecțiunii absolute, ci numai unei perfecțiunii relative; /că ea nu înaltă pe o ființă cu multū mai pe susū de semenii sei, ci numai întrū cātū trebui spre a supraviețui în lupta pentru essistință. Cu atătū mai allesū selecțiunea naturală nu pōte produce nesce modifi-

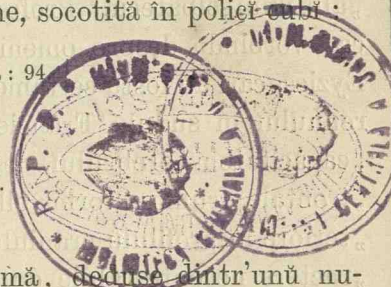
cări vêtëmătoare individului modificatü prin tr'insa, și d. Darwin nu se sfiesce a repeți mai de multe ori că unü singurü asemenea casü arü fi fatalü teoriei selle. Dêcă dêrö noi vomü gãssi în omü nesce caractere cari, întru câtü o vomü puté proba, aü trebuitü sä'i fie vêtëmătoare în epoca primei selle aparițiunii, va fi evidinte că nu selecțiunea naturală a fostü în stare de a le produce, precumü êröși nu selecțiunea naturală a fostü în stare de a da unü organü o desvoltare specială inutilă séu essagerată.

„Assemeni essemple vorü manifesta presința unei alte legi séu a unei alte forțe, nu a selecțiunii naturale; și dêcă noi vomü puté observa mai pe d'assupra, că atari modifi-cațiuni, deși inutile séu vêtëmătoare la începutü, aü devenitü totuși de cea mai mare utilitate cu multü mai târdiü și sunt actualmente es-sențiale în mersulü desvoltării morale și intel-ctuale a omului; atunci vomü fi conduși a mărtu-ri că essistă o acțiune înțeleginte, prevedëndü și preparändü viitorulü; vomü fi conduși a o mărturi cu aceiași siguranță, cu care o con-statãmü cândü unü agronomü întreprinde o ameliorațiune determinată a unei vițe de ani-mali domestici séu a unei plante cultivate. Să se noteze că acestü studiü e totü atâtü de leg-itimü și totü atâtü de sciintificü ca și acella despre originea speciilorü. Este o tentativă de a resolve problemulü inversü. Se pune în giocü descoperirea unei forțe noue, bine defi-nite, care să ni dea sémă de acelle fenomene ce nu s'arü fi pututü produce prin selecțiunea naturală. Acestü genü de probleme nu e ne-cunoscütü în sciința, și cercetarea lorü a datü nascere adessea cellorü mai strălucite rezultate. Faptele de natura de mai susü essistă în pri-vingța omului, și attrăgëndü assupră-le atten-țiunea, cercetändü causa lorü, eü cređü că

remânü în marginile unei investigațiuni sci-ntifice totü atâtü de stricte, ca și'n ori-ce altă porțiune a acestei scrieri.

„Se admite universalmente că cerebrulü este organulü înțelleginței, și e recunoscütü apröpe cu aceiași unanimitate că dimensi-nea lui e unulü din principalele elemente în determinarea capacității intelectuale. Negre-șitü că cerebrele nu sunt tóte de aceiași ca-litate, differindü prin gradulü de complica-țiune allü circumvoluțiunilorü, prin abundin-ța substanței sure, și póte prin alte particu-larități încã necunoscute; dêrü aceste diffe-rințe de calitate deși mărescü séu micșurézã influința cantității, totuși n'o neutralizã. De aceia toți scriitorii moderni cei mai emininți vëdú o legătură intimă între micimea cerebru-lui și între debilitatea intelectuală la tribu-rile celle inferiöre. Collecțiunile doctorilorü J. B. Davis și Morton offerã urmátorele cifre alle capacității miđu-locie a craniului la prin-cipalele vițe umane, socotită în poliet cubi :

Familia teutonică : 94.
Eschimoși : 91.
Negrii : 85.
Australianii : 82.
Tasmanianii : 82.
Bușmenii : 78.

„Cifrele din urmă, deduse dintr'unü nu-merü micü de specimini, sunt póte mai pe giosü de termenulü mediü. Noi gãssimü, pe de altă parte, unü micü numerü de craniuri fineșe și căzace dändü o miđu-lociã de 98, adecã cu multü mai pe susü de a cellorü germane. Este dêrü evidinte că volumulü absolutü allü cere-brului nu e necessarmente fórtë micü la unü selbatecü în comparațiune cu ómenii civili-sați, mai vertosü cândü s'aü vëđutü craniuri de Eschimoși mesurändü 113, adecã apröpe ca celle mai mari craniuri europée. Dêrü ceia-

ce'i și mai curiosă, este că resturile actualmente cunoscute ale omului pre-istoric nu indică nici o sporire apreciabilă a cavității cerebrale de atunci până în momentul de față. Un craniu elvețian din epoca de pământ, găsit în stațiunea lacustră de la Meilen, corespunde exact cu al celui unui tânăr Elvețian de astăzi. Circumferința faimosului craniu de Neanderthal e mai pe sus de mijlocie; și capacitatea lui, prin care se arată volumul creierului, este cam de 75, adică terminul mediu al craniurilor actuale din Australia. Craniul de la Engis, poate cel mai vechi din câte s'au descoperit până acum și carele, după sir John Lubbock, „a fost fără contestațiune contemporan al mammothului și al ursului de cavernă“, este totuși, după profesorul Huxley, „un craniu mai mult decât mijlociu, carele ar fi putut d'o potrivă bine să aparțină unui filosof ori să fi conținut creierul brut al unui sălbatic.“ Profesorul Paul Broca, vorbind despre omenii de caverne de la Eyzies, care au fost certamente contemporani renului în sudul Franței, dice: „marea capacitate a creierului, dezvoltarea regiunii frontale, frumoasa formă eliptică a părții anterioare în profilul craniului, sunt nesecaractere necontestabile de superioritate, pe care noi suntem deprinși a le găsi la gințile cele civilizate“; d'eu în același timp marea lărgime a feței, enorma dezvoltare a ramurii ascendente în falca inferioară, întinderea și rugozitatea suprafețelor aninate ale mușchilor, mai cu seamă a masticatorilor, extraordinara dezvoltare a aristei femurului, toate acestea denotă o imensă forță musculară și nesecmoravuri sălbatice și bestiale.

„Aceste fapte ar putea mai-mai să ne facă a ne îndoi de existența unei corelații între

dimensiunea craniului și între capacitatea intelectuală, decât n'am să știm cu certitudine că ori-ce European adult de sex bărbătesc, al cărui craniu nu măsoară în circumferință 19, este necesarmente idiot. Mai aducându-mi a-minte faptul nu mai puțin sigur, că omenii cei mari, care au combinat fineța percepțiilor cu puterea reflecției, vigoarea pasiunilor și energia caracterului, ca Napoleon I, Cuvier sau O'Connell, au avut tot d'a-una un cap mai mare decât cel mijlociu; atunci ne convingem pe deplin că volumul creierului este una din măsurile inteligenței, ba poate chiar cea mai principală.

„Nu putem d'eu a nu fi surprinși în fața anomaliilor aparținând mai multor triburi sălbatice foarte inferioare, al căror creier este totuși atât de considerabil ca și cel mijlociu al Europeanilor, și acesta ne face a înțelegé un prisos de forță: un instrument mai perfect decât cum trebuie același cel posedă.

„Pentru a constata, decât impresiunea noastră este sau nu întemeiată, să confruntăm creierul omului cu al animalilor. Orangutanul adult este de statură unui om mic, eu gorilul întrece cu mult pe un om de talie mijlocie, cel puțin prin corpul și greutate. Cu toate acestea creierul orangutanului măsoară numai 28, al gorilului 30 și maximum 34 $\frac{1}{2}$. Basându-ne pe terminul mediu, noi am vedut că capacitatea craniană la triburile sălbatice cele mai brute nu e probabilmente mai mică de $\frac{5}{6}$ din capacitatea craniană la gințile cele civilizate, pe când mai-mai antropoidele nu ajung nici la $\frac{1}{3}$ din cea-ce posedă omul. Proporțiunea ar deveni poate și mai clară, decât am dice că: capacitatea craniană a Europeanului fiind 32, a sălbaticului este 26 și a maimuței 10. D'eu

aceste cifre ni dau 6 ore măcar 6 o ideeă aproximativă despre înțelegința relativă a celor trei grupuri? Selbateculă să fie în realitate atât de vecin filosofului și atât de departe de măimuță? Să nu uităm că capetele selbatecilor sunt totu atât de variate ca și la 6 omeni civilizați. Astu-feliu, pe cându cellu mai mare craniu germanic 6 din colecțiunea doctorului Davis mes6ră 112,4, unu craniu de Auracanianu presintă 115,5, unu indigenu de pe insulele Marchise 110,6, unu Negritenu 105,8, și chiaru unu Australianu 104,6. Nu este d6r6 absurdu de a compara pe unu selbatecu cu Europeulu cellu mai perfectu și cu măimuța totu-d'o-dată, cercetându relațiunea proporțională între cerebrul și înțelegința.

„Cată să considerăm6 mai 6nt6iu de t6te, p6n6 la c6tă înălțime de desvoltare se p6te rădica acestu admirabilu instrumentu: cerebrul. D. Galton, în remarcabila 6 operă despre „Geniulu ereditar6“ (London, 1868), observă c6tu de enormă e distanța între puterea intelectuală a unui savantu s6u matematicu distinsu și între capacitatea miđu-lociă a Anglesiloru. Numerulu *punturiloru* obținute de cei laureați în științe în universitățile anglese e adesea de 30 de ori superioru numerulu c6p6tat6 de c6tră ultimii candidați încununați, cari totuși întrecu și ei numerulu miđu-loci6; și nesce examinatori esperimentați ne asigură că ac6stă diferență totu e mai pe g6os6 de cea reală între facultățile relative alle indiviđiloru. D6ca ne pogorim6 acum6 la triburile selbatece, cari nu sci6 a numera dec6tu p6n6 la 3 s6u 5 și sunt incapabile de a addiționa 2 și 3 f6ră a av6 obiectele de addiționat6 de'naintea ochiloru, atunci g6ssim6 între ei și între unu bunu matematicu o deosebire atât de mare, înc6tu abia se p6te esprime prin proporțiunea de 1 la 1000. Și totuși noi scim6 că volumulu ce-

rebrulu p6te fi același în ambele casuri s6u a nu differi dec6tu în proporțiune de 5 la 6, de unde putem6 conchide cu dreptu cuv6ntu că selbateculu posedă unu cerebrul care, d6c6 ar6 fi cultivat6, este capabilu de a îndeplini nesce funcțiuni cu multu mai pe susu în gen6 și'n grad6 acellora ce 6 încumbă actualmente.

„Să considerăm6 apoi în omulu civilizat6 miđu-loci6 s6u superioru puterea ce o are de a concepe idee abstracte și a urmări raționamente mai multu s6u mai puțin6 complesse. Limbele n6stre sunt pline de espressioni filosofice; afacerile și petrecerile n6stre cer6 o neconțință previsiune a unui mare num6ru de posibilități; legile n6stre, guvernamentulu, știința, ne obligă ne'ncetat6 a raționa assupra seriiloru complicate de fapte p6n6 a agiunge la rezultatulu dorit6; g6ocurile n6stre, șaculu buna-6ră, ne silesc6 chiar6 elle a essercita înțelegința într'unu grad6 înaltu. Allăturați cu t6te acestea pe omulu selbatecu, vorbindu o limbă f6ră nici unu terminu aplicabilu la concepțiuni abstracte, neav6ndu absolutamente nici o prevedere de totu ce trece peste necesitățile celle mai elementare, incapabilu de a compara, de a combina, de a raționa assupra generalitățiloru cari nu se pot6 pipăi cu degetulu. Selbateculu nu posedă în facultățile selle morale și estetice nici unulu din acelle simțiminte de simpatia universală, acelle concepțiuni alle infinitulu, alle bunulu, alle frumosulu și alle sublimulu, cari ocupă unu loc6 atât de însemnat6 în traiulu omulu civilizat6. Assemeni pre-occupățiuni 6-ar6 fi în fond6 inutile și chiar6 v6t6măt6re, c6ci ar6 micșura p6n6 la unu punctu preponderința facultățiloru animale și perceptive, dela cari depinde adesea însăși essistința lui în crâncena luptă contra naturei și contra semeniloru. Inse rudimentele acestoru facultăți și simțiminte essistă într'insulu, c6ci unele

și altele se manifestă în cazuri excepționale său în circumstanțe extraordinare. O sémă de triburi, bună-óră Santalii, sunt cunoscuți printr'o iubire de adevăr egală cu a celor mai morali dintre noi. Indusul și Polinesia-nul se distingă prin simțul lor artistic, și primele urme ale acestui simț sunt foarte vizibile în grossolanele desemnuri ale ómenilor paleolitici din Francia, contimpurani renului și mamouthului. Se găsesc câte o dată la triburile cele mai selbatece esemple de amiciă devotată, de adevărată recunoscință și de un profund simțimētū religios.

„Din tóte astea noi credem a puté trage conclusiunea, că deși selbatecul este de o inferioritate extremă nu numai însciințe, dērū și'n întregimea desvoltării selle morale și intelectuale, înse totū-d'o dată, de órá ce aceste facultăți se manifestă într'insulū occasionalmente, ellū le posedă într'o stare latentă, încātu prin mărimea cerebrului întrece cu mult esigintele pozițiunii selle actuale.

„Să comparămū acumū trebuințele intelectuale ale selbatecului și gradulū seū de intellegință cu cea-ce observămū la animalii superiori. Traiulū indigenilor din Andamania, din Australia, din Tasmania, din Terra-de-focū și ale unor triburi indiane din Nord-America mai-mai că nu necessitéză alte facultăți, decâtū acellea de cari se bucură și unii animali. Modulū de a vena seū de a pescui nu este mai ingenios și nu arăta mai multă prevedere decâtū apucătorele tigrului americanū, carele scuipă în apă și apoi prinde pescii ce se stringū în giurulū salivei, seū decâtū alle lupilorū și șacalilorū vênândū în asociațiune, seū decâtū alle vulpii îngropândū resturile mănării și conservându-le pênē la trebuință. Maimuțele și antilopii punū sentinelle spre pază; castorii construescū locuințe complicate; orang-utan-

gulū își așterne culcușulū, érū celle-l'alte maimuțe antropoide își facū unū adăpostū pe arbori: tóte acestea se potū allătura foarte bine cu gradulū de îngrigire și de prevedere allū unor selbateci în impregiurări analoge. Omulū posedă mâne libere și perfecționate, de cari nu se servă la âmbletū și cari îi permittū a fabrica arme și unelte, cea-ce nu potū face animalii; dērū affară de acestea, și chiarū în chipulū de a le întrebuinta, ellū nu manifestă mai multă intellegință.

„Ce este óre traiulū selbatecului, decă nu indestullarea poftelorū selle prin miđū-lócele cele mai simple și mai ușóre? Unde sunt cugetările, ideele și acțiunile, cari să-lū rădices cu multū mai pe susū de maimuța seū de elefantū? Și totuși ellū posedă, precumū amū vedut, unū cerebru infinitamente superiorū în dimensiune și'n complicațiune, și acestū cerebru copprinde într'o stare rudimentară nesce facultăți de cari selbateculū n'are nevoiă. Decă acésta e adevăratū în privința actualității, apoi cu câtū mai multū trebui să fie despre acei ómeni pre-istorici, cari nu aveaū alte unelte decâtū nesce grosolane silessuri și eraū probabilmente mai degradați decâtū tribulū cellū mai selbatecū de astă-đi? Ei bine, unicele daturī, pe cari ni le-a transmisū acea epocă, ni-i arată înzestrați cu unū cerebru totū atât de voluminosū ca și acella de terminū mediū la selbatecii cei mai inapoiți de astă-đi.

„Așa dērō, fie că vomū compara pe selbatecū cu tipulū umanū cellū mai perfecționatū, fie că'lū vomū compara cu animalii circumvecini, suntemū conduși vrêndū-nevrêndū a conchide, că ellū posedă în cerebrulū seū mare și bine desvoltatū unū organū cu totulū în disproporțiune cu trebuințele lui actuale: unū organū par'că preparatū într'adinsū mai de'nainte pentru a deveni pe deplinū utilū incetū-

incetă în mesura progresselor civilizațiunii. După câte scimă, ună cerebru puțină mai voluminosă decâtă allă gorillului ară fi cu deseversire sufficiinte pentru desvoltarea mentală actuală a selbatecului. Prin urmare, dimensiunea cea mare a acestui organă nu pôte resulta unicamente din legile de evoluțiune, allă căroră caracterū essențialū este de a adduce fie-ce speciă la o tréptă de organizațiune es-sactamente appropriată trebuințelorū momentului și nici o dată a nu le întrece, nici o dată a nu prepara ce-va în vederea viitorului; mai pe scurtă, o porțiune a corpului nu se pôte mări séu a se complica decâtă într'o strictă coordinațiune cu nevoiele imperiose alle totalității. Mi se pare dérō că cerebrulū omului pre-istoricū și allă selbatecului probéză essistința unei puteri distinse de aceia ce condusesse prin atâtea forme variate desvoltarea animalilorū inferiori.

„Să considerămă acumă în organizațiunea omului ună altă punctă, a cărui importanță a fostă pênē aci aprópe de totū neglēsă, atătū de cătră partisanii precumū și de adversarii teoriei evoluționiste.

„Unulū din caracterele celle mai generale alle classei mammiferilorū terrestri este pērulū. Décă pellea e subțire, delicată și simțitóre, ellū forméză o protecțiune naturală contra intemperielorū, și mai allesū contra ploiei. Acésta este, în adevērū, principala funcțiune a perilorū, precumū se vede din însăși dispozițiunea lorū într'unū modū menitū a înlesni scurgerea apei, fiindū totū-d'a-una îndreptați de susū în giosū începēndū dela partea superioră a corpului, mai puțină abundinți pe părțile inferioare, și 'n mai multe casuri lipsindū de totū pe vintre. Perii tuturorū mammiferilorū āmblători sunt lungiți de susū în giosū dela umeri pênē la degete; nu-

mai la orang-utangū ei sunt dispuși de susū în giosū pênē la cotū și de giosū în susū dela cotū pênē la pumnū, dérū acésta se esplică prin moravurile orang-utangului : cândū se odinesce, ellū rădică lungele selle brațe d'assupra capului séu se accață de vr'o créngă pentru a se sustine, astū-feliū că plóia se scurge în lungulū brațului și a ante-brațului pênē la perii ce se întelnescū în punctulū cotului. Din aceiași causă pērulū e totū-d'a-una mai lungū și mai desū dela cerbice pênē la cōdă în șirulū spinei dorsale, unde chiarū se forméză adesea o créstă capillară.

„Acella-și caracterū se găsesce la toți mammiferii dela marsupiali pênē la cadrumani, denotāndū prin urmare o așa persistință încātū noi l'amū vedé reapărēndū neconținutū prin ereditate, chiarū de l'arū șterge de secolii cea mai rigurosă selecțiune naturală, care în ori-ce casū n'arū puté să'lū distrugă cu deseversire, affarā dóră décă presința lui arū deveni nu numai fórte vēmătóre, dérū încă radicalmente mortală.

„La omū pērulū a despărutū aprópe de totū și, lucru curios! pe spate mai multă ca pe ori-ce altă parte a corpului. Gințile bārbóse și celle spāne se distingū d'o potrivă prin goliciunea spatelui, și mai cu sēmă a spinei dorsale, unde nu cresce nici unū firū, chiarū atunci cândū peptulū și membrii sunt fórte pēroși; cea-ce constituă unū caracterū diametralmente oppusū cu allū cellorū-l'altii mammiferi. Ainiū de pe insulele Kurile și din Iaponia se đice că arū fi unū tribū pērosū; dérū d. Bickmore, carele a vēđutū o sēmă dintr'inșii și'i descrie într'unū memoriū cititū în Societatea de Etnologiă, nu indică în detaliū părțile corpului celle mai pēroșe, ci spune numai că perii sunt fórte abundinți pe capū, pe obrazū și *pretutindenī*, o vagă espressionē ap-

plicabilă la orî-ce omū perosū pe peptū și pe brațe, intru cātū nu se specifică anume spina-rea. Tribulū cellū pērosū din Birmania are în adevērū pe spate nesce perī mai lungī decātū pe peptū, reproducēndū astū-feliū purulū ca-cterū allū mammiferilorū; dērū perī de pe obrazū, de pe frunte și din cavitățile urechie-lorū sunt și mai lungī, unū fenomenū de totū anormalū, ș'apoī dinții sunt atātū de neper-fectī, încātū totulū arētă că aci noi avemū a face cu o monstruositate, nu cu unū casū de re'ntōrcere la tipulū umanū anteriorū perde-rii pērulū.

„Să vedemū acumū, decă essistă vre-o pro-bă sēu vre-o rațiune de a crede că spatele pē-rosū arū fi fostū vētēmătorū selbateculū sēu vre-unei forme umane și mai inferiōre pe orî-și-care trēptă a transformațiunii. Decă perii arū fi fostū numai inutili, cumū ōre să fi pu-tutū dispere atātū de completamente și a nu mai reveni apoī adesea în triburile celle miste? Să căutămū limuriri în traiulū selbatecilorū. Unulū din obiceiele lorū celle mai commune este de a purta o haină pe spate și pe umeri chiarū cândū remānū nude tōte celle-l'alte părți alle corpului. Primiī esplo'atorī obser-vară cu surprindere că la Tasmaniani ambele sessuri purtau pe umeri pelle de Kanguroo, uniculū lorū vestmētū, ceia-ce arată că nu aveaū în vedere simțimētulū pudorii, ci nu-mai trebuința de a-și apēra spatele de frigū și de plōiā. Costumulū națiōnalū allū Maori-lorū se compunea de asemenea dintr'o man-tă aruncată pe umeri. La Patagoni totū așa. Indigenii din Tērra-de-focū pōrtă adesea pe umeri o mică buccată de pelle, pe care o mută din locū în locū după direcțiunea vētului. O-tentoții își accoperiaū spatele cu o buccată de pelle cam totū astū-feliū, pe care n'o lăpedaū nici o dată, și'n care se înmormēntaū chiarū.

Pēnē și sub tropice selbatecii sunt fōrte băgă-tori de sēmă de a nu espune spinarea la umi-ditate. Locuitoriī din Timorū întrebuițeză fōia dintr'unū felū de palmierū, îndouită cu îngri-gire și cussută, pe care o pōrtă totū-d'a-una cu dēnșii și din care își face, desvēlind'o d'as-supra spatelū, unū admirabilū adăpostū con-tra ploiei. Aprōpe tōte triburile malaice, ca și Indianii din America sudică, își fabrică mari pellārie de cellū puținū 4 piciore în dia-metru, pe cari le pōrtă în excursiuni maritime pentru a'și protege corpulū contra ploiei, érū pe uscatū întrebuițeză nesce pellārie mai mici.

„Este dērū evidinte nu numai că nu essi-stă nici o rațiune de a crede că desvoltarea perilorū pe spate arū fi fostū vētēmătoare sēu măcarū inutilă omulū pre-istoricū, dērū mo-ravurile selbatecilorū actuali ni probēză chiarū contrariulū, de ōră-ce acestiia simtū trebuința de o asemenea protecțiune și caută a o sup-pleni în diverse moduri. Posițiunea verticală a omulū pōte să fi contribuită a-i conserva perii pe capū după ce s'a despuiatū restulū corpului; dērū mergēndū pe plōiā sēu pe vētū, omulū se plēcă instinctivamante înainte, es-punēndu-și astū-feliū spatele, și faptulū indu-bitabilū că mai allesū pe acēstă parte a corpu-lū selbatecii sufferū de frigū și umiditate de-monstră în d'agiunsū că perii aū încetatū de a cresce acollo nu din cauza inutilității. Apoī printr'o simplă micșurare de utilitate, care n'arū putē să determine decātū numai dōrā o acțiune selectrice fōrte slabă, arū fi a-nevoiā a esplica disparițiunea unū caracterū atātū de permanente în întrēga ordine a mammife-rilorū.

„Mi se pare dērō certū că selecțiunea natu-rală n'a pututū produce nuditatea corpului u-manū. E peste putința a-și da sēmă de acestū

fenomenū ca resultându dintr'o seriă de variațiuni ce arū avé dreptū punctū de plecare unū prototipū pērosū. Daturile, pe cari le posedēmū, tindū a arrēta, din contra, că assemenī variațiuni nu numai că n'arū fi utile, dērū încă vĕtēmătore. Și chiarū dēcă vre-o correlațiune necunoscută cu nesce calități esterne vĕtēmătore nī-arū esplica disparițiunea pĕrului la omulū primitivū de sub tropice, totuși n'amū puté înțellege în ce modū unū caracterū dintru'nteiū atâtū de persistente n'a reappărutū, sub puternica influință a re'ntōrcerī la prototipū, după ce ómenī se respādiră în clime mai frigidose. Ș'apoi o assemenea supposițiune e cu atâtū mai inadmissibilă, cu câtū unū organū comunū tuturorū mamiferilorū n'a pututū *într'unū singurū casū* a se affla într'o correlațiune atâtū de constantă cu vr'o calitate esternă vĕtēmătore încātū să dispară prin selecțiune, și să dispară într'unū modū atâtū de completū și efficace încātū să nu'lū mai vedemū reappārēndū nici o dată sēu mai nici o dată chiarū la triburile celle mai miste. E greu de a găssi doue caractere mai differite ca desvoltarea cerebrului și distribuțiunea pĕrului pe corpū, și totuși în casulū de față ambele ne conducū la conclusiunea că formarea lorū se datoiesce nu selecțiunii naturale, ci unei alte forțe.

„Se mai potū mențiōna, ca puncturi umane caracteristice a-nevoiă de esplicatū prin selecțiunea naturală, încă vr'o câte-va amēnunte, cari după mine sunt secundare în comparațiune cu celle de mai susū, bună óră specialisațiunea și perfecțiunea piciorului și a mânăei...”

După ce vorbesce despre vocea umană, despre unele facultăți intelectuale, despre simțulū moralū, Wallace închiăia :

„Conclusiunea, pe care mă cređū autorisatū

a trage din aceste fenomene, este că *o înțellegință superiōră a călăuzitū mersulū speciēi umane într'o direcțiune definită și pentru unū scopū specialū, întocmai precumū însuși omulū călăuzēsce mersulū mai multorū forme animale și vegetale.* Singurele legi de evoluțiune nici o dată pōte n'arū fi produsū o semēnță așa de bine appropriată la usulū omului precumū este porumbulū sēu grāulū, nesce fructe ca arborulū-de-pāne sēu bananulū-fără-simbure, nesce animalī ca vacca lăptōsă de Ghernsey sēu callulū de camionū dela Londonū. Totuși aceste diverse ființe se assēmēnă pe deplinū cu producțiunile brute alle naturei. După cumū într'unū assemenea casū arū puté cineva să pretindă că totulū a provenitū și aci din acțiunea legilorū fizice de variațiune, de multiplicatiune și de supraviețuire, negāndū esistența unei forțe noue, a unui controlū determinatū, totū astū-feliū și teoria mea va fi pōte respinsă de cătră acei ce sunt de accordū cu mine în celle-l'alte privințe. *Noī scimū cu tōte acestea că acea acțiune directrice a omului în respectulū animalilorū și plantelorū perfectionate s'a essercitatū în realitate, și prin urmare cată să admitemū ca posibilū că, de óră-ce omulū nu este înțellegință cea mai înaltă a universulū, unū spiritū și mai superiōrū l'a condusū și pe ellū în processulū sēu de desvoltare prin intermediulū unorū aginți mai subtili, pe cari noi nu-ī cunnōscemū.* Mărturescū că acēstă teoriă are desavantiagiulū de a primi intervențiunea unei înțellegințe individuale distinse concurāndū la producerea omului intellectualū, moralū, indefinitamente perfectibilū, pe care noi nu neputemū opri a nu'lū considera ca scopū finalū și ultimum a tōtă esistența organizată. *Doctrina mea implică dērō că legile celle mari, cari cārmuescū lumea materială, aū fostū nesufficiinți de a produce pe omū, deși amū puté admite forțe bine că însuși*

controlulū intellegintelorū superiōre este o parte necesară din acelle legi....“

În acestū modū Wallace a fostū condusū pe o calle curatū sciintifică la legea unei *selectiuni providențiale*, nu mai puțin fecunde în consecințe și nu mai puțin importante ca însăși *selectiunea naturală*.

Materia — dice ellū — chiarū decă arū putē să dea sēmă de tōte, încă nu va fi de agiunsū spre a esplica pe omū, în care se manifestă în modulū cellū mai nerecusabilū o acțiune conducetōre a Divinității.

Țicendū „a Divinității”, noi traducemū într'unū limbagiū mai comunū cea-ce naturalistulū britanicū numesce: „intellegința cea mai înaltă a universulū”.

Provedința fiindū temelia pe care se rădică întregulū edificiiū allū reacțiunii omulū contra naturēi, fie în annalele generale, fie în istoria unei singure națiuni, de aci cată să începemū și noi pentru a putē intellege deplina desfășurare a fenomenulū pe teritoriulū Daciei.

§ 2.

WALLACE ȘI DARWIN.

Sunt abia doui anni de cândū Wallace espusese pentru prima oră conclusiunea ne'ntreuptelorū selle studie antropologice în cursū de douē decennie (1).

De atunci pēne astă-dī nemini n'a fostū în stare de a'i sgudui demonstrațiunea.

Obiecțiunile celled spirituale alle de curândū reposatului Claparède nu sunt decătū o ingeniōsă glumă (2)

(1) *Contribution to the Theory of Natural Selection*, London, 1870, in-8. — Ideia fusese attinsă în trecētū de cătră Wallace cu unū annū mai 'nainte într'unū articolū din *Quarterly Review*, 1869.

(2) *La Sélection naturelle*, în *Revue des cours scientifiques*, 1870, p. 516 sq.

Broca, unulū dintre fruntașii antropologiei actuale, recunnoscendū mai cu sēmă puterea argumentulū „despre nuditatea pelliū umane” (3), observă totū-d'o-dată că Wallace putea să constate nesufficiința selectiunii naturale, adecă presința unei alte legi, si'n nesce straturi animale inferiōre omulū.

Negreșitū că arū fi pututū s'o facă, decă preocupățiunea cugetătorulū anglesū nu se concentra esclusivamente assupra faptulū unei *acțiuni providențiale*, érū nu allū ori-și-cării *alte legi*.

Broca găsese că nici pe orang-utangū nu'lū esplică destullū de bine selectiunea naturală, de oră-ce nu pōte să ni spună pentru ce'i lipsesce o unghē la degetulū cutare, unū ligamentū etc., deși arū fi fostū utilū și lui de a le avē, după cumū le aū cei-l'alți antropoidi (4).

Admittemū că așa este, și totuși nici unulū din defectele sēu prisosurile orang-utangulū, pe câte le specifică Broca, nu indică vre-o destinațiune în prevederea unū depărtatū viitorū, precumū este la omū prisosulū cerebrulū sēu defectulū pērulū, fără a mai vorbi despre conformățiunea mânei și a piciorulū.

Din tōte elementele demonstrațiunii lui Wallace noi ne-amū mărginitū a reproduce pe aceste douē, cerebrulū și pērulū, pe cari ellū-insuși le pune pe prima liniă și contra căroră nu s'a pututū formula pēne acumū nici o obiecțiune solidă.

Cellū mai interessatū a le combatte a fostū Darwin.

(3) *Revue d'anthropologie*, 1872, p. 688: «Son meilleur argument est celui qu'il tire de la peau de l'homme, caractère nuisible dans l'origine, et il faut dire que Claparède dans un article un peu vif, mais d'ailleurs remarquable, sur le livre de Wallace, n'a que très-imparfaitement répondu à cette objection.»

(4) *Bulletins de la Société d'anthropologie*, 1870, p. 228-32.

Ei bine, ellü n'a găsitü altü ce-va a respunde lui Wallace, decâtü numaï că cerebrulü umanü a pututü sä se desvolte din cauza facultății limbajului (5).

Dérü nu este órede o miä de ori mai correctä filiațiunea diametralmente oppusä, în puterea căriia limbajulü se datoresce desvoltării prealabile a cerebrului?

Mäimuța posedä unü craniü micü nu pentru că nu vorbesce, ci nu vorbesce pentru că posedä unü craniü micü.

Studiulü idiomelorü în starea lorü rudimentară probézä că ellesunt pré-departe de a fi «o minunată machină», după cumü le calificä Darwin.

«Arapahii din America septentrionalä — ädice Burton — abia se potü înțelege unii cu alții pe 'ntunerecü, căci vocabularulü lorü e așa de săracü și accentulü așa de îngäimatü, încätü ei äü trebuință de a le completa prin gesti-culațiune» (6).

În privința nudității, esplicațiunea lui Darwin este și mai slabä.

Ellü crede că umanitatea primitivä s'a des-puiatü de përü pentru-cä ómenii përoși nu plăceaü femeielorü, astü-feliü că bărbații cei mai goli fiindü preferiți, lorü li-a fostü datü a lassa posteritatea cea mai numerosä, care din

(5) Darwin, *La descendance de l'homme*, II, 411: «La grosseur que le cerveau de l'homme présente relativement aux dimensions du corps, comparé à celui des animaux inférieurs, peut être principalement attribuée, comme le fait remarquer avec justesse M. Chauncey Wright, à l'emploi précoce de quelque simple forme de langage, — cette machine merveilleuse qui, attachant des signes à tous les objets et à leurs qualités, suscite des courants de pensées que ne saurait produire la simple impression des sens, et qui d'ailleurs ne pourraient être suivis si même ils étaient provoqués».

(6) Burton, *The City of the Saints*, London, 1861, in-8, p. 151: «Those natives who, like the Arapahos, possess a very scanty vocabulary, pronounced in a quasi-unintelligible way, can hardly converse with one another in the dark; to make a stranger understand them they must always repair to the camp-fire for 'pow-wow'».

același motivü deveni din ce în ce mai puținü përosä (7).

Darwin uita ceia-ce constatase ellü însuși cu câte-va pagine mai susü, unde arată că selbatecii considerä totü-d'a-una propriulü lorü tipü ca pe cellü mai perfectü: pentru Indianii din Nord-America frumusețea consistä într'ó culóre de aramä, unü nasü încovoiatü, o bärbiä latä și o frunte turtitä; Chinesilorü li placü urechile fórte mari, Siamesilorü — nări înfläte și buze largi; Negriteniü privescü albëța pelliü și nasulü dreptü allü Europeilorü ca nesce calități «urrite și nenaturale»; în Africa numaï draculü se zugrăvesce albü, și așa mai încollo.

Unü Cochinchinesü äicea despre nevësta unüi ambassadorü anglesü că: «are dinți albi ca de câne și o pelliță rümenä ca flórea de cartofü.»

Tóte acestea ni le spune Darwin. (8)

Este dérü învederatü că, pe câtü timpü ómenii eraü përoși, decä vorü fi fostü vre-o datä, acëstä abundință capillarä trebuia sä resume pentru dënșiü singurulü idealü esteticü.

Nu mai adäugämü că la selbatecii nu femeia își allege pe bärbatü, ci e silitä din contra a se suppone brutalității cellui mai fórte, fie ellü și mai përosü decâtü orang-utangulü.

Ba chiarü decä allegerea arü appartine femeii, totuși nu urmëzä că unü omü përosü peste totü i-arü plăcé mai puținü decumü îi placü astädi mustețele seü favoritele.

Pentru Romänce bunä-órá, basändu-ne pe märturia limbei, nu este omü cine nu e bärbatü, o ideä mostenitä evidamente dela Daci, de vreme ce Romaniü nu eraü *barbati*.

Mai pe scurtü, celle doue caractere tipice

(7) *Op. cit.*, II, 395.

(8) *Ibid.*, II, 362 sq.

alle naturei umane, mărimea creierului și nuditatea pielii, sunt absolutamente rebelle la ori-ce altă soluțiune, afară de *selecțiunea providențială*.

Lipsa părului pe părțile cele mai espuse ale corpului, atât de vătămătoare animalității umane, a fost în prevederea viitorului muma civilizațiunii prin necesitatea de a se accoperi, cea-ce implică nu numai haină, dăr și casă, éru de acollo nu mai este decât o deosebire de calitate pêne la palat și o deosebire de cantitate pêne la urbe.

Golliciunea, însoțită de marea delicatete a dermului, a concurs pêne la un punct chiar la invențiunea armelor, prin cari să se suplenescă în lupta cu fiare rollul defensiv allu cómei.

Un pèru copios pe totu corpul, mai cu semă pe spate, ar fi fost pentru umanitatea primitivă un adevèrat scut, un adăpost necesar contra frigului și umidității, după cum este pentru toți cei-l'alți mammiferi; dèru atunci, apèrat de trebuința *vestimentului* și *locuinței*, omul n'ar fi făcut un singur passu pe callea civilizațiunii.

Selecțiunea naturală reușise într'o climă siberică a înzestra cu nesce per lungi și deși pêne și pe elefant, mai dându-i pe d'assupra o gróasă cómă pe șirul spinării (9), deși acestu colossu posedă în starea normală o pelle destullu de dură și totalmente nudă.

Totu așa s'a întemplat cu rinocerul (10).

Cum dèro omul, fără comparațiune mai delicat și cu multu mai dispus de a fi pèrosu,

(9) *Cuvier, Discours sur les révolutions du globe*, Paris, 1850, in-8, p. 210: «Elephas primigenius, haut de 15 et 18 pieds, couvert d'une laine grossière et rousse, et de longs poils noirs et noirs qui lui formaient une crinière le long du dos».

(10) *Congrès d'archéologie préhistorique de 1871*, Bologne, 1873, in-8, p. 125.

n'a putut să capete în miđu-locul ghiăturilor nici măcar un fir pe spate?

Creierul cellu voluminosu, atât de inutil într'o stare de selbătécia, ni-a servit noue, pe de altă parte, drept un instrumentu de o elasticitate miraculosă, coprinđend o forță latentă colosală, susceptibilă a se manifesta gradat după presiunea condițiunilor este-riore favorabile.

Creierul este pêne'ntr'atata o adevèrată uneltă, încat chiar fără agiutorul mânelor umanitate ar fi putut agiunge acollo unde se affă.

E cunoscută istoria lui Ducornet.

Născut fără brațe, posedend înse un capu forțe bine conformat, ellu a invetat a zugrăvi cu picior și deveni pictor de prima ordine (11).

„In creieru—dice d. Littré—reșede întréga înțellegința umană (12); și nu numai atata, dèru tóte facultățile omului—adauge într'unu altu locu luciferul scólei positiviste din Franca— „facultățile morale ca și cele înțellectuale, tóte pêne la una sunt concentrate în creieru“ (13).

Puterea acestu minunat creieru umanu fiindu aprópe aceia-și la unu Newton séu Bonaparte și la locuitorii pre-istorici ai Europei sunt acum 700 secol séu la nesce selbateci moderni cari numără numai pêne la 2 (14), o

(11) *Debay, Histoire naturelle de l'homme*, Paris, 1862, in-16, p. 108.

(12) *Robin et Littré, Dict. de médecine*, Paris, 1873, in-8, p. 808, art. *Intelligence*: „Un seul lobe suffit à l'exercice complet de l'intelligence.“

(13) *De l'histoire de la civilisation*, in *La science au point de vue philosophique*, Paris, 1873, in-8, p. 491: „La physiologie psychique établit non seulement que les facultés „égoïstes et les facultés altruistes ont un même siège dans „le cerveau, mais encore que les facultés intellectuelles résident dans le même lieu anatomique que ces deux groupes.“

(14) *Lubbock, Les origines de la civilisation*, trad. Barbier, Paris, 1873, in-8, p. 428: „Selon Lichtenstein les Bos-

assemenea necalculabilă distanță între starea latentă și starea manifestă, între *a fi* și *a deveni*, nu se poate atribui vre-unei evoluțiuni materiale, de vreme ce în casul de față totă materia, volumul, circumvoluțiunile, substanța, rămâne identică séu foarte învecinată la ambele extremități alle immensei scări.

În câtă timpă vre-ună naturalistă nu va veni să dovedescă utilitatea animală a unui volum cerebrală foarte desvoltat și a spatelui despuțat de pără, voră fi de agiunsă aceste doué criterie, chiară de ară lipsi ori-ce altă considerațiune, pentru ca să recunnoscemă în mersul umanității călăuzirea unei înțellegințe supreme, lucrarea unei *selecțiunii providențiale*, după cumă amă numit'o mai susă.

Omulă fiindă materiă și spirită totă-d'o-dată, legea lui Wallace este o *demonstrațiune materială* a creșterii umane sub conducerea Providinței.

Ceia-ce a făcută naturalistulă anglesă nu differă în fondă de procedimentulă unei analise chimice.

Luândă selecțiunea naturală și tóte celle-l'alte legi fisice dreptă *reactivă*, ellă le-a pusă în contactă cu umanitatea, și rezultatulă acesteia admirabile operațiunii i-a dată cu certitudine pe Dumneđeș, întocmai precumă clorurulă de platină constată presința potasei.

Déră acéstă Divinitate, de vreme ce ea ne conduce, óre nu distruge liberulă arbitriulă umană?

§. 3.

GINȚILE ALLESE ȘI LIBERULĂ ARBITRIULĂ

Décă Dumneđeș a creată pe omă anume în perspectiva civilizațiunii; decă l'a înzestrată

„jesmans ne pouvaient pas compter au delà de deux; Spix et Martius constatent le même fait chez les Indiens du Brésil. Les habitants du cap Iork en Australie etc.“

cu ună cerebră atătă de puternică și i-a refusată ună invellișă măcară pe spate; decă a făcută tóte acestea pentru a'lă împinge pe callea progressului; de ce atunci nul'a condusă mai curândă și mai completamente la țintă?

Acéstă întrebare, adresată lui Wallace de cătră d. Stebbing și pe care o repetă Darwin (1), departe de a fi o obiecțiune, agiută a precisa și a defini principiulă selecțiunii providențiale.

Pentru a neconvince cătă de bestială a fostă punctulă de plecare allă omulă spre a se urca din tréptă în tréptă pênă la sublimitatea unui Cuvier séu Herschel, nemică nu póte fi mai elocinte ca următorulă passagiulă din narrațiunea Anglesului Galton despre ună tribă selbategă din sudulă Africei:

„Damarulă—dice ellă—nu se rădică în socotelele loră mai susă de cifra 3. Cândă li trebue 4, arrată patru degete. Cândă voră să trecă peste cincă, se încurcă foarte reș, căci degetele dela o singură mână nu li mai vină în agiutoră. Cu tóte astea ei rare-ori perdă ună boș, căci lipsa lui din turmă se constată nu prin numerațiune, ci prin disparițiunea unei figure cu care se obicnuiseră. Cândă cumperi dela dênșii berbeci, plătesci pe fiecare deosebită, așa că decă prețulă unuia este de doué suluri de tutună, nu cumă-va să dai patru suluri d'o-dată pentru doui berbeci, căci se nasce o mare zăpăcélă. Făcusemă eș însumă ună esperimentă de acéstă natură. Primindă patru suluri, Damarulă a pusă la o parte doué și s'a uitată la unulă din berbeci, déră observândă că i mai rămănu alte doué suluri, a căđută pe gânduri ca și cândă nu era lucru curată, a reluată éróși celle doué suluri puse la o parte, privia cândă la ber-

(1) Stebbing, in *Transactions of Devonshire Association for Science*, ap. Darwin, *op. cit.*, 395.

„beci, cându la sulurile, și'n fine se simți într'o „astu-feliu de confusiune încatü imi întörse „töte sulurile dîcëndü cá nu vinde nemicü, și „n'a revenitü decätü cu espresa condițiune „cá sã'î daü doue suluri și sã'ieaü unü berbecü, „dupã aceia sã'î maï daü doue și sã'ieaü „și pe unü allü douilea. Déca vinde unü boü „în prețü de 10 suluri de tutunü, Damarulü „se culcă giosü, întinde pe pãmëntü amendo- „ue mänele, și cumpërătorulü îi pune câte unü „sulü pe fie-care din celle de ce degete. Cum- „perändü unü allü douilea boü, repeți aceia-și „operațiune. Déca în locü de suluri întregi îi „vei pune pe degete câte o giümetate de sulü, „rare-orî Damarulü precepe cá l'ai înșellatü. „Intr'o dî, pe cândü observamü pe unulü dintr' „înșii perdutü în socotelle, vedüi alläturi pe „cãțéua mea Dina într'o situațiune analogã. Ea „essamina cu atentiune o giümetate-duzinã de „cãței ce'i fétase și din cari i se luã o parte. „Förte ingrigitã, Dina cãuta sã'și dea sémã „dêcã toți cãței sunt presinți sêu lipsesce vre- „unulü; inse nu putea sã'î numere, cãci cifra „era pré-superiöra përtrü gradulü seü de in- „tellegință. Alläturändü pe omü cu cãnele, „catã sã mãrturescü cá comparațiunea nu era „tocmaï onorificã pentru cellü änteiü (2).“

Contrastul între unü Damarü și unü Anglesü este unü experimentü sciintificü, unü *a-posteriori* despre nemãrginita perfectibilitate a omulü, ceia-ce concördã cu principiulü selectiunii providențiale, așa dupã cumü l'a desvëllitü Wallace; dérü prin același contrastü noi dobãndimü o conclusiune nu maï puținü rigurosã și totü atâtü de importantã, cá *progressulü umanü e numãi posibilü, nu necessarü.*

Pentru omü o civilisațiune fatalã nu essistã,

(1) Galton, *Tropical South-Africa*, p. 132, ap. Lubbock, *Origines*, 429.

precumü nu essistã pentru ellü o fatalã bestialitate.

Tinđëndü, ellü agiunge maï multü seü maï puținü, în proporțiune cu gradulü tinderii și cu intensitatea rësistinței din affarã; inse nu agiunge färã sã tinđã, stãpãnu fiindü a tinde seü a nu tinde.

Selectiunea providențialã nu distruge liberrulü arbitriü umanü și nu înläturözã responsabilitatea moralã.

Inse atunci intervențiunea Divinitãții sã se fi manifestatü öre în istoriã numãi la cellü äntãiu debutü allü omulü în lume ?

Rollulü selectiunii providențiale mãrginitus'a în a ne inzestra o datã pentru totü-d'a-una cu possibilitatea progressulü, lãssãndü apoi în secolii secolilorü, ca Dumneđeulü lui Béranger, unü câmpü necontrolatü individualitãții umane ?

Wallace pusse pe omü fața cu mãimuța și pe omulü selbatecü fața cu omulü cultü.

Prima din aceste doue operațiuni i-a datü dreptü resultatü selectiunea providențialã.

Naturalistulü anglesü s'a opritü inse aci, uitãndü a trage o conclusiune analogã și din a doua liniã a diagrammei.

Dupã cumü omulü, maï pe susü de acțiunea legilorü fisice, s'a allesü din totalitatea antropoidilorü; öre nu totü astu-feliu, maï pe susü de acțiunea legilorü fisice, se allegü unele ginți din totalitatea umanitãții ?

E peste putință a vedé opera selectiunii providențiale într'una din aceste doue categorii färã s'ö zãrimü totü-d'o-datã și în cea-l'altã.

Sã ne încercãmü dérü a imple golulü în teoria lui Wallace.

Doctrina predestinațiunii gințilorü a începutü a se agita abia în secolulü nostru.

Dupã cumü o demonstrã fóre bine d. Sudre,

ea a fostu absolutamente necunoscută istoricilor și filosofilor trecutului (3).

Cartea lui Wallace este cu puținii annî posterioră cărții d-lui Renan, cellu mai celebru campionu allu așa numitelor „ginți allese“.

„Ariani și Semiții — dice acesta din urmă — ori unde veniaū a se stabili, găsiaū în „callea lorū nesce ginți pe giumătate selbate, pe cari esterminaū și a căroră memoria supraviețuesce în miturile popórelorū mai civilisate sub forma de némuri uriașe, magice, născute din pământū, séu chiarū sub forma de fiare. Acea umanitate primitivă s'a conservatū pêne astă-đi, affară din drumulū ginților cellorū mari, în Oceania, în Sud-Africa, în Nord-Asia. Inainte de Ariani și Semiți aū mai fostū și alte ginți civilisate: „Cușiții și Camiții; dérū cultura lorū se distingea printr'unū caracterū materialū: instincturi religióse și poetice pré-puținū accentate; multă aptitudine pentru manufactură; o aplicațiune positivă la commerciū, la bunulū traiū, la comfortū; nici unū spiritū publicū; nici o viuéță politică. Aceste ginți duraseră trei séu patru miū de annî inainte de crestinismū. Civilisațiunea lorū a despărutū sub isbirile Semiților și alle Arianelorū, ne mai păstrându-se decâtū în China. In fine, apparū gințile nobile, Ariani și Semiții, pogorindu-se din Imaus, una în Armenia, cea-l'altă în Batriana, cu v'ro doue miū de annî inainte de Cristū. De'nteiū fórte inferiori Cușiților și Camiților în privința civilizațiunii esterióre și materiale, ei îi intrecéaū fără comparațiune prin vigóre, prin intrepiditate, prin geniulū poeticū și religiosū. Ariani, la rōndulū lorū, sunt superiori Semiților, a cărorū

„unica missiune a fostū convertirea tuturorū popórelorū ariane la idee monoteiste.“ (4)

Acea-și concepțiune e desvoltată cu multă abilitate într'o operă germană de totū recinte.

„Semiții — dice d. Spiegel — differă de Ariani sub o mulțime de puncturi de vedere. „Mai ánteiū, ei nu cumoscū arte. Ebreii și Arabii aū fostū nu numai indiferinți, ci chiarū ostili sculpturei și picturei. Ei n'aū cultivatū decâtū musica. Pe terrēmulū sciinței și litteraturei, deosebirea între ambele ginți nu e mai puținū profundă. Epopea și drama sunt necunoscute Semiților. *O miū și una nopti*, atribuită altă dată Arabilor, se scie astă-đi că este de origine ariană. Curiositate sciințifică și ardórea de investigațiune sunt de asemenea străine Semiților. Ei n'aū naturalisti. Operele lorū istorice sunt subordonate unei direcțiuni religióse. Aceia-și incapacitate în politică și în organizațiunea militară... (5)

Luândū aceste vederi în blocū, căci veritatea totală predomnesce în elle assupra unorū errorū secundare, noi întrebămū:

Apparițiunea ginților cellorū allese se póte ea esplica într'unū modū plausibilū prin v'ro causă neconsciinte, prin o lege de multiplicațiune, de variațiune, de ereditate etc., prin tóte câte ni spunū adeptii unei evoluțiuni exclusivamente materiale?

Cu alte cuvinte, noi repețimū aci în respectulū ginților cestiunea pe care și-o făcuse Wallace assupra umanității în genere, și o resolvemū printr'o experimentațiune analogă, fiindū analogū însuși fenomenulū.

„Egiptulū — dice d. Mariette — presinta unū spectacolū demnū de a pironi atențiunea. Pe

(1) *La doctrine des races*, in *Séances de l'Académie des sciences morales et politiques*, 3-e série, t. 29, Paris, 1859, in-8, p. 144.

(4) Renan, *Hist. des langues sémitiques*, 494.

(5) Spiegel, *Eranische Alterthumskunde*, Leipzig, 1871, in-8, t. 1, p. 387—92.

„cându restulū globulū terrestru era cuffun-
 „datū în tenebre; pe cându națiunile celle mai
 „illustre, cari vorūgiuca mai târđiū unū rollū
 „atātū de însemnatū în affacerile lumii, se a-
 „flaū în selbăteciā; țermii Nilulū nutriaū de-
 „gia unū poporū cultū, înțelleptū, condusū de
 „cātrā o puternicā monarchiā, rădematā pe o
 „formidabilā machinā de funcționari și impie-
 „gați.“ (6)

Peste patru seū cincī miī de anni de acumū
 înainte posteritatea nōstrā va avē sā constate
 aceia-și antitesā de ultra-civilisațiune față cu
 ultra-barbariā, și esemplulū Egiptenilorū ni
 spune că selbatecii viitorulū vorū putē fi toc-
 mai gințile celle mai înaintate de astā-đi.

Zimmermann gruppezā căți-va remarcabili
 specimeni ai regressulū de acēstā naturā, a-
 retāndu-ni pe Spaniolī, pe Portugesi, pe Ollan-
 desi, selbătēcindu-se în Africa, în Brasilia, în
 Oceania, ș'apoi conchide că: „se întēplā chīarū
 Germanilorū“.

În archipelagulū Viti seū Figi, Europeii de-
 veniserā antropofagi! (7)

În casulū Egiptulū decadința nu se pōte at-
 tribui climei, căci condițiunile atmosferice si
 tellurice nu s'aū schimbatū acolo de cincī miī
 de anni, și totuși Fellahii de astā-đi nu mai
 sēmēnā cu străbuniū lorū din anticulū Memfis
 seū din Teba cea cu o sutā de porți.

Fenomenulū se pōte atribui și mai puțin
 ginții, de orā-ce Fellahulū e de același sânge,
 vorbesce aceiași limbā, conservā același tipū,
 prin cari se distingeā ziditorii piramidelorū.

Roma lui Scipione devine Roma lazzaroni-
 lorū; în Ellada palicarii înlocuescū pe Sofocli.

Așa dērō, decā este adevēratū că o sēmā de
 ginți pōrtā sigillulū predestinațiunii de a fi
 mari, pe care n'aū pututū s'ā lū determine miđ-

loculū ambientū, filiațiunea seū vre-o altā cau-
 să curatū materialā fără concursulū unei se-
 lectiuni providențiale, adecā allū unei forțe i-
 dentice cu aceia ce președuse la însăși creați-
 unea omulū în grupulū antropoiđilorū; e nu
 mai puținū evidentē că *superioritatea este nu-
 mai posibilā, nu necessarā.*

Egipteniū, deși providențialmente meniți
 pentru unū înaltū gradū de culturā, deși mate-
 rialmente secundați prin condițiuni territori-
 ale și chīarū genetice dintre celle mai fericite,
 totuși nu agiungeā susū de n'arū fi tinsū, și în-
 cetareatinderii din parte-le n'a întārđiatū a-i
 precipita într'o completā degenerare.

Civilisațiunea egiptēnā, separatā de noi
 printr'o distanță de cincī-đeci secolī, este rela-
 tivamente fōrte modernā în allăturare cu pri-
 mele urme alle essistinței umane, pe cari ni le
 descopere geologia.

Ori-unde în Egiptū s'aū făcutū sâpătore sub
 fundațiunile cellorū mai vechi ruine, bună-orā
 cu 18 metri mai giosū de peristilulū obeliscu-
 lulū de Heliopole, s'aū găssitū numai ossăminte
 de nesce specie pēnē acumū essistinți: cămilā,
 dromadarū, căne, bou, porcū, și nicio remășiță
 de animal despărūți (8).

Sunt dērō fără comparațiune mai primordi-
 ale acelle vestigie alle omulū în Europa, cari
 se aflā la unū locū cu resturi de mammoth, de
 ursū primigeniū, de leū de cavernā etc., și a
 cărorā vrēstā se crede cu totū dreptulū de că-
 trā geologi a fi cu sutimi de secolī anteriorā
 cellorū mai antice monumente alle Egiptulū.

Între craniurile umane din acelle epoce ra-
 dicalmente pre-istorice, doue mai cu sēmā at-
 trāsaserā assuprā-le cu atātū mai multū atten-
 ționea antropologiștilorū, cu cātū unulū din
 elle, cellū de Engis în Belgia, prin volumū și

(6) Ap. Littré, *La science*, 389.

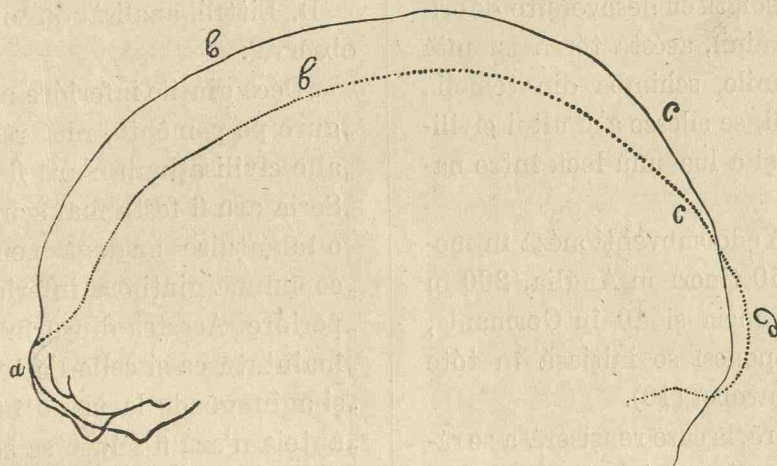
(7) Zimmermann, *L'homme*, Paris, 1873, în-8, p. 473—8.

(8) Cornewall Lewis, *Historical survey of the astronomy of the Ancients*, London, 1862, în-8, p. 440.

prin configurațiune denotă unū gradū insemnatū de înțelegință și abia differă de frumșetea tipului disū caucasianū, pe cândū cellū-l'altū, descoperitū la Neanderthal lōngă Düsseldorf, offeră o asmenare surprinđetóre cu unū capū de cimpanze, deși are o capacitate minimală de 1220 centimetri cubi, încătū întrece cu 681 pe cellū mai mare capū de măimuță.

Lyell bănuiesce că ambele aceste craniuri arū fi essistatū la nordulū Europei în periodulū post-pliocenū, adecă în prima giumătate din epoca post-terțiară.

Craniulū de Engis, atătū de remarcabilū prin

Eccē dērū aprópe în aceia-și regiune și n'acella-și timpū ființandū cotū la cotū doue ginți tipice, una cu o frunte de filosofū și cea-l'altă cu o figură eminentemente bestială, deși nici decumū idiotă.

Craniulū de Engis póte fi privitū ca fórtē ostilū ipotesei transformiste a lui Darwin, căci decă în vecinătatea epocii terțiare ne întimpină degia unū capū de omū atătū de bine dezvoltatū, apoi unde óre, în ce feliū de stratū geologicū, să căutāmū noi presuppusa tranșițiune cătră măimuță?

Acțiunea selecțiunii providențiale în crea-

nobleță, s'a găssitū la unū locū cu ossăminte de specie perdute de elefantū, de rinocerū, de ursū, de tigrū și de hienă, astū-feliū că este unū calculū geologicesce modestū de a đice că possessorulū acellui capū a trăitū sunt acumū vr'o cincī-spre-đece miū de anni⁽⁹⁾.

Reproducemū aci ambele craniuri suprapuse, cellū de Engis desemnatū prin linie și cellū de Neanderthal prin puncturi.

Littera *a* indică arcada sprincenelorū și porțiunea mediană a ossului frontalū; littera *b*—sutura coronală; littera *c*—vērfulū suturei occipito-parietale, littera *d*—protuberanța occipitală:

țiunea genului umanū și a ginților cellorū superióre este aci mai palpabilă ca ori-unde; dērū nu mai puținū palpabilă e și sarcina individualității umane, care va remané în veci pe locū de nu vā progressa prin propriulū seū liberū arbitriū, ori-cătū de bogatū arū fi înzestrată potențialmente de cătră selecțiunea providențială.

(9) Lyell, *L'ancienneté de l'homme prouvée par la géologie*, trad. Chaper, Paris, 1864, in-8, p. 93.—Mortillet, *Classification des diverses périodes de l'âge de la pierre*, in *Revue d'anthropologie*, I, 436, asedă craniulū de Engis în periodulū glaciariū de Moustier și pe acela de Neanderthal în periodulū preglaciariū de St. Acheul, ambele celle mai vechi în epoca paleolitică seū a petrei necioplite.

Dela craniulă de Engis să facemă ună saltă peste vr'o sută cinci decă de secolă.

Iaponia ni presintă chiară astă-đi spectacolulă cellă. mai elocinte allă energiei liberului arbitriū într'o ginte pe care o credeaū toți osândită la ună perpetuū staționarismă.

„Istoria iaponesă—đice d. Vivien de Saint-Martin—îmbrățișeză ună intervallă de 2,532 „annă. Una și aceeași dinastiă domnesce acolo „dela annulă 660 înainte de Cristă și pêne as- „ta-đi. Imperatulă actuală este una sută dou- „decă și allă douilea descendinte din familia su- „verană. In cursă de 25 secolă Iaponia a con- „servatū acelleași moravuri, și étă că acuma, „după ce s'a fostū isolatū cu deseversire de ori- „ce contactū cu străini, acéstă țerră își uită „de o dată tradițiunile, schimbă din temeliă „modulă seū de a fi, se silesce a'și altoi civili- „sațiunea europeă și a lua ună locū între na- „țiuni.“

Guvernulă dela Yedo subvenționeză in momentulă de față 250 tineră in Anglia, 200 in America, 50 in Francia și 40 in Germania, unde acestă 540 Iaponesi se inițiază in tôte sciințele și arțile Europei (10).

Gradulă de cultură, la care reușiseră a se rădica de secolă Iaponesi printr'o tendință isolată, probéză că merită și densesi a fi considerati ca o ginte fôrte superiôră.

In timpă de doué millenie, pe cândū totū globulă terestru îndura sute de revoluțiuni, Iaponia singură nu voia să éssă dintr'ună anticū statu-quo de cultură, și acuma subitamente ea uimesce lumea prin cea mai puternică voință progressistă.

Să mai căutămă ôre vre-o probă mai viuă despre compatibilitatea liberului arbitriū cu selecțiunea providențială in sfera gințiloră de

frunte, întocmai după cumă o constatarămă, împreună cu Wallace, in privința întregi umanității?

Acéstă compatibilitate e fôrte importantă, căci ea înlăturéză grava acusațiune ce se aruncă de cătră unii la adresa doctrinei gințiloră, cumă-că arū fi contrariă liberului arbitriū și prin urmare responsabilității morale a omului (11).

Nu; într'o ginte, ca și'n totalitatea umanității, selecțiunea providențială agiută pe omă de a păși înainte, illū agiută fôrte multă, illū agiută necontentitū, illū agiută pretutindenī, inse nu'lū silesce să mērgă.

D. Littré, analisândū opera d-lui Renan, observă:

„Dēcă gințile inferiôre arū fi appărutū singure pe pământū, nicī rezultatele superiôre „alle civilisațiunii n'arū fi pututū să appară. „Seria arū fi fostū mai scurtă, deși arū offeri „o înlănțuire analogă pentru porțiunea cea „comună gințiloră inferiôre și gințiloră su- „periôre. Acestea din urmă s'au mișcatū și au „înaintatū ca și celle-l'alte, dērū mai rāpede „și agiungēndū la nesce înălțimi la cari celle „ānteie n'arū fi sciutū să se urce prin propria „lorū inițiativă. O ginte procede ca și indivi- „dulă; și precumă omulă de cellă mai vastū „geniū trebuī să trecă mai ānteiū prin fasele „debilității intelectuale a copilăriei, totū astū- „feliū este impossibilū de a sustine că gințile „superiôre n'au avutū și elle, ca și celle inferi- „ôre, o copillăriă debilă, dērū o copillăriă care „le-a condusū pe densesle la o maturitate com- „parativamente mai activă.“ (12)

(11) Sudre, *loco cit.*, 150: «Si, selon la théorie naturaliste, «les climats pèsent lourdement sur la liberté humaine, celle-ci peut combattre leur influence par les institutions, par «l'hygiène, s'en affranchir par l'émigration. Mais le système «des races place au sein de l'homme lui-même le principe de la «fatalité qui le domine.»

(12) *De la civilisation et du monothéisme*, in *La science*, 470.

(10) Vivien de St. Martin, *L'année géographique*, t. 11, Paris, 1873, in-8, p. 192-4.

Décă d. Littré arü fi eşitü unü momentü din sarcasticulü preceptü allü lui Augustü Comte că „Divinitatea trebui poffitã de a nelãssa în pace de acumü înainte“, d-sea arü fi dedusü din propriiele selle cuvinte notiunea fórte *positivã* că acelle mari ginți, fără cari eraü peste putință rezultatele superiøre alle civilisațiunii și de contactulü cãrora profitã némurile mai de giosü, sunt produsulü unei cause lucrãndü în prevederea acellorü rezultate și acellui contactü, allü unei *selectiuni providențiale*.

Éttã cumü înțellegemü noi pe Wallace și pe d. Renan, combinãndü ambele lorü teorie cari se verificã reciprocamente, și conciliãndule pe amendoue cu liberulü arbitriü.

S'arü mai puté demonstra continuitatea selectiunii providențiale în istoriã prin unele popóre superiøre față cu celle-l'alte din aceia-și ginte și prin unii ómenü mari față cu cei-l'alți din același poporü.

Nici o lege de evoluțiune materialã nu va fi în stare să esplice vre-o datã pe vechii Ateniãni séu pe unü geniü ca Shakspeare. ⁽¹³⁾

Factorii climaterici, genealogici și sociali rădicã celle mai de multe ori pe ici-collea câte unü

(13) Lasaulx, *Neuer Versuch einer alten Philosophie der Geschichte*, München, 1857, in-8, p. 116: «Fast alle grossen Entdecker, denen die Wissenschaften ihrer Fortschritt verdanken, sind Autodidakten, die wie Himalaya unter den Bergen und Meru unter den Gipfeln der Berge aus dem Herzen der Natur geboren, als Menschen und als Denker gross, einsam, oft als Märtyrer, dastehen in ihrer Zeit, und erst nach ihrem Tode als was sie waren erkannt und nach Verdienst gewürdigt werden. Die schönsten und erhebensten Erscheinungen dieser Art im Leben der Menschheit und der Völker sind die geistigen Heroën derselben, die grossen Männer welche gerade zur rechten Zeit, in den Entwicklungsperioden des Völkerlebens, da wo eine lange Vergangenheit ihren Abschluss erreicht und eine weite Zukunft sich öffnet, wo das Ende der alten und der Anfang einer neuen Zeit, wo Erlöschen und Neusichentzündungen zusammen treffen, wie lichte Götter gestalten oder wie ein Blitz vom Himmel erscheinen, und als die Träger der neuen das Leben gestaltenden Ideen, als Gründer und Wiederhersteller der Religionen und der Staaten auftreten; jene Männer die wie Sprossen aus dem ursprünglichen Lebenskeime ihres Volkes ja aus dem Herzen der Menschheit selbst geboren; und ebendarum mit ursprünglichen, elementarischen Kräften ausgerüstet, nicht blos für ihre Zeit, sondern auf lange Jahrhunderte hinaus thatkräftig wirken.»

colțușorü allü vëllului; chiarü atunci inse cândü elle aruncã o viuã luminã assupra cestiunii gințilorü, popórelorü, ómenilorü mari, totuși remãne ce-va în rezervã, unü micü *residuum* mai essențialü decâtü tóte, unü simbure care nu se resólvã decâtü prin selectiunea providențialã.

Amü adunatü în studiulü de față într'unü modü cam rapsodicü totü ce ni s'a parutü mai propriü a da o ideã despre originea civilisațiunii umane.

În lupta pentru essistință, în terribilulü *struggle for life* allü lui Darwin, omulü n'arü fi trecutü peste nivellulü mãimuțelorü, decâtü Providința nu'lü inestra cu lipsa përlui pe corpü și cu marele volumü allü cerebrului, fără a mai vorbi despre celle-l'alte particularități antropologice mai puținü esplicite.

O armã, unü vestmëntü, o locuință, fie câte-și-trelle câtü de grossolane, constituã primulü passü, de unde procedü tóte minunile civilisațiunii.

Progresulü s'arü fi opritü inse pe o tréptã destullü de inferiöra, câtü se cerea pentru stricta îndestullare a bunului traiü materialü allü omului, decâtü totü Divinitatea nu venia din cândü în cândü să accórde unorü ginți, unorü popóre, unorü ómenü, privilegiulü unei aptitudini providențiale, de unde apoi, dupã cumü unü singurü geniü impinge înainte unü poporü întregü, totü astü-feliü unü singurü poporü, o singurã ginte, impinge înainte umanitatea.

Acéstã acțiune a Providinței, deși continuã, totuși nu impune umanității, ginții, poporului séu individului vre-o direcțiune necessarã, ci'i facilitéazã numai possibilitatea de a merge mai bine séu mai iute, possibilitatea de a aגיעe mai susü séu mai departe, possibilitatea de a lupta cu succesü contra naturei, o

simplă posibilitate, remânându în responsabilitatea omului de a-și împlini misiunea său a o neglece, a face mai multu său mai puțin, a se rădica său a cădé.

§ 4.

CULTURA PRIN ACCLIMATARE.

Amă vădutu că lipsa përulei pe corpü, o particularitate atâtü de indifferente la prima vedere, a fostü unulü din principalii motori ai progresului umanü.

Secundată de unü cerebru plinü de puternice facultăți latente, ea nu numai ne-a împinsü prin necesitatea de a ne accoperi la *haiñă* și la *casă*, dérü încă ne-a mai înzestratü cu acea vastă sistemă de locomoțiune, pe care sciința naturală o numesce *acclimatare* și fără care nu s'arü fi pututu respândi germenii de cultură, dobândiți în nesce puncturi diverginți printr'o muncă izolată de cătră o sémă de ginți allese.

Invellindu-ne în blâne la nordü, imbrobodindu-ne în ușöre țeseture la sudü său despuându-ne sub tropice, durându-ni edificie de granitü său adăpostindu-ne în umbrare de frunđă, variându pënë la nefinitü regimulü vestimentarü și arhitectonicü în mësura condițiunilorü circumfuse, noi prosperămü pretutindenü pënë la polulü înghiățatü, pe cândü biata măimuța, prototipulü nostru anatomicü, pere de ftisiă nu mai departe decâtü în Parisü său în Londonü.

Fără posibilitatea acclimatării omenimea arü fi remasü pururea în fașă, căci mai nici o dată civilizațiunea nu s'a datoritü unde-va unei singure națiuni și nici chiarü unei singure ginți, ci în celle mai multe casuri ea a trebuitü să se nască printr'o făcere de secolü peste secolü din successiva frecare a miü de popóre.

Sciința igienică ni arată, ce-i dreptü, că nu ori-și-unde și nu pentru toți acclimatarea e d'o potrivă fructiferă; chiarü acollo înse unde unü poporü se stinge după o clipă de imigrațiune, ellü totuși lassă o urmă, aruncă o sémënță, pune o pétră la immensa totalitate cronologică a culturei locale.

Pe laculü Starnberg lóngă München se înalță astă-đi unü superbü castellü regescü, clăditü pe o insulă numită a Trandafirilorü.

Cine arü crede óre că acéstă frumósă operă a artei moderne este fia legitimă a unei epoce atâtü de obscure, atâtü de depărtate, încätü arü fi puținü a đice că o desparte de noi unü intervallü de đece millennie?

Ei bine, geologia constată că însă-și insula, fără care castellulü nu putea să existe, a fostü artificialmente formată de cătră unü tribü de selbateci tocmai în etatea de pétră ⁽¹⁾.

În cursü de o sută de secolü, cine ni va spune câte némuri eterogene au călcatü pe acestü meșteșugitü petecü de pământü, necunnoscându-se unele cu altele, dérü concurgëndü tóte mai multü său mai puținü la viitórea splendóre a rozelorü din actuala florăriă a Maiestății Selle Bavareze!

Nicăiri înse acțiunea acclimatării nu se manifestă mai pipăitü ca în originea diverselorü alfabete.

Fără a trece peste territoriulü romänü, noi o vomü demonstra printr'unü abecedarü dacicü, întrebuintatü de cătră străbunii nostri pë-

(1) Desor, *Les palafittes ou constructions lacustres*, Paris, 1865, in-8, p. 114: «Cette ile n'a pas cessé d'être habitée depuis sa fondation par les premiers possesseurs du sol à l'âge de la pierre». -- Cf. *ib.* 112, despre laculü Varese în Italia: «L'une de ces stations est la petite ile, Isoletta, sur laquelle la famille Litta a élevé une maison de plaisance. «Quoique plus grande que l'île du petit lac d'Inkwyl, près de Soleure, l'Isoletta est, comme cette dernière, artificielle, «si bien que nous bénéficions encore aujourd'hui des travaux exécutés par les peuplades de l'âge de la pierre.»

nă pe la 1500 și absolutamente nesciutū pēnē acumū în paleografia.

Acestū prețiosū alfabetū ni arrētā pe Latini mostenindū în Carpați o civilisațiune, pe care Dacii o căpētaserā împrumutū dela Semiți, astū-feliū că Roma și Sidonulū, Adriatica și Marea-roșiā, fruntea lui Iafetū și fruntea lui Semū se ciocnescū prin doue currente oppuse pe țermii Danubiului.

§ 5.

UNU ALFABETU MONGOLOIDU IN DACIA.

Mai înteiū de a profunda modulū de a scri allū Dacilorū, suntemū datorī o clipā de atențiune unū altū alfabetū, peste alle căruī urme totū pe pāmēntulū nostru a datū la 1863 d. Cesarū Bolliacū în districtulū Prahova, gāsindū săpate câte unū semnū seū doue pe petrele și cărămidele unei ruine de lōngā satulū Slonū.

Venerabilulū archeologū promise în 1871 a esplica unele din acelle lespeđi prin „vechile caractere ellene seū archaice, precumū „le numesce Eckel, și prin celle celtiberiane „mai allesū“ (1); pēnē astā-đi inse d-sea n'a făcut'o, și nu credemū că o va face vre-o dată, căci va fi observatū negreșitū mai în urmă lipsa de vr'o assemēnare seriósā între cei trei termenī de comparațiune : nici cu caracterele ellene archaice, nici cu celle đise celtiberiane, alfabetulū dela Slonū nu se pré potrivește.

D. Bolliacū a reprodușu peste totū într'unū tabellū litograficū 58 buccăți, anume 28 petre și 30 cărămide, dintre cari inse petrele nr. 6, 7, 7-bis, 8 și 8-bis presintă acella-și semnū ; de assemenea petrele nr. 4, 5, 5-bis, 24 și cărămida nr. 2; idem petrele nr. 1-bis, 3, 10, 23 și cărămida nr. 26, de cari puținū differā petrele nr. 9 și 10, precumū și cărămidele nr.

(1) *Archeologia*, în *Trompeta Carpaților*, nr. 939.

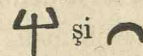

5, 6 și 8; pétra nr. 16 și cărămidele nr. 21—22 sunt éroși identice; apoi petrele nr. 13 și 14, cărămidele nr. 9, 10 etc., așa că totalitatea semnelorū distinctive, cari să nu se pótā confunda unele cu altele și să offere unū caracterū graficū probabilū, se reduce în ultima espresiune la vr'o cincī-spre-đeci.

Intemeiāndu-ne pe acestū fondū destullū de săracāciosū, noi surprindemū din capulū locului o mare assemēnare între fragmentele lapidare alle d-lui Bolliacū și nesce buccăți de cossitorū descoperite în Russia sud-vesticā la Drohiczyn în fluviulū Bugū, assupra cărora nī-a făcutū atenți d. A. Odobescu.

Éttā:

Semnulū de pe petrele nr. 4, 5, 5-bis, 24 și cărămida nr. 2 este același cu semnulū de pe cossitorulū nr. 13, publicatū împreună cu altele noue-spre-đeci de cătrā comitele Tyszkiewicz (2):

Semnulū de pe cărămida nr. 3 se regāsese întocmai pe cossitórele nr. 2 și 7, precumū și semnulū de pe petrele nr. 13—14 și cărămidele nr. 23, 24, 25, ne întimpinā pe cossitórele nr. 8, 18 și 14:

 și

Semnulū de pe cărămida nr. 12 se vede și pe cossitorulū nr. 11:

Semnulū de pe cărămida nr. 18 se afflāși pe cossitorulū nr. 20:

Semnulū de pe cărămida nr. 20 nu se deosebesce de semnulū de pe cossitórele nr. 6, 7, 8 și 10:

(2) *Drevnosti, Trudy Moskovskago Archeologicheskago Obščestva*, Moskva, 1865—67, in-4, t. I, p. 115—22, pl. VI și VII.

Semnul de pe cărămida nr. 15 este ca și acela de pe cossitorul nr. 9:

Mai pe scurt, sunt șese caractere evidente identice.

Deră această intimă înrudire cu cossitorul comitelui Tyszkiewicz aruncă ore vre-o rață asupra alfabetului dela Slonū?

Commissiunea Archeologică din Vilna, considerându că Drohiczynul fusese în evul mediu capitala poporului Iatvingilor, li atribue loră cele găssite în riul Bugū.

Despre Iatvingi se scie că au fost o ramură litvană, după cum ni-o spune celebrul analist polon din secolul XV: „Iaczwingorum natio, cum Pruthenica et Lithuanica lingua habens magna ex parte similitudinem et intelligentiam.“⁽³⁾

Deră ce au a face Iatvingii seū chiarū în genere Litvanii cu *Slonulū* din Prahova?

Numele acestei localități ni aduce aminte unū passagiū totū din Dlugosz, unde sunt puși allături cu Iatvingii, ca o altă crângă a nemulū litvanū, așa diși *Sloneni*: „Iacuingos, Slonenses, ceterique Pruthenici tractus barbaros.“⁽⁴⁾

Slonim este pêne astă-di unul din orașele cele mai istorice alle Litvaniei.⁽⁵⁾

Intre *Slonulū* din Prahova și *Slonimulū* din

Litvania, între petrele și cărămidele d-lui Bolliacū și cossitorul comitelui Tyszkiewicz, să fie ore numai o relațiune de azardū?

Totū în Russia sud-vestică, acolo unde Litvanii au domniū pêne pe la giuțetea secolului XV, în Podolia lōngă tērgușorul Daszow, s'a desmormentatū dintr'o movilă următorea petrică:

Affară de **N**, tôte cele-l'alte semne din această quasi-inscripțiune se găssesc pe fragmentele d-lui Bolliacū, și anume:

Monogramma cea încadrată se compune din semnul de pe cărămida nr. 3, în cōda căruia s'a intercalatū semnul pe pētra nr. 14:

Stelluța figurēză pe cărămida nr. 15.

Luna—pe cărămida nr. 25.

Semnul **W** pe cărămidele nr. 9 și 10.

S'arū päre deră archeologicesce admissibilū, că zidarii dela Slonū în Prahova au trebuitū să fie de aceia-și origine cu meșterii dela Drohiczyn seū dela Daszow.

O împregiurare ne împedică totuși a risca o afirmațiune.

Unele semne de pe petrele și cărămidele d-lui Bolliacū sunt par'că fotografite după alfabetulū mongolicū.

Semnul de pe pētra nr. 12 represintă la Mongolii sonulū *o*:

Semnul de pe pētra nr. 2 este mongoliculū *m*:

⁽³⁾ Dlugossi *Historia*, Lipsiae, 1711, in f., t. 1, p. 770.— Despre Iatvingi veđi monografia lui Hennig, *Commentatio de rebus Jazygum seu Jazvingorum*, Regiomonti, 1812, in-4, precum și Gatterer, *An Prussorum, Lituanoꝝ cacterorumque populorum Letticorum originem a Sarmatis liceat repetere*, in *Comment. Societ. Scient. Götting. Hist.*, t. 12 și 13.

⁽⁴⁾ *Ibid.*, I, 223.

⁽⁵⁾ Strykowski, *Sarmatia Europaea*, in Mizler, *Historiarum Poloniae collectio magna*, Varsaviae, 1761, in-f., t. 1, p. 75: «Slonim, civitas et munitio lignea, olim secundo genitorum magnorum Ducum Lithuaniae erat, et pro ductu cum suo territorio computabatur.»

Semnul de pe pétra nr. 16 séu de pe cărămidele nr. 13, 21 și 22 e môngoliculă *dj*:

Semnul de pe petrele nr. 1-bis, 3, 9, 10, 11, 23 etc. este môngoliculă *k*:

Semnul de pe pétra nr. 18 este môngoliculă *a*:

Semnul de pe cărămida nr. 25 este môngoliculă *r*:

Semnul de pe cărămida nr. 27 este môngoliculă *i*:

Semnele de pe cărămida nr. 13, decă ară fi scrise unul d'assupra altuia, ori-care Môngolă le-ară puté citi *sd* :

In fine semnul nu differă întru nimic de môngoliculă *t* séu *d*. (7)

Peste totu 9 coincidințe!

Astă-feliu assemnarea ruinei dela Slonă cu monumentele de pe teritoriulă litvană e mai mică decumă este assemnarea *i* cu alfabetulă môngolică.

Cumă să ni esplicămă acéstă enigmă?

Prin ce feliu de migrațiuni etnice séu măcară culturale?

Nu cumă-va zidăria dela Slonă, ca și cossitórele dela Drohiczyn séu petricica dela Daszow, voră fi nu tocmai litvane și nici chiară vechi, ci ară proveni din vr'o invasiune turanică din evulă mediū, dela Pecenegi, dela Cu-

(7) Veđi alfabetulă môngolică în Lepsius, *Standard alphabet for reducing foreign graphic systems to a uniform orthography*, London, 1863, in-8, p. 212.

maní séu dela Mongoliă lui Batu-hană, cari toți aū fostă coppriusă în adevără spațiulă dintre Bugă și Oltă?

Semnele **N**, **Ш**, **У**, **+**, etc., deși sunt străine alfabetulă môngolică de astă-đi, aū putută totuși să essiste óre-cândă ca variante.

Precisarea alfabetulă d-lui Bolliacă se îngreuăză fórté multă, între celle-l'alte, prin însăși aceia că o simplă întórcere a petrei séu cărămidei schimbă natura litterei, astă-feliu că ună A, bună óră, póte fi aședatū arbitrarmente în patru feliiuri: A, **V**, **P** și **A**.

Maí pe scurtă, d. Bolliacă a dată peste urmele unu alfabetū barbarū în regiunea Práhovei, despre care inse cellū multă se póte đice că *i* o grafică *mongoloidă*.

Ellū este instructivă ca încă ună martură despre nenumeratele stratură de culture câte s'aū succesū pe teritoriulă Daciei, dérū în ori-ce casă nu e dacică.

Să trecemă la ce-va cu multă mai positivă,

§ 6.

ALFABETULĂ DACICĂ ALLŪ LUI DEKENEŪ.

Simonū Kézai este autorulă unei cronice maghiare dedicate regelui Ladislavă III, carele domnise între 1272—1290.

Biblioteca Imperială din Vienna posedă ună esemplarū din secolulă XV, după care s'a și făcutū edițiunea lui Endlicher.

Nici o dată și de cătră nimeni autenticitatea acestei cronice n'a fostă suppusă bănueliei, și nici că putea să fie, de óră ce de pe la 1340, abia cu vr'o giumătate-secolū în urma autorulă, noi o gässimă degia prescurtată în limba germană de Enrică de Muglein. (1)

Intr'ună locū Kézai đice:

(1) In Kovachich, *Sammlung kleiner noch ungedruckter Stücke*, Ofen, 1805, in-8, t. I. p. 1--94: Chronik der Hunnen.

„Zaculi Hunorum sunt residui, qui dum „Hungaros in Pannoniam iterato cognoverunt „remeasse, redeuntibus in Ruthenie finibus oc- „currerunt, insimulque Pannonia conquestata, „partem in ea sunt adepti, non tamen in plano „Pannonie, sed *cum Blackis in montibus confinii* „*sortem habuerunt, unde Blackis commixti litte-* „*ris ipsorum (Blackorum) uti perhibentur.*“

Adecă:

„Săcuii sunt resturile Hunilor. Afflândū „despre re'ntórcerea Ungurilor în Pannonia, „ei li-aū eșitū înainte la hotarele Galiției și de „'npreună cu dênșii aū cuceritū Pannonia, din „care aū și căpétatū o parte, nu înse pe șessū, ci „la munte *învecinați și amestecați cu Vlachii,* „*de unde se vede că aū și adoptatū litterele vla-* „*chice.*“ (2)

Înainte de a trage vre-o consecință din aceste „littere vlachice“, pe cari dela Români le-aū fostū împrumutatū Săcuii, vomū menționa în trecétū unū documentū transilvanū din aceia-și epocă (3), publicatū la 1842 cu unū fac-simile de cătră academicul maghiarū Jerney, și anume decretul unū generalū tătă-

(2) Endlicher, *Rerum Hungaricarum monumenta Arpadiana*, Sangalli, 1849, in-8, p. 100.—Prima edițiune a lui Kézai este de Horanyi, Viennae, 1782, n-8.

(3) Barițu, *Transilvania*, IV, 55: „Nos Cattan ex Styrye „Jedzan in Regno Ungariae Kaymakam Solis et Ter. maximo „Chano Syngu Babylonici ac invicibili Regis Regum Hulaku „Exercitus Kalkazultan seu supremus Dux. Iterum hortamur „et serio committimus vobis Rugas, Bylany, Korus, Castellani „Comites in Castris Clusu, Dees, Busdoch, quod cum a nobis „data potestate ordinare debeatis, ut quemadmodum Flandry „in initio Regni nostri acceptabant nummos nostros vulgo „Keser-chunich Tatar Pensa ex dictis Zyely et Blachy per om- „nia necessaria, quia ad nostram utilitatem pertinent, ac- „ceptarent tanquam nummos Byzantinos, et cum consortio „et patientia nostra participare vultis. Fidelem M. . . as et „Zeracheen cum suis sotiis Josyf Myzarrus, Fyeerwaary, Tui- „tous et . . . Zeracheen quorum servis vestros administrare „usque Zootmaar. Datum in Zuyo anno Regni nostri II.“ — *Jakab, Oklevéltár Kolozsvár története*, Budán, 1870, in-8, t. 1, p. 18, pune acestū actū sub anulū 1232.

rescū din 1242, cândū urdielile orientale aū fostū copprius Ardélulū, poruncindū Sașilorū a nu refusa în transacțiunii moneta mongolică din partea Săcuilorū și Românilorū: „ex dictis *Zyely et Blachy.*“

Ambele aceste numi, „Zyely et Blachy“, sunt scrise aci allături și mai-mai cu aceia-și ortografia ca și 'n Kézai, a căru operă e posterioră diplomei numai cu vr'o trei decennie.

Așa dero unū cronicarū maghiarū ni spune, sunt acumū șesse secolī, că Români posedau atunci unū alfabetū propriū allū lorū, „litterae Blackorum“, care nu era nici lătinescū, căci lătinesc scriea însuși Kézai, nici slavonū, grecū seū germanū, de vreme ce pe „Sclavi, Greci, Teutonici“ (4) Kézai nu 'i confundă nici o dată cu Români.

Cu trei secolī mai în urmă, vestitulū annalistū maghiarū Turotz a cunoscutū de asemenea alfabetulū în cestiune, dero lui nu 'i mai venia la socotela a recunósce cu sinceritatea lui Kézai că Ungurii aū pututū să 'nvețe ce-va dela Români, ci preferă mai bine să credă că sunt nesce antice littere scitice, adduse de cătră Huni din Asia, mai adăugândū cu emfasa că nici o dată Săcuii nu s'aū amestecatū cu nemini (5).

(4) Endlicher, 101.

(5) Thwroc, lib. I, cap. 24, în *Scriptores rerum Hungaricarum*, ed. Schwandtner, Vindobonae, 1766, in-4, t. I, p. 96: «Hi Siculi, Hunnorum, prima fronte in Pannoniam intrantium, etiam hac tempestate, residui esse, dubitantur per neminem; cum in ipsorum generatione, extraneo nondum permixti sanguine, et in moribus severiores, et in divisione agrum ceteris Hungaris multum differre videantur. Hi, nondum Scythicis literis oblii, eisdem, non encausti et papyri ministerio, sed in baculorum excisionis artificio, dicarum ad instar utuntur.»—Despre tote înțelesurile cuvântului «dica» veși *Du Cange, Glossarium mediae latinitatis*, ed. Carpenterii, Paris, 1842, in-4, t. 2, p. 840-41: «Dica, non tam pro charta, vel schedula, in qua scribitur, quam pro taleola, nostris *taille*, in qua rerum numerus annotatur, usurpatur a «Thwrocio»

În același timp el nu comunică o particularitate foarte instructivă, și anume că aceste litere nu se scrieau pe pergamenă sau pe hârtie, ci se încreteau pe bețe.

Despre acestu usă Turotz vorbește ca contimpurănă, fiindu prin urmare o perfectă fontană istorică; despre originea înse a alfabetului, mai contimpurănă cu două sute de ani este Kézai, carele nu spune limpede că Săcuii se amestecaseră în munți cu Românii, „Blackis commixti“, împrumutându prin vecinătate literele române, „litteras ipsorum.“

Mândria hunică a lui Turotz cată să se închine aci de înaintea unei mărturie atât de categorice.

Apoi să se observe că Kézai era nu numai din secolul XIII, dăr încă originar din Biharia, o provincie curată românească la cōsta Transilvaniei, astu-feliu că pe Români și pe Săcuii nemini nu i cunoscea mai de aproape.

Dără acelle „litterae Blackorum“ unde ore să mai fie astă-dă?

Cum să fi fostu elle?

Ecce o cestiune cătră care se aplică pe deplin principiul duplicatelor în procedura giuridică: decă la Români a perit din întemplantare acellu alfabetu, cată să consultăm esemplarul încredințat Săcuilor, și pe dată ce se va găsi un „Alphabetum Siculorum“, care să nu fie ellenu, goticu, cirillicu, arabu sau vre-unu altu cunoscutu, pōte fi cine-va siguru, cu testul cellu necontroversabilu allu lui Kézai în mână, cumu-că a scos la lumină abecedarul cellu vechiu allu Românilor.

Ei bine, unu asemenea alfabetu există.

Între manuscriptele in-quarto alle repozitului Trausch, depuse actualmente la Biblioteca Evangelică din Brașov, în *Diplomatarium Transilvanico-Siculicum ab anno 1251—1807*, este intercalat unu altu manuscriptu totu în

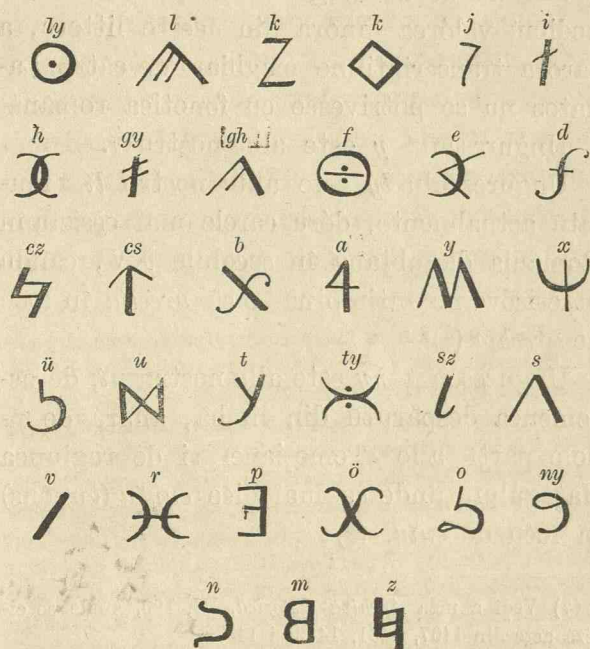
quarto, scrisu la 1702 de cătră preutul Stefanu Lakatos sub titlul de: *Siculia accuratius quam hactenus delineata*.

Autorul acestei scrieri, remase pene acum inedită, aparține periodului dintre 1650—1720.

Elu a fostu supremu archidiaconu allu districtelor săcuesci Csik, Gyergyó și Kászón⁽⁶⁾, adecă pusu în pozițiune de a cunoște mai bine ca ori-cine tōte amănuntele din traiul compatrioților sei.

Lakatos nu spune că pe la 1700 Săcuii mai întrebunțau încă unu alfabetu propriu allu lor, și lu și reproduce în următorul mod:

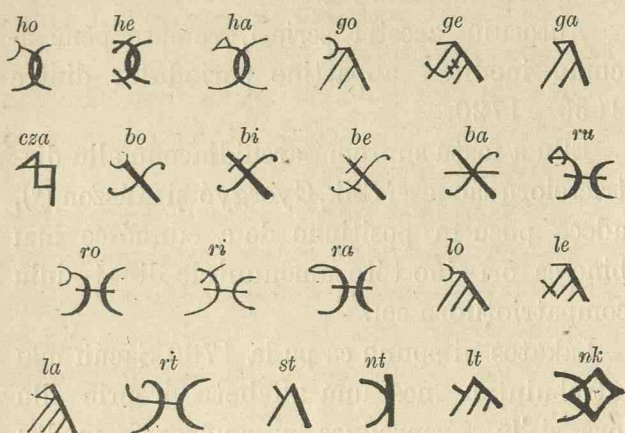
ALPHABETUM SICULORUM.

Affară de acestea, Lakatos mai aduce

(6) Benkő, *Milcovia sive episcopatus Milcoviensis explanatio*, Viennae, 1783, in-8, t. 2, p. 158: «P. Paulus Györffi scribit, Sedium Siculicalium Csik, Gyergyó et Kászón supremum Archidiaconum fuisse R. P. Stephanum Lakatos.»

următoarele monograme din câte două sonuri:

Avemă dero peste totu 56 semne: 33 simple și 23 compuse.

Înainte de a merge mai departe, să limpețim valoarea unora din aceste litere, a căroră transcripțiune maghiară de către Lakatos nu se potrivește cu fonetica română.

Unguresculu *y* este allu nostru *î*.

Unguresculu *ly* este allu nostru *li*, mutatu actualmente, deru carele mai essista în România danubiană în secolulu XV, cându în crisove ne întimpină încă *ureclia* în locu de *ureclia* (7).

Unguresculu *ny* este allu nostru *ni*, de asemenea despărutu din limbă, affară de unele părți alle Temeșiane și de regiunea Hațegului, unde se mai dice *cuniu* (cuneus) în locu de *ciuu*. (8)

(7) Veți a mea *Arhivă Istorică*, III, 190, unde se citează acte din 1407, 1431, 1442 și 1453.

(8) În *Dictionarium Valachico-Latinum*, MS. in-16, scrisu de unu Hațegenu înainte de 1742 și affătoru în Biblioteca Universității din Pesta, găssimă *banye* pentru baie, *kuny* pentru ciuu etc.— Cf. *Petru Maioresu, Orthographia Romana*, în *Lexicon Valachicum*, Budae, 1825, in-8, p. 34: «Valachi «veteris Daciae mutant *n* in *i* consonantem, ut *ciuu*, clavus, «a lat. cuneus. Aurelianae Daciae autem, imo et Hatzegienses «în Transsylvania retinent quidem *n*, emolliunt tamen».— În Psaltirea lui Coressi (1577), în Pentateuculu lui Tordași (1581)

Unguresculu *ty* este allu nostru *ki*, bună-ora în vorba *chiaru*, pe care Maghiarul n'o pôte scri decatu *tyár*.

E ce-va mai a-nevoia a decide despre valoarea semnului, pe care Lakatos illu transcrie unguresce prin *gy*, cea-ce se citește *di*.

Sonulu *di* n'a essistatu nici o dată în limba română, séu cellu puțin nu se pôte aduce nici unu esemplu unde să nu fi trecut în *z* dintr'o epocă immemorială.

Noi posedemă înse unu miđu-locu documental de a găssi ecivalința românescă a maghiarului *gy*, de ora ce:

1-o. În diploma latină a lui Vladislavu Basarabă din 1369, orașulu *Argeșu* se transcrie prin *Argyas* (9);

2-o. În tractatulu commercialu din 1433 între domnulu moldovenescu Iliă și între Sașii din Sibiu, orașulu *Agudă* se scrie *Egyd*. (10)

Unguresculu *gy* este deru allu nostru *gi*, a-decă *u*.

Sonulu pe care Lakatos illu transcrie prin *gh* însemneză nu vre-o aspirațiune, ci puru și simplu pe durulu *g*, căci în monogramă cu vocalele *o* séu *a* acestu semn produce pe *go* și *ga*.

Unguresculu *cz* este allu nostru *tz* séu *t*.

Unguresculu *cs* este allu nostru *ci*.

Unguresculu *sz* este allu nostru *s*.

Unguresculu *s* este allu nostru *ș*.

Unguresculu *ü* este allu nostru *iu*.

E mai puțin ușoru a dice, ca ce feliu

și 'n celle-lalte tipăriture române din secolulu XVI, se mai găsescu formele: *spuniu*, *puni*, *remaniu*, *ântaniu* etc., despre cari veți *Cipariu*, *Principie de limbă*, Blasiu, 1866, in-8, p. 143, și *Gramatica limbii române*, Bucuresci, 1870, in-8, p. 89.

(9) *Feier*, III, 4, 210. — Cf. *Oláh, Hungaria*, Vindob., 1763, in-8, p. 56, 58: «Mamzillae ab Argyes... Petrus ab Argyes.»

(10) Originalulu se află în *Arhivulu Naționalu din Sibiu* sub nr. 67. Remâne d'o cam dată inedită. Noi posedemă o copă.

de sonü represintă littera transcrisă unguresce prin *ö*.

Lumina se capetă inse din forma acestui semnü, combinatü evidentamente din doui *o*: , adecă represintăndü pe allü nostru *oa*, pe care Româniü illü scieaü une-orï și cu litterele cirillice prin dupplü *o*: *ω* ⁽¹¹⁾

In fine, mai remâne semnulü transcrisü prin *j*.

In întregulü alfabetü lipsindü vre-o litterä anume pentru sonulü *j* allü Francesilorü, unguresce *zs*, urmézä dëro că tocmai pe acesta illü represintă Lakatos prin *j*.

Dintre monogramme, avemü de limuritü numai pe cea transcrisă unguresce prin *st*, ceia-ce se citește *st*.

Éccé dëro „litterae Blackorum“, pe cari cu multü înainte de anulü 1250, după cumü ni-o spune Kézai, Săcuiü le-aü fostü împrumutatü dela străbuniü nostri in cursulü unei îndelungate vecinëtäti in creeriü Carpațilorü.

Pe la 1700, usulü lorü se mai conserva in Săcuime întocmai ca in secolulü XV, adecă totü prin încrestătüre pe bețe, încätü Lakatos repetä pënë și espressiunea lui Turotz: „non papyri ministerio, sed in baculorum excisionis artificio dicarum instar.“

Ne oprimü o clipä assupra scrieriü pe bețe.

Ea nu este de locü hunicä, după cumü pretindea Turotz.

In limba germanä alfabetulü se chiamä pënë astädi *Buchstaben*, dela *Buche*—fagü și *Stab*—bëtü, adecă „bețe de fagü“.

Acella-și înțellesü are slavonesce *bukwa* sëü *bukowa*, adecă „de fagü“.

Celțiü numiaü alfabetulü *coel-bren*, adecă „lemnulü memoriei“. ⁽¹²⁾

(11) Essemple in Cipariü, *Principie*, 381.

(12) Zeuss, *Grammatica Celtica*, Berolini, 1868, in-8, t 1, p. 2.

In antica balladä boemä despre „giudecata Libușei“ se menționézä legile scrise pe scändure: „desky pravdodatne“. ⁽¹³⁾

Scandinaviü possedaü de asemenea „litteras ligno insculptas“. ⁽¹⁴⁾

Liber la Romaniü cei vechi, înainte de a deveni carte, era scörța de lemnü pe care se încrestaü litterele.

Töte acestea se referü la o adevëratä scriere alfabeticä, érü nu la nesce rudimente cifrice, după cumü sunt *rebósele* sëü *revașele* la mocaniü nostri, sëü după cumü aü fostü la Tătariü din evulü mediü bețișórele numite *khe-mu*. ⁽¹⁵⁾

Veciniü nostri Slavü și Germanü, Scandinaviü, Celțiü și străbuniü Romani, färä a mai vorbi despre Indianü sëü Egipteni, scieaü dëro și ei öre-cändü pe bețe, pe scörțe, mai correctü pe scändure, după cumü calificä förte bine acestü felü de materialü graficü unü comentatorü bizantinü din secolulü XII. ⁽¹⁶⁾

O asemenea *xylographiä* nu'î împedeca in-se de a recurge din cändü in cändü la metallü sëü la petró, și tocmai aceste solide esceptiuni aü pututü sä străbattä pënë 'n dil-lele nöstre, pe cändü fragedulü lemnü a peritü cu grämädä prin focü sëü prin putregaiü.

Nu desperämü dëro nici noi de a descoperi cu timpulü dëcă nu pergamene, cellü puținü lespeði sëü monumente metallice cu „litterae Blackorum.“

Elle ni vorü destäinui, între celle-l'alte, doue prețiöse littere pe cari Săcuiü nu pu-

(13) *Rukopis kralodvorsky*, ed. Korzinek, Jindřichove Hradec, 1864, in-8, p. 8.

(14) Saxo Grammaticus, *Historia danica*, ed. Klotzius, Lipsiae, 1771, in-4.

(15) Abel Rémusat, *Recherches sur les langues tartares*, Paris, 1820, in-4, p. 65.

(16) Eustath. in *Iliad*. Z: καθά και τῶν τινες ὑστερον Σκυθῶν ἐσημαῖνον ἢ ἤθελον. εἰδολά τινα και πολυειδῆ γραμμικά ἐξοματα ἐγγράφοιτες ἤτοι ἐγγλίφοιτες τίνασι τουτέστι σαρῶιων.

teau să le fi luatū dela Romāni, căci nu a-veau vre-o trebuință fonetică de elle: *ă* și *î*, sonurile celle mai caracteristice alle vocalismului nostru naționalū.

D'o cam dată s'au pututū afla scrisū cu aceste littere numai câte ce-va săcuescū, după cumū vomū vedē mai la valle.

Pēnē atunci să desbattemū doue cestiuni:

1. In ce epocă incetat'au a se întrebuița aceste caractere de cătră părinții nostri?

2. Dela cine anume fostu-le-au luatū Romāniū?

In Biblioteca Evangelică din Brașovū, nr. 26, b, in manuscriptulū lui Eder intitulatū *Exercitationes diplomaticae*, Hermannstadt, 1802, in-4, se găssesse actulū scrisū in Bucuresci la 1492, prin care domnulū muntenescū famosulū Vladū Ţepeșū însciințēzā pe Sași despre o apropiatā invasiune a Turcilorū in Transilvania.

Se începe așa:

„Vlad dei gratia Woywoda partium Transalpinarum.

„Circumspecti amici et vicini nobis honorandi. Dabimus scire, quod Thwrchi deponerent patientiam cum Domino Rege. Cesar dedisset Woywodatum de Zendere uno familiaris, qui vocatur Alibek, altero autem, qui nominatur Markovich, dedisset Woywodatum de Bodon, et nunc sunt cum bellis maximis, sed nescimus, ad quas partes volunt transire. Nos timemus, ut ad Hattzak aut ad Transilvaniam non debeant transire. Pro eo etc.“

Aceste câte-va rēndurī agiungū spre a ne incredința că grammaticulū princiarū era unū neosu Romānū, pré-putinū dedatū cu lătinésca, astū-feliū că latine sunt numai cuvintele, pe cândū tótā fraseologia e curatū romānā.

Romānesce, buna órā, cuvēntulū *oste* séu *ostī*

insemna armatā și resboiu totū-d'o-datā. (17)

Scriba lui Ţepeșū, cređēndū că totū așa trebuī să fie in ori-ce limbā, nu se sfiesce a pune „cum *bellis* maximis“ in locū de „maximo cum exercitu.“

Verbulū „a căta“ insemnāndū la noi nu numai *quaero* séu *intendo*, ci încă și *debeo*, de pildā in „catā să mē ducū“, *debeo ire*, scriba lui Ţepeșū confundā și lătinésce ambele semnificațiuni, bāgāndū pe *debeo* in locū de *intendo*: „Nos timemus, ut ad Hattzak aut ad Transilvaniam non *debeant* transire.“

Nu mai subliniāmū in aceia-și frasă pe *ut*, pe *ad*, pe *nos*, pe *non*, puse tóte litteralmente după sintassa romānā.

Originalulū documentulū de mai susū se păstrēzā la Sibiu in Archivulū Naționalū sub nr. 516, unde póte să'lū controleze ori-și-cine.

Copiāndu-lū, Eder fusese surprinsū de forma litterei *C* in cuvēntulū „Cesar“, o formā atātū de ciudatā, atātū de fără părechia in paleografia latinā din evulū mediū, încātū eruditulū colleționistū nu s'a pututū stāpani de a nu observa intr'o notā: „Singularis est forma elementi *C* in voce Cesar.“

× Ei bine, care este acea estraordinarā formā? ~~esar.~~

Noi amū vēđutū in alfabetulū lui Lakatos că sonulū romānescū *gī* este represintatū prin semnulū:

‡

In actulū din 1492 vorba ‡esar se citește dērō *Gesar*, confundāndu-se *ce* și *ge*, intocmai ca in „sprāncēnā“ pentru „sprāngēnā.“ (18)

(17) Mironū Costinū, in *Cogălnicēnu*, *Cronicele*, ed. 2, t. I, p. 16: «a se apuca de óste improtivā» etc.—*Urechia*, *ibid.*, 136: «și a începutū a dāruire ocine prin țerrā la voinicē ce făceau vitezie la ostī».

(18) *Cihac*, *Dictionnaire d'étymologie Daco-Romane*, Francfort, 1870, in-8, p. 107. — Pentru celle-l'alte limbe neo-latine veđi *Diez*, *Grammatik der romanischen Sprachen*, Bonn, 1836, in-8, t. 1, p. 201.

Cumă-că acéstă confusiune între *ce* și *ge* trebuia să fi fostă fórte pronunțată la străbunii nostri, dovédă este însăși originea sem-nului graficū Г (gi), pe care ei l'ău formatū din cirilliculū У (ci) de pe manuscriptele slavice celle mai vechi, profitândū de possibilitatea de a întrebuița pentru propriulū *disū* *ci* o formă totū cirillică mai modernă a aceleia-și littere: У .

În documentele române din secolulū XV, de essemplu în crisovulū domnului moldovenescū Petru din 1453 (19), codița lui У în numele propriū „*Giamărū*“ este încă fórte lungă, anume У .

În limba albanesă, atâtū de înrudită cu a noastră prin elementulū comunū tracicū (20), sonurile *ci* și *gi* se confundă de asemenea, de unde derivă și acolo o confusiune grafică correspondinte, astū-feliu că *ci* se scrie ç érū *gi*— g , abia differindū unulū de altulū.

În cuvântulū „*esar*“ scriba lui Tepeșū n'a făcutū decâtū a pune din iuțelă în loculū litterei latine *C* pe acea romănescă Ѡ , pe care necunoscēnd'o Eder, carele cunoscea de minune paleografia latină medievală, avea neșșitū totū dreptulū să se mire.

Într'o diplomă cu littere cirillice cu greū se putea committe unū atare qui-pro-quo, căci limba și scrierea slavică erau de secolū res-

pândite în totă România danubiană, pe cândū lătinesce, din contra, scriēndu-se numai prin escepțiune în câte unū actū internaționalū, grammaticulū simția o firēscă tentațiune de a-și da în petecū.

Ce-va analogū se observă actualmente mai allesū în Germania, unde rare-orī Nēmțulū într'o scrisóre cu caractere latine nu vēră câte-o litteră gotică, după cumū și la noi puținī sunt în stare pēnē astăđi de a scri cu ortografia latină fără a lăssa să se străcóre câte o *slovă*.

Difficultatea de a uita cu totulū o grafică națională e atâtū de mare, încatū în Anglia bună óră, unde s'ău fostū întrebuițatū anteī caracterele runice, deși s'a introdusū apoi scrierea latină așa numită anglo-sassonă, totuși littera *th* a remasū cea vechiă fără nici o schimbare, supraviețuindū astū-feliū ca unū marturū isolatū allū unei culture anterióre.

Pe la 1400 Poloniī măcarū-că scrieau de multū cu caractere latine, dérū mai rețineau încă din grafica primitivă cirillică, ca o unică remășiță mai persistente, pe *iusulū* menitū a esprime vocalele *a* și *e* nasalisate. (21)

O singură litteră la Anglo-sassoni, o singură litteră la Poloni, nu mai multū decâtū una peste totū, atesta perduta essistință a unui întregū alfabetū naționalū!

Semnulū Ѡ în documentulū din 1492 este dérū mai elocinte decâtū o întregă dissertațiune pentru a proba că pēnē pe la 1500, cellū puținū în Muntenia, Romăniī nu uita-seră anticulū alfabetū, pe care cu mai multe vécuri înainte l'ău fostū împrumutatū Săcuilorū.

Ce 'i dreptū, nu s'a descoperitū pēnē acumū

(19) Archivulū Statulū din Bucuresci, *Actele monastirūi Nēmțū*, legătura nr. 7.--Slaviī nu posedă sonulū *dj* affară de Serbi, cari inse l'ău luatū dela vecini. Dobrowsky, *Institutiones linguae slavicae*, Vindob., 1822, in-8, p. 182, observă: «In-ter vocabula sub У in Lexico Vukianō vix ullum origine «Slavicum reperias.» Littera У cellū anteī a introdus'o în Serbia în đillele nostre Vuk Karadzit', împrumutând'o dela Romăni și nesciēndū că este de origine slavică.

(20) Veđi *Istoria Critică*, t. I, vol. I, p. 305-309.--Cf. Schuchardt, *Der Vocalismus des Vulgärlateins*, Leipzig, 1866, in-8, t. 3, p. 49.

(21) Essemple în Maciejowski, *Pamiętniki o dziejach Słowian*, Peterzburg, 1839, in-8, t. 2, p. 334-363.

nicî uuă actū romănescū cu „litterae Blackorum“; dĕrū totū astū-feliū nu s'a găssitū nicî unū zapisū săcuescū, deși e certū că Săcuii s'au servitū cu elle pĕnĕ pe la 1700.

Ca grafică officială, dĕnșii aveau pe cea latină și noi pe cea slavică, alfabetulū naționalū fiindū rezervatū transacțiunilorū particulare, de o importanță secundară sĕu de totū casnică, din cari inse nu ni-a remasū cu deseversire nemicū pĕnĕ la 1500.

Avemū pĕnĕ aci doue cifre: 1492, datulū crisovului lui Tepeșu, și 1250—1300, intervalulū activității lui Kézai.

Mai susū de acesta din urmă nu ne putemū urca prin documente sĕu cronice; dĕrū ni se offeră o altă calle totū atât de pozitivă în starea actuală a sciinței: paleografia comparată.

Prin celle mai multe elemente alle sĕlle constitutive, „alphabetum Siculorum“ allū lui Lakatos, adecă „litterae Blackorum“ alle lui Kézai, se perdū în anticitatea cea mai profundă.

Éttă câte-va probe irresistibile :

I.

Acestū semnū, esprimĕndū pe *li* vocalisatū, este ieroglifulū sĕrelui, care represinta în vechia grafică egiptĕnă sonurile identificate *ra* și *la*.

II. 4

Acestū *a* este fără nicî o modificare *a* de pe celle mai vechi inscripțiunii ellene, precumū și fenicianulū *a* de pe lespeșile maltane: 4 și .

III.

Acestū *u* numai prin lipsa liniei supplementare differă de :

1-. Samscritulū (u);

2-o. Bengaliculū sĕu (u).

Aceia-și lipsă a liniei supplementare ne întimpină în albanesulū (iu).

IV.

Acestū *s* ni appare :

1-o. Ornamentatū fără duplicare în albanesulū (ș).

2-o. Duplicatū în umbriculū (s);

3-o. Duplicatū și întorsū pe cĕstă în hi-miariticulū (ș);

4-o. Duplicatū și întorsū pe capū în proto-ebraiculū (ș);

V.

Acestū *k* e din punctū în punctū cursivulū samaritanū *k*, deosebindu-se numai printr'o codiță de cellū mai vechiū fenicianū (k).

E remarcabilū că ieroglificulū *k*, din care s'a născutū cellū fenicianū, offeră aceia-și formă fără codiță, ceia-ce probĕză că acĕstă din urmă e numai supplementară.

VI.

Acestū *g* este :

1-o. Fenicianulū (g);

2-o. Albanesulū (g) întorsū din .

VII.

Acestū *n* își găssesce frați gemeni în :

1-o. Fenicianulū (n);

2-o. Ebraiculū (n).

VIII.

Acestū *s* corresponde elleniculū *s* de pe

celle mai vechi monumente doricе, precum și fenicianului *z*.

IX.

Acestu *t* este:

1-o. Fenicianul (*t*);

2-o. Proto-ellenicul (*t*);

3-o. Mai cu semn umbricul (*t*).

Originea tuturor acestora este ieroglificul (*t*).

X.

Acestu *o* e zenticul séu (*o*).

XI.

Acestu *m* este himiariticul (*m*).

XII.

Acestu *f* e cellu mai vechiu ellenic (*f*).

XIII.

Acestu semn, care reprezintă sonul *c*, adecă *t+s*, diferă numai prin pozițiune de proto-ellenicul , carele reprezintă sonul *ks* din *k+s* (22).

Sciindu-se că la Ariani *t* corespunde adesea lui *k*, ca în *πέντε* = litv. *penki*, lat. *quinque*, *τε* = lat. *que*, *τέσσαρες* = lat. *quatuor*, *τίς* = sanscr. *kis* etc., urmază că nu numai graficesce, dăr și filologicesce, allu nostru (*c*) este identic cu doricul (*ks*).

XIV.

Acestu *z* presintă o importanță fără comparațiune și mai mare.

Ellu reproduce întocmai pe fenicianul *h*.

Acestă ecuațiune grafică *h* (*h*) = *z* (*z*) implică o ecuațiune fonetică analogă între *h* și *z*.

Transițiunea din *h* în *z* este proprie în familia indo-europeă mai cu semn limbei zendice, în care sanscritul *h* nu se conservă nici o dată, ci trece mai totu-d'a-una în *z*, precum:

sanscr. *áhis* (șerpe) = zend. *azis*;
 — *ahám* (eu) = — *azēm*;
 — *hásta* (mână) = — *zasta*;
 — *sahasra* (mîia) = — *hazanhra*;
 — *djihvá* (limbă) = — *hizva*;
 — *hi* (căci) = — *zi*;
 — *vřihánt* (mare) = — *běřezant*, etc.

Chiaru sanscritul *g* devine *z* în *gáus* (pământ) = *záo* (23).

Limba arménă, pe care Erodotu o numără anume între celle tracicе (24), offeră aceiași particularitate, bună óra:

sanscr. *áhis* (șerpe) = arm. *óds*;
 — *himá* (zăpada) = — *dsiun*;
 — *hayás* (callu) = — *dsi*;
 — *máhas* (mare) = — *medz*;
 — *sahasra* (mîia) = — *hazar*;
 — *lih* (lingu) = — *lizél*;
 — *bahu* (multu) = — *pazoim*, etc. (25)

Limba slavică repetă pêne la unu punctu același fenomen, precum:

sanscr. *ahis* (șerpe) = slav. **anz*;
 — *himá* (zăpada) = — *zima*;
 — *hváyámi* (chiámú) = — *zvu*;
 — *ahám* (eu) = — *az*, etc.

Numele șerpelui în diverse limbe indo-europee póte să dea o idee sintetică despre

(23) Bopp, *Grammaire comparée des langues indo-européennes*, trad. Bréal, Paris, 1866, in-8, t. 1, p. 108.

(24) Herod., VII, 73.—Stephan. Byz., *Aqvenia*.—Eustath. in *Dionys. Perieg.* v. 694.—Cf. *Istoria critică*, t. 1, vol. I, p. 251.

(25) Petermann, *Grammatica linguae armeniacae*, Berolini, 1837, in-8, p. 22-3.

(22) Curtius, *Griechische Etymologie*, Leipzig, 1869, in-8, p. 357-9.

acellea ce schimbă pe *h* în *z* și altele cari respingă această tranșițiune.

Éccē:

sansk. zend. arm. slav. litv. latin. grec. germ.
āhis. azis. ōds. anz. angis. anguis. ēzis. unke.

Cumă-că Daciū nu numai schimbău pe *g* și *h* în *z* ca Zenđii, Armenii și Slavii, ci chiarū confundaū simultanamente aceste sonuri, după cumū Romăniū de esemplu amestecă pe *g* cu *b*, *h* cu *f* sėu *k* cu *p* în *bine*=*ghine*, *fire*=*hire* sėu *picioră*=*kicioră*, dovėdă este numele unui orașū dacicū, carele pe Tabla Peutingeriană se chiamă Germihera, őrū în Ptolemeū Ζερμῆρα (26), adecă: *Germi*=*Zermi* și *hera*=*zirga*.

În limba tracică, în care vorbeau și Daciū, vinulū se numia *zāla* (27), ceia-ce este punctualmente sanscritulū *hāla*, vinū, grecesce *χάλας* (28).

Din traciculū *zāla* a remasū pēnē astă-đi în limba albanesă cuvēntulū *zalia*, nebuniă, ametėlă (29), carele correspunde întocmai sanscritulū *hālāhali* și elleniculū *χαλι* în *χαλίφρον*, *χάλιμος*, *χαλίμη* etc.

Celebrulū medicū Gallienū, carele trăia în secolulū lui Traianū, ni spune că 'n limba tracică sēcara se chiamă *brīza*.

Degia Pictet observă că acestū termenū reproduce essactamente pe sanscritulū *vrīhi*, dela rădēcina *vrīh*, a cresce (30).

Hāla=*zāla*, *vrīhi*=*brīza* și *Germihera*=*Zermizirga*, probėză trecerea lui *h* în *z* în limba dacică.

(26) **Katanesich**, *Orbis antiquus ex Tabula Peutingeri*, Budaë, 1824, in-4, t. 1, p. 375.

(27) **Hesych.**, v. *ζῆλα*.-Variantulū este *ζήλας*, indicândū o formă primitivă *zāla*, a căriū ă correspunde lui *η* grecū, ca în *ἡμι* sanskr. *sāmi* sėu *ζητέω* sanskr. *yātáyāmi*.

(28) **Pictet**, *Les origines indo-européennes*, Paris, 1859, in-8, t. 1, p. 256.

(29) **Hahn**, *Albanesische Studien*, Jena, 1854, in-8, *Lex.*, p. 35.

(30) *Op. cit.*, I, 273.

Astū-feliū se esplică, de ce la Daci fenicianulū *h* a trebuitū să devină *z*.

O asemenea tranșițiune grafică era posibilă numai la Traci, la Zenđi, la Armeni, la Slavi.

La Greci, la Latini, la Celți, la Germani, nici de cumū.

Ne oprimū aci, mărginindu-ne a constata ceia-ce sare în ochi prin evidință.

Lăssămū cu totulū la o parte őrī-ce suposițiune azardósă sėu őrī-ce monumentū ecuivocū, precumū sunt, bună-óra, inscripțiunile liciane sėu idolii obodritici dela Prilwitz.

Istoria, ca și fisica, devine sciință numai cu prețulū de a supprime cu deseversire elementulū subiectivū allū imaginațiunii. (31)

Din 33 littere, avemū 14 de acellea pe cari nu le putea cunnósce nici unū inventatorū din evulu mediū, și 'n parte chiarū nici unū eruditū modernū pēnē la ultimele descoperiri epigrafice, precumū sunt caracterele celle mai vechi ellene, feniciene, himiaritice, zende, umbrice etc.; ba de arū și fi cunnoscutū ca prin minune pe unele din elle, totuși pēnē la epoca lui Burnouf, Bopp, Schleicher, Benfey, Curtius etc. era peste putință de a preface pe *h* [𐤇] în *z* [𐤆], sėu pēnē la epoca lui Champollion a ghici valórea fonetică a ieroglifulū .

Cărunta vechime a unui asemenea alfabetū e palpabilă nu numai prin estremulū

(31) Ca agiutóre paleografice ni-ău servitū: *Concordance des alphabets* în **Eichhof**, *Parallèle des langues de l'Europe et de l'Inde*, Paris, 1836, in-4; **Ballorn**, *Alphabet orientalischer und occidentalischer Sprachen*, Leipzig, 1844, in-8; **Vaisse**, «Ecriture», în *Encyclopédie moderne*, Paris, 1851, in-8, t. XIII; **Aufrecht** u. **Kirchhof**, *Die umbrischen Sprachdenkmäler*, Berlin, 1849, in-8; **Brugsch**, *Hieroglyphisch-demotisches Wörterbuch*, Leipzig, 1868, in-8; **Lepsius** etc.

archaismü allü formelorü, dérü pënë și prin modulü de întrebuintare, despre care noi într'adinsü ne-amü reținutü de a vorbi pënë acuma.

Lakatos ni spune că se scriea dela drépta spre stânga.

Chiarü înse de nu ni-o spunea, lesne s'arü fi pututü recunnósce din însăși legătura monogrammelorü, în cari noi vedemü regularmente pusü înainte sonulü pronunțatü în urmă.

Și nu numai din legătura monogrammelorü, ci pënë și din ordinea de aședare a litterelorü.

Nu essistă nici unü alfabetü vechiü séu nou, în fruntea căruia să se affle semnulü graficü allü sonului *li*, precumü amü vedütü mai susü în „litterae Blackorum.“

Acéstă anomaliă este înse numai apparinte.

Alfabetulü întregü e scrisü de Lakatos în trei linie așa:

li-l-k-k-j-i-ch-gi-g-f-e-d-t-ci-b-a
i-x-iu-u-t-ki-s-s-v-r-p-oa-o-ni-n-m
 z

Citindü dela drépta spre stânga, după cumü trebui să se urmeze într'o sistemă retrogradă, noi avemü:

a-b-ci-t-d-e-f-g-gi-ch-i-j-k-k-l-li-m
n-ni-o-oa-p-r-r-v-s-s-ki-t-u-iu-x-i-z

Nu este în fondü mai nici o deosebire de ordinea cellorü-l'alte alfabete ariane séu semitice.

Sacramentalulü *alef*ü allü Fenicianilorü figuréză și aci în capulü mesei.

Cea mai viuă lumină nu numai despre modulü de a scri, dérü și asupra configurațiunii litterelorü, arruncă următórea inscripțiune lapidară în limba maghiară, descoperită nu de multü în Transsilvania de cătră d. Blasiü Orbán în biserica săcuésă unitară dela Enlaka în regiunea Odorheului.

Éccë-o :

ⲘⲚⲗⲓ Ⲙⲗⲗⲓ Ⲙⲗⲗⲓ
 Ⲙⲗⲗⲓ Ⲙⲗⲗⲓ Ⲙⲗⲗⲓ

Acésta se transcrie cu ortografia ungu-réscă așa :

n-e-t-s-i-z-a-gy
e-k-a-cs-i-a-n-s-u-m-s-u-i-gy-r-o-e-g

Citindü dela drépta spre stânga și dela rîndulü de gîosü spre cellü susü, întocmai ca în grafica semitică, acésta sună:

Georgyius Musnai csak egy az Isten.

Adecă :

„Georgiü Musnai, numai unulü e Dumneđeü.“

O devisă stereotipă a confessiunii unitare, la care aparținea autorulü legendei.

În aceia-și biserică dela Enlaka se afflä o inscripțiune latină, care limuresce professiunea și epoca acestui Georgiü Musnai :

„Hocce templum per man. noxius inmanium Tartarorum Anno 1661 in cineres reductum, beneficio et pio erga Deum zelo incolar. Jenlakiens. et Martonosien. in honorem uni veri Dei lacunare tectum arte pictoria insignit A. 1668 Georgius Musnai, pastore existente Johanne Arkosi.“

Uniculü monumentü epigraficü cu „litterae Blackorum“, conservatü ca prin miracolü pënë 'n ñillele nóstre, se datoresce dérü unui zugravü Săcuü de pe la 1668.

Configurațiunea generală a litterelorü în acéstă inscripțiune nu differă de alfabetulü lui Lakatos, offerindü numai unele variațiuni secundare, dintre cari sunt interesante următórele doue :

1-o. Sonulü *e* espressü de doue ori ca în Lakatos și o dată printr'o formă redusă *e*;

2-o. Υ (t) perde rotunđimea codiței: Υ , devenindŭ și mai aprópe de cellŭ ieroglificŭ;

Numai $\uparrow$ (ci) se abatte cu totulŭ dela tipulŭ $\uparrow$, astŭ-feliŭ cã ambele figure trebui considerate ca doue semne deosebite pentru a exprime unulŭ și același sonŭ, dupã cumŭ amŭ vedutŭ și 'n Lakatos doue semne deosebite pentru sonulŭ k:

Totalitatea alfabetului coprinde dero nu 33, ci 34 littere simple, affarã de monogramme.

D. Orbán are deplina dreptate cândŭ numesce inscripțiunea lui Musnai unŭ illustru și neprețuitŭ tesaurŭ naționalŭ: „nevezetes „és megbecsülhetlen nemzeti kincs e felirat“ (32).

In adevărŭ, nu póte fi nemicŭ mai puternicŭ ca o demonstrațiune epigrafică.

In lipsa unei asemeni, însãși posibilitatea essistenței vre-unui alfabetŭ separatŭ la Săcuŭ a fostŭ generalmente bănuită.

Deia în secolulŭ trecutŭ Ungurulŭ Desericzky reproducuse o epistolã scrisã pe o scândurã cu aceste littere, gãsitã în Transilvania în satulŭ Szent-Miklós totŭ din regiunea Odorheiului și care se desciffrã:

«Vuni mast tögy-fo; s a van eo pinizurt, ees az eo
it erdöbe: ma böt

«Ianos, s böte Kovacs. Csinal-ti, ma böas mastu,
avagy mastu csinaltas.»

Acesta se transcrie în limba maghiarã modernã așa:

„Vané most tölgy-fa? 's ha van jó pénzért,
„és a' jó itt erdöhöz? ma vett János, 's vette

(32) *A Székelyföld leírása történelmi etc.*, Pest, 1868-71, in-4, t. 1, p. 124.

„Kováts, tsinálj-te, ma vehess mástúl, avagy
„mástúl tsinaltas“.

Adecã:

„Este óre acumŭ lemnŭ de stegiarŭ? Și decã
„este cu prețŭ bunŭ, și bunŭ aice la pădure?
„Astãđi a cumperatŭ Ianoșŭ și a cumpãratŭ
„Covaciŭ. Vedŭ tu, astã-đi sã poți cumpãra dela
„cine-va, séu fã sã cumpere altulŭ.“ (33)

Dupã forma cea arhaicã a limbei și a ortografiei, *vuni* pentru *vané*, *fo* pentru *fa*, *pinizurt* pentru *pénzért*, *böt* pentru *vött* etc., acestã naivã epistolã despre o cumperãtoare de lemne catã sã fie cellŭ puținŭ din secolulŭ XV.

Cu tóte astea nemini nu-i putea da nici o importanță, cãci affarã de Desericzky n'a vedutŭ nemini însuși originalulŭ, dupã cumŭ nu s'aŭ vedutŭ de cãtrã nemini nici inscripțiunile cele săcuesci pe cari se đice cã le-arŭ fi adunatŭ de prin Transilvania renumitulŭ colecționistŭ maghiarŭ Cornides. (34)

Unŭ dubiŭ fórte legitimŭ domnia asupra cestiunii.

In deșertŭ protesta în favórea alfabetului renumitulŭ filologŭ maghiarŭ Gyarmathi. (35)

Pêně și iesuitului Timon, carele nu era tocmai dintre cei mai scrupuloși pe terrêmulŭ criticŭ, totŭ ce se povestia despre litterele săcuesci i se pãrea a fi o fantasmagoriã. (36)

(33) Desericus, *Initia et majores Hungarorum*, lib. IV, cap. 7, ap. Katancsich, *De Istro ejusque adcolis*, Budaë, 1798, in-8, p. 306-8.

(34) Wallaszky, *Conspectus reipublicae literarum in Hungaria*, Lipsiae, 1785, in-8, par. I, tsect. I.

(35) *Kritische Grammatik der ungarischen Sprache*, Klausenburg, 1794, in-8, t. I, init.

(36) Timon, *Imago novae Hungariae*, Cassoviae, 1734, in-16, Additamentum p. 2: «De literis Scythicis, apud Siculos repertis, multa legi, multa audivi, sed suspectae mihi fuerunt idcirco, quia quid illis notatum, quid expressum fuerit, nemo recensuit, nemo explicuit. Nihil certe adhuc ex illis didicimus; et nescio, an unquam quisquam ex illis in lucem prolaturus sit. Novas notas fingere etiam hoc seculo quisque potest».

Inscripțiunea murală dela Enlaka, accesibilă pentru ori-cine voesce s'o vedă, pune capetă acestui scepticismu de pêne mai de-ună-đi, și d. Orbán nu essageréză întru nemicu vorbindu cu entuziasmú despre estrema importanță a descoperirii sélle.

D-sea cade inse în peccatulú betránului Turutz cândú presuppune paternitatea Hunilorú în nesce littere curatú semitico-ariane, în cari nu essistă, fie în formă, fie în modulú de a scri, absolutamente nici unú ingredientú nord-asiaticú.

Chiarú dintre Ungurí, degia Bel constatase semitismulú unorú caractere (37), éru celebrulú Pray era mai dispusú a le attribui Germanilorú decâtú Hunilorú. (38)

Să se noteze că testulú lui Kézai, în care se arată trecerea acestorú littere dela Români la Săcui, a fostú necunoscutú lui Bel și Pray.

Unú alfabetú hunicú, decă a essistatú vre-o dată, trebuia să semene mai curândú cu caracterele descoperite de d. Bolliacú în ruina dela Slonú, unde se observă în realitate numeróse elemente turanice, și cată să se fi scrisú numai dóră în liniă perpendiculară după tipiculú mongolicú, éru nu dela drépta spre stânga după mecanismulú graficeí semitice și 'n parte chiarú a celleí ariane, căci totú așa se scriea în limba zendică și 'n acea etruscă, fără a mai vorbi despre semi-retrogradulú βουστροφῆδόν allú Grecilorú.

Vechií Egiptenií scrieauú de asemenea nu numai cu ieroglife, dérú și în grafica ieratică și demotică.

Chiarú Goții, probabilmente inse numai ramura gepidică, care ocupase într'unú timpú

(37) Bel, *De veteri literatura Hunno-scythica*, Lipsiae, 1718, in-8.

(38) Pray, *Dissertationes in annales Hunnorum*, Vindobonae, 1775, in-f., p. 61, nota t.

o porțiune occidentală a Transilvaniei, scrieauú în acella-și modulú.

Pe sfinsulú descoperitú în 1847 la Turda se citește:

NAOLRAFEREIΘISAMIAMI.

Citindu-se dela drépta spre stânga, avemú: *ima ima si thi ere farloan*, cea-ce se transcrie fórte lesne în limba germană modernă prin: „ihm, ihm sei die Ehre verliehen“, adecă: „lui fie-i dată mărirea“ (39), cea mai potrivită legendă pe figura unei divinități pagane.

Vomú mai adăuga că și vechile rune slavice se scrieauú totú dela drépta spre stânga. (40)

Intr'unú cuvântú, nemicú turanicú și totulú ariano-semiticú, arú fi de agiunsú numai atăta pentru a înlătura radicalmente ori-ce ipotesă hunică, chiarú decă Simonú Kézai, scriéndú între annií 1250-1300, nu ni spunea că Săcuii împrumutaseră aceste caractere anume dela Români, și chiarú decă diploma lui Tepeșú din 1492 nu ni-arú atesta usulú lorú în Muntenia pêne pe la 1500.

Cumú-că alfabetulú este dacicú, o probéză:

1. Moștenirea lui de cătră Români, adecă Daco-latinií, productú directú allú amesteculú Dacilorú cu elementulú italicú;

2. Lipsa de ori-ce medievalú séu chiarú din ultima fasă a anticității, astú-feliú că arú fi absurdú a bănuí că străbunií nostri vorú fi luatú de unde-va asemenea caractere în cursulú evulú mediú;

3. Formațiunea semnului **h** pe basea unei fonetice eminentemente tracice, care nu se asemenea în astă privință decâtú numai cu acea zendică, arménă și slavică, pe cândú însuși alfabetulú nefindú nici zendicú, nici

(39) Veđi *Istoria critică*, t. 1, vol. 1, p. 321.

(40) Wiszniewski, *Historia literatury polskiej*, Kraków, 1840, in-8, t. 1, p. 169-72.

armenü, nici slavici, urm^{eză} *eo ipso* că trebuï să fie dacici.

Coincidența acestorü trei puncturi constituă o perfectă certitudine, care se verifică printr'o seriă de întrebări antitetice:

1. Décă alfabetulü nu e dacici, atunci dela care altü poporü arianü seü semiticü, nici decumü turanicü, pututu-l'au cãp^{eta} Româniî fãrã a se mișca din Dacia?

2. Décă alfabetulü nu e dacici, și noi scimü în același timpü cã ellü nu este medievalü, ci offerã nesce indici fôrte vechi, atunci cine ôre într'o epocã anticã l'a pututü transmite Românilorü pe teritoriulü Daciei?

3. Décă alfabetulü nu e dacici, și totuși catã sã ni-lü fi datü exclusivamente vre-o ginte prefãcendü pe *h* în *z*, dupã cumü sunt Zenðii, Armenii și Slavii, érü caracterele grafice vechi și noue alle acestorü trei némuri sunt cu totulü altü-feliü, fiindü bine cunnoscute în paleografiã, atunci unde ôre sã'i putemü gãssi paternitatea affarã de ginte tracicã, din care fãceau parte Daciü și la care în adevëru *h* se schimba în *z* și chiarü se alternaü ambele sonuri?

Desfidemü pe ori-cine de a eși din aceste dilemme.

O datã demonstratü dacismulü caractere-lorü, sã urmãrimü pe însuși pãrintele acestui alfabetü, luãndü dreptü cãlauze doue fontãne istorice dintre celle mãi ponderöse: pe Strabone și pe Dione Crisostomü.

Cellü anteü sub Augustü, cellü-l'altü sub Traianü, ambiü ni spunü cã civilizațiunea Dacilorü se datorã unü Dekeneü cu vr'o sutã de anni înainte de Cristü.

„Acestü fãrmecãtorü — ðice Strabone — in-vețase în Egiptü nesce semne, *προσημασίας*, prin carü pretindea a cunnósce voința divinã“ (41).

(41) Strabo, lib. VII, cap. 3, § 11.—Tardieu, *Géographie de*

Adducendü-ni a-minte cã *semnele sacre* la Egipteni erau ieroglifile, cã pên^e astãði în India alfabetulü samscritü se chiarü *dëvanãgari*, adecã dumneșcesc, și cã la vechii Germani termenulü *rûna* se applica d'o potrivã la scriere și la farmecü, cuvintele lui Strabone devinü fôrte clare.

Elle indicã introducerea în Dacia de cãtrã Dekeneü a unorü caractere grafice din Egiptü.

La Evrei unü singurü și acela-și cuvëntü avea înțellesulü de „semnã dela Dumneșeu” și „litterã” (42).

Chiarü în ðillele nóstre unü selbatecü din tribulü americanü Kickapoos inventãndü pentru compatrioțiü seü unü alfabetü, a fostü consideratü de cãtrã dênșii ca fãrmecãtorü, érü litterele selle se întrebuiñau la rugãciuni „pentru a cunnósce voința divinã”, întocmai ca semnele celle egiptene alle lui Dekeneü. (43)

Dione Crisostomü confirmã acestü modü de a înțellege pe Strabone.

Importanta'i monografiã despre Daci a agiunsü pên^e la noi abia în cãte-va fragmente.

În secolulü VI a cunnoscut'o încã și o citézã Gotulü Iornande, desfigurãndü înse tóte dupã

Strabon, Paris, 1873, in-8, t. 2, p. 27, traduce: «Decenaeus, espèce de charlatan, qui avait longtemps voyagé en Egypte et y avait acquis la connaissance de certains signes, à l'aide desquels il annonçait les volontés divines.»—Vomü observa cã 'n Strabone nu este «charlatan», ci *γοης*, adecã, «sorcier» seü «magicien».

(42) Renan, *Hist. des langues sémitiques*, Paris, 1858, in-8, p. 115.

(43) Tylor, *The early history of mankind*, London, 1870, in-8, p. 89: «Catlin tells how the chief of the Kickapoos, a man of great ability, generally known as the «Shawnee Prophet», having, as was said, learnt the doctrines of Christianity from a missionary, taught them to his tribe pretending to have received a supernatural mission. He composed a prayer, which he wrote down on a flat stick, in characters somewhat resembling Chinese letters. When Catlin visited the tribe, every man, woman, and child used to repeat this prayer morning and evening, placing the fore-finger under the first character, repeating etc.»

obiceiū din dorință de a germanisa cu ori-ce prețu vechile némuri tracice dela Dunăre.

Intr'unū importantissimū passagiū, Dione Crisostomū dice că Dekeneū a inițiatū pe Daci în diversele ramure alle filosofiei, i-a înzestratū cu o literatură, li-a datū legi scrise: „leges *conscriptas*“ (44).

Pênă atunci ei nu aveaū tôte acestea.

Allăturându pe Dione Crisostomū cu Strabone, adecă semnele egiptene alle celui înainteū cu scriptura cea filosofică a celui-l'altū, și punându-i apoi pe amëndouī față 'n față cu alfabetulū de mai susū, e cu anevoiă a nu recunósce opera lui Dekeneū.

Trebuī adausū numai că reformatorulū Daciei n'a transplantatū la Dunăre unū alfabetū purū egipténū, ci pe lîngă unele ieroglife a mai grupatū o sémă de caractere feniciane, ellene, zendice și altele; dérū și acestea de asemenea, după cumū a doveditū astă-đi sciința paleografică, derivă mai tôte directū sêu indirectū din celle trei sisteme grafice alle Egiptului. (45)

Fenicianii mai cu sémă erau pe țermii Nilului ca la dênșii a-casă, „Sémites à demi égyptisés“, precumū îi numesce fórte bine d. de Rougemont (46).

S'arū puté pune ínse o cestiune.

Unele littere, precumū amū vęđutū mai susū, indicându într'o stare de admirabilă conservațiune, ca și cândū arū fi copiate astăđi după inscripțiunile celle mai arhaice, tocmai periódele primordiale din istoria alfabetelorū semitice și ariane, cumū de aū pututū elle a se cristallisa atâtū de bine in cursū de douē miī de anni?

(44) Ap. Iornand., *De reb. Get.*, cap. 11.

(45) Sharpe, *Egyptian Hieroglyphics*, London, 1861, in-8, p. 27.

(46) *L'âge du bronze*, Paris, 1866, in-8, p. 201.

„O mare desvoltare relativă a culturei litterare—dice d. Lenormant—și prin conse-
„cintă o mare desvoltare relativă a usului
„de a scri, este principala și decisiva causă
„a rapidității cu care se modifică și se schim-
„bă mai multū sêu mai puținū figurele lit-
„terelorū in alfabetulū unui poporū. Semnele
„grafice sufferū in realitate ca unū feliū de
„ródere prin purtare, pe cândū elle se păs-
„tréză din contra decă sunt rarū intrebuint-
„țate. La unū poporū litteratū, care scrie
„multū și unde maioritatea scie carte, va-
„riațiunile paleografice sunt desse și gră-
„bescū deformațiunea litterelorū, fie prin
„complicațiunii și impodobiri cândū e vorba
„de caligrafia, unde se cere mai pe susū de
„tôte eleganța, fie prin simplificațiunii și
„prescurtări cândū e vorba de cursivă, a că-
„riia prima condițiune este rāpediciunea. Po-
„porulū care scrie pe cātū se pôte mai pu-
„ținū, remānēndū in astă privință intr'o
„quasi-barbaria, este acella ce conservă mai
„multū timpū și mai neattinse formele pri-
„mitive alle litterelorū.“ (47).

D. Lenormand observă mai departe că usulū cernellei sêu allū ori-și-cării alte materie li-
cuide concurge la corupțiunea unui alfa-
betū, pe cândū gravarea caracterelorū pe o
materie dură este de o natură conservatrice,
fiindū-că se scrie cu greū.

Decă dérū litterele dacice aū pututū să
supraviețuésca cu atāta puritate la Romāni
și apoi la Săcuī, causa este că:

1. Se scriea fórte puținū;
2. Caracterele trebuiaū încrestare.

Ori-cumū să fie, acestū alfabetū, din'care noi
amū explicatū aci abia o mică parte, căci n'amū

(47) *Sur la propagation de l'alphabet phénicien*, Paris, 1872, in-8, t. 1, p. 115.

voitū a deschide vre-o portiță controversēi, cată să-și ȳea loculū nu numai in paleografia universală, ci mai cu sēmă in istoria universală a culturēi.

Nici unulū din istoricii romāni, deși cei mai mulți sunt tocmai de peste Carpați, n'a visatū măcarū că Săcuii posedă unū anticū alfabetū împrumutatū in evulū mediū dela Romāni, necumū să-și mai fi datū ostenēlla de a'lū găssi, de a'lū studia paleograficesce și de a'lū confrunța cu revelațiunile lui Straboneși Dione Crisostomū despre modalitatea nascerii litteraturēi la Daci; dintre istorici străini, pe de altă parte, illustrulū Schaffarik observase prețiosulū testū allū lui Kézai cu „Zaculi litteris Blackorum uti perhibentur”, dērū necunoscēndū de locū litterele in cestiune, credea că Săcuii vorū fi luatū dela Romāni anume slovele cirillice, și se mira ellū singurū cumū de nu se mai afflă nici o urmă cirillico-săcuēscă (48).

§ 7.

DIFFERINȚA INTRE ORIGINEA UNEI NAȚIUNI ȘI ORIGINEA CULTUREI NAȚIONALE.

Analisa alfabetului dacicū, devenitū românescū și in fine săcuēscū, după ce aparține nuse fragmentatū la cāte și mai cāte popōre de feliū de feliū de vițe, a fostū pentru noi o simplă introducere la studiulū reacțiunii omulū contra naturēi pe territoriulū Daciei, căci totū atâtū de pestriță ca și grupparea acellorū littere, totū atâtū de eterogenă este pe țermii Istrului originea vestmintelorū, originea armelorū și originea locuințelorū, de unde procede întrēga civilizațiune.

D. Baronzi, adunāndū cāte-va materialuri pentru istoria limbei romāne, înșiră la unū

locū următōrele numiri de îmbrăcăminte țer-rănēscă :

„*Androcū* sēu *vēlnicū*. — *Fotă* — *Iă*. — *Mara-mă*. — *Brăū*. — *Zevelcă*. — *Zevelcută*. — *Salbă*. — „*Pandlicele*. — *Țopi*. — *Fluturăș*. — *Paftalle*. — „*Percele*. — *Cămēsă de borangicū*. — *Brobódă*. — „*Șirețelle*. — *Cogiocū*. — *Opincī*. — *Căciullă*. — „*Scurteică*. — *Zeghiă*. — *Colțisorī*. — *Căltunī*. — „*Verigute*. — *Broschită* sēu *altită*. — *Zăbunū*. — „*Stremătură*. — *Cipcă*. — *Tichiă*. — *Libadea*. — „*Tolū*. — *Plocatū*. — *Velință*. — *Pătură*. — *Straie*. — „*Allēsă*. — *Papuci*. — *Mărgelle*. — *Glugă*. — „*Itarī*. — *Imineī*. — *Pantofi*. — *Ștergarū*. — *Ro-chiă*. — *Ciōreci*. — *Poturi*. — *Cepchenū*. — *Fus-tă*. — *Curelle*. — *Brāne*. — *Nogite*. — *Sarică*. — „*Ipingea*. — *Fermenea*. — *Condurī*. — *Conciū*. — „*Testemellū*. — *Strimțari*. — *Bete*. — *Chimirū*. — „*Conteșū*. — *Cercelluși*. — *Tivilichiă*. — *Găitane*. — „*Fundă*. — *Fășiōre*. — *Falbalalle*. — *Tulpănașū* — „*Pănsătură*. — *Scorțari*. — etc. (1)

Registrulū e departe de a fi măcarū pe giuimētate completū, și totuși dēcă arū supraviețui numai acești termi, perindū d'o dată totalitatea limbei, astū-feliū ca filologia să fie silită a se pronunța esclusivamente după celle șēpte-đeci cuvinte de mai susū, dintre cari nici đece nu sunt latine, óre ca ce feliū de ideă s'arū putē face in privința națio-nalității romāne ?

Acella-și fenomenū ne întimpină in numile locuințelorū : *bordeiū*, *colibă*, *hrubă*, *odaiă*, *sobă*, *stānă*, *orașū*, *tărgū* etc., din cari celle mai multe sunt cu totulū străine originii nó-stre naționale, arătāndū inse istoriculū succesivele straturi de culture, impuse territo-riului dintre Carpați și Dunăre prin complexulū trecutului seū cronologicū și allū posi-țiunii sēlle geografice.

(48) *Slowanské starozitnosti*, Praha, 1837, in-8, p. 609: „Tedy uzjwali pisma cyrilshého giz pred 1290?”

[1] *Baronzi*, *Limba romānă și tradițiunile ei*, Brăila, 1872, in-8, p. 95.

Totü așa în nomenclatura armelorü : *pușcă, sabiă, flintă, ghiógă, măciucă, buzduganü, su-liță* etc.

În vinele Românilorü nu curge probabilmente nici o picătură de sânge egipténü, și totuși străbunii nostri au scrisü öre-cändü cu ieroglife; de asemenea póte să se întemple în limba română unü termenü vestimentarü, militarü séü architectonicü de pe la capelele lumii, fără ca acéstă singură considerațiune, decă nu sunt și altele mai decisive, să implice între noi și cine mai scie cine vre-unü gradü de încuscire; în orï-ce casü înse atari împrumuturi de vorbe indică împrumuturi correlative de idee séü de lucruri, confirmändü din nou că lupta omului contra condițiunilorü fizice este atâtü de a-nevoia, încätü pe fie-care punctü allü globului pämentescü trebui să colaboreze miriade de anni umanitatea întrégă.

Madridulü cu largele sélle strade și cu celle 42 de piețe este ellü opera Spaniolilorü?

Sub acéstă mărétă capitală a Castilliei, dintr'unü terrémü geologicü mai vechiü decätü petrificațiunile de elefantü și de rinocerü gäsitate pe d'assupra'i, s'au desmormentatü topóre necioplite de silex și de quartzitü (2).

Eccë unde se urcă adevëratulü légënu allü Madridulü!

În Marsillia la 1864, dintr'o adâncime de 4 metri și giümetate, s'a scosü de sub case resturile unei archaice corăbie făcute din cedru, care trebuia să fi venitü aci numai döră din regiunea Libanului (3).

Ettă cui se datorescé portulü cu 1200 de vase, de care atâtü de mândră e actuala Franciä!

(2) Rougemont, *L'âge du bronze*, 281.

(3) *Ibid.*, 302.

Civilisațiunea umană, chïarü în starea'i cea mai rudimentară, căci nemicü nu póte fi mai simplu ca o vizuină, o bătă séü o cărpă, este degia produssulü unei labori immense, la successulü cării au concursü apröpe tóte gințile, moștenindu-se *incognito* una pe alta.

§ 8.

TZUNDRÄ ȘI ZEGHEA.

Numele cellü mai pre-istoricü allü vestimentulü derivă dela o radicală *tan*, a tinde.

De acollo avemü:

- 1-o. Sanscritulü *tantra*, haină;
- 2-o. Persianulü *tanah*, stoffă;
- 3-o. Osseticulü *tuna*, idem;
- 4-o. Celticulü *tona* séü *tonach*, vestmëntü;
- 5-o. Latinulü *tunica* (1).

Deși la Germani și la Slavi acestü derivatü allü radicalei *tan* se pare a nu avé reprezentanți, totuși simultanitatea lui la Indi și la Celți probéză că este mai vechiü decätü separațiunea trunchiului arianü în diverse ramure asiatiche și europene, întemplată cellü puținü cu 4,000 anni înainte de Cristü.

Cercetările ulteriöre demonstră înse că *tan* în înțellesü de vestmëntü a essistatü nu cu patru, ci cu öce mi de anni înainte, adecă în acea ultra-primordială epocă, în care străbunii Arianilorü și ai Chinesilorü erau încă unü singurü némü.

În adevërü, d. Gustavü Schlegel constată în limba chineză radicala *tan* în simțü de a tinde, de unde și acollo provine *tan*-haină, mai allesü o îmbrăcăminte de totü ordinară, a „garment without lining, a sheet“, care termenü în pronunțiațiunea vulgară iea forma

(1) Pictet, *Les origines indo-européennes*, II, 297.

de *tşin*, d'eru se serie totu-d'a-una cu caracterul *tan* însoţit de chiăia vestmântului⁽²⁾.

Estrema anticitate a acestui cuvântu este prin urmare mai pe susu de ori-ce îndouelă.

Trecendū în Europa, *tan*-vestmântu a scădutū pretutindenī din *a* la *u*: *tona*, *tonach*, *tuna*, *tunica*, urmândū cunnoscutei legi filologice de greutatea relativă a vocalelorū, astū-feliū că samscritulū *tantra*, decă s'arū fi conservatū şi ellū întregū în vre-o limbă europeană, trebuia să devină *tontra* sēu *tuntra*.

Acéstă formă *tan*+*tra* se distinge prin suffissulū *tra*, carele caracteriză anume lucrurile „servindū la unū usū”.

Aşa de essemplu: *nētra*, ochiū dela *nî*—a conduce, adecă servindū la conducere; *grōtra*, urechiă, dela *gru*—a auzi, adecă servindū la auzire; *gātra*, mēdullarū, dela *gā*—a merge, adecă servindū la mergere; *vāstra*, îmbrăccă-minte, dela *vas*—a îmbrăcca, adecă servindū la îmbrăccare; *çastra*, săgētă, dela *ças*—a uccide, adecă servindū la uccidere; *pātra*, vasū, dela *pā*—a bé, adecă servindū la bēutū; *amatra*, coffă, dela *am*—a se duce, adecă servindū la dusū, etc.⁽³⁾

Tantra însemneză litteralmente o haină destullū de spaţiosă pentru a se întinde pe corpū, unū feliū de mantă „servindū la tindere”⁽⁴⁾.

În limbele europene suffissulū *tra* a devenitū cele mai de multe ori *dra*.

Aşa bună-ōră ideia de vēsă, adecă „servindū a despica”, dela radicala *ar*, capētă în diversele dialecte ariane următōrele formaţiuni:

(2) Schlegel, *Sinico-Aryaca ou recherches sur les racines primitives*, Batavia, 1872, in-8, p. 134-38.

(3) Alte essemple în Bopp, *Gramm. comparée*, IV, 62, § 815 b.

(4) Cf. Chavée, *Lexiologie indo-européenne*, Paris, 1864, in-8, p. 171.

sanser. anglo-sax. scandin. vechiu-germ. litv. celt.
ari-tra re-dhra rô-dhr rue-dar ru-delis rho-dol

În acestū modū forma europeană cea mai legitimă din sanscritulū *tantra*, scădutū la *tuntra* prin uşurarea cea regulată a vocalei radicale, este *tundra*.

În deşertū vomū căuta unū asemenea nume allū vestmântului la Greci, Latini, Germani, Celţi, Litvani, Slavi.

Ellū se găssese numai la Români, şi încă nu la toţi, ci exclusivamente la locuitorii din munţi, cei mai credincioşi păditori ai datinelorū străbune, cari pēne astă-đi se îmbrăccă cu *tundra*.

În zona câmpenă a României şi chiarū în podgoriă „tundra” nu essistă.

Nemicū nu pōte fi mai sanscritū ca acestū termenū, şi fiindū-că noue nu ni l'au împrumutatū celle-l'alte popōre ariane alle Europei, de ōră ce la dēsele ellū nu possede suffissulū *tra*, este învederatū că Români l'au moştenitū d'a-dreptulū dela Daci, cari la rōndulū lorū illū adduseră sēu illū primiseră din sudulū Asiei.

Singura modifiçaţiune curatū românescă este sibilarea lui *t* în *ţ*.

Ceia-a ce s'a întemplatū cu alfabetulū dacicū, a păţit'ō şi *tundra*.

Dela noi în cursulū evului mediū aū luat'ō Săcuii, prefăcend'ō în *tzondra* sēu *czundra*, deşi cei-l'alţi Unguri nu cunnoscū de locū acéstă vorbă atâtū de ariană, întrebuintândū în locū'i cuvântulū *szür*⁽⁵⁾.

Bulgarii şi Serbi n'au pututū s'ō ūea dela Români, învecinându-se cu noi numai din partea câmpiei, unde *tundra* nu se aude.

O tundra ce-va mai lungă se đice românescze *zeghe*.

(5) Benkő, *Transsylvania sive magnus Transsylvaniae principatus*, Vindobonae, 1777, in-8, t. 1, p. 404.

Lessiconulü Budanü scrie acéstă dĳcere *zeche*, esplicând'o prin: „țundră, sumanü, ein grober Bauernrock, Bauernkittel“, și derivând'o din latinulü: *sagum* ⁽⁶⁾.

Finalurile *ghe* și *che* presuppunü la Români totü-d'a-una pe unü primitivü *tül*, *gül* séü *cül*, precumü în „*ure-che*“ din „*auricüla*“, „*päre-che*“ din „*paricüllum*“, „*giun-ghiu*“ din „*jugulum*“, „*un-ghe*“ din „*ungüla*“, „*ve-chiu*“ din „*vetulus*“, „*mu-che*“ din „*mutulum*“ etc.

Astü-feliü *zechea* séü *zeghea* correspunde perfectamente latinulü *sagulum* = *saghea*, căci formațiunea finalurilorü *ghe* séü *che* esclude în fonologia română ori-ce altă provenință.

Dintr'o sorginte nelatină, dela Celți bună-öră séü dela Greci, amü fi căpätatü *zegă* séü *zecă*, după cumü din *δισάκιον* amü făcutü *desagă*, nici o dată inse n'amü fi formatü *zeghe* séü *zeche*, cari implică pe *gulum*, *tulum* séü *culum*.

În adevëru, legionariü lui Traianü nu puteau să nu transplanteze în Dacia haïna lorü eminentemente cea mai militară.

Titü-Liviü laudă pe Deciü că purta *sagulum* ca unü simplu ostașü romanü: „*sagulo gregali amictus*“ ⁽⁷⁾

„*Ad saga ire*“, a îmbrăcca *sagulum* însemna latinesce a merge la resboiü ⁽⁸⁾.

E dëro necontestabilü că părințiü nostri au moștenitü *zeghea* anume dela Romani; este inse totü atâtü de sicurü, pe de altă parte, că acestü vestmëntü, deși ni s'a transmissü noue pe callea latinătăiü, nu e totuși cătü de puținü de o origine romană.

Strabone dĳce că Italia primia τῶν σάκων ἀφ' Ἰουλίαν din Gallia ⁽⁹⁾.

Isidorü e și mai explicitü: „*sagum*—dĳce

„ellü—este unü cuvëntü celticü însemnândü „unü felü de haïna militară, pe care Romaniü „au adoptat'o în urma expedițiunilorü gallice, „gässind'o între lucrurile celle predate“ ⁽¹⁰⁾.

În diversele dialecte celtice *zeghea* se află pënë astă-dĳi sub formele de *sae*, *se*, *se-gan*, *segiad*, *sai*, vestmëntü, tunică ⁽¹¹⁾.

Fie imediatü dela Galli, fie prin intermediulü Romei, acella-și termenü a agiunsü la Italiani: *saja*, la Francesi: *saie*, la Spanioli și Portugesi: *sayo*, la Grecii vechi: σαγός, la Grecii moderni: σαγιά séü σαία etc. ⁽¹²⁾

Dela acesti din urmă l'au primitü în dĳillele nöstre Bulgari: *saghia* ⁽¹³⁾.

Dela Italiani degia în secolulü XVI ellü a trecutü prin modă la Poloni sub forma de *sajan* séü *sagaj* ⁽¹⁴⁾.

Așa dëro Romaniü au pe *zeghea* dela Latini, Latiniü o au dela Celți, Celțiü inse au căpätat'o din Asia, dela radicala ariană *sag*, a accoperi, de unde provinü de asemenea sanscritulü *sagigĳā*—vestmëntü, elleniculü σαγη—armură și σαγμα—mantă, persianulü *sáz* etc. ⁽¹⁵⁾

Dela Romani directamente, ca și pe *țundra*, au primit'o în evulü međiü Săcuii: *zege*, fără s'o trecă la cei-l'alți Unguri ⁽¹⁶⁾.

Affară de Săcui, Romaniü totü în vëculü de

(10) *Orig.*, XIX, 24: «Est autem vestis militaris, cujus usus Gallicis primum expeditionibus coepit e praeda hostili. Sagum autem gallicum nomen est.»

(11) *Zeuss, Grammatica Celtica*, Berolini, 1868, in-8, t. I, p. 37.—Cf. *Troude, Dictionnaire français et celto-breton*, Brest, 1842, in-8, p. 285.

(12) *Diefenbach, Origines Europaeae*, Frankfurt, 1861, in-8, p. 414.—Cf. *Du Cange, Glossarium mediae Graecitatis*, Lugduni, 1688, in-f., p. 1316.

(13) *Verkovicz, Narodne pesme Makedonski Bugara*, Beograd, 1860, in-8, t. 1, p. 371.

(14) *Grabowski, Ubiory w Polsce*, Warszawa, 1830, in-8, p. 223.

(15) *Pietet*, II, 226.—Cf. *Eichhof, Parallèle des langues de l'Europe et de l'Europe*, Paris, 1836, in-4, p. 193.

(16) *Pray, Dissertationes historico-criticae*, Vindobonae, 1775, in-f., p. 42.

(6) *Lexicon Valachicum*, Budae, 1825, in-8, p. 769.

(7) *Lib. VII, cap. 34.*

(8) *Vellej. Patere*, II, 16.

(9) *Geogr.*, IV, 4, § 3, ed. Didot.

mișlocu aŭ mai datu pe zeghea Cumaniloru, sub forma de zaga și cu accepțiunea de peparu de pelle (17).

Dintre tôte popórele ariane, Celții petrunseseră cei ántei în Europa, încátu aŭ fostu în stare sá strábattá pêne la estremulú occidente; Traciú, dintre cari Daciú formaú o simplá fracțiune, aŭ venitú din contra cei mai din urmă, astú-feliú cá abia aŭ pututú apuca colțușorulú sud-osticú allú continentulú, tôte celle-l'alte regiuni fiindú ocupate.

Celții ducú zeghea din India la Oceanulú Atlánticú; cu mai multí secolí încóce Daciú totú de acollo ducú țundra la Marea-négrá; Latiniú íeáú dela Celți zeghea și o strámutá în Dacia, unde ínse trebui sá priméscá dela Daciú țundra, transmitténdú apoi ambele nouéi naționalitáți daco-latine; de unde éróși dupá mai multe vécurí le íeáú pe amendoue Sáciiú, pogoriți de peste Uralí, absolutamente străini ginții ariane și pe cari totuși astá-đi, némú finno-turcú, îi apérá de frigú și de plóia indo-celtica zeghe și indo-dacica țundrá.

Fața cu assemeni fenomene, pass'de mai scrie istoria reacțiunii omulú contra naturei pe mallulú Dimboviței fárá a fi silitú vréndú-nevréndú sá allergi dela Bankok la Edimburgh și dela Peking la Gibraltarú!...

§ 9.

EPÓCA DE BRONZÚ ȘI FENICIANIL.

De cáți-va anni archeologii se aratá mai dispuși ca orí-cándú a esplica prin migrațiunii feniciane unulú din períódele celle mai intéressante în istoria civilizațiunii europeé: epoca așa numitá de bronzú.

(17) *Vocabularium Comanicum* din 1303, în Klaproth, *Mémoires relatifs à l'Asie*, Paris, 1828, in-8, t. 3, p. 242: «Xaga, coyrcia, cuirasse.»—In acestú vocabularú α reprezintă pe z.

Noi suntemú departe de a admite ca valabile tôte argumentele scólei profesorulú Nilsson. (1)

Unele sunt mai pe giosú de criticá.

A cáuta de essemplu pe Feniciani orí-unde se gássesce vre-o pétrá despre care sá fi povestitú cine-va cá pórtá intipăritá urma de piciorú a lui Hercule, între celle-l'alte o fabulósá stâncá de lóngá Nistru din ăillele lui Erodotú (2), pretingéndú cá assemeni tradițiunii arú fi eminentemente semitice, este a nu sci cá pe malurile ríului Bahia în Brasiilia se aratá urma de piciorú a sântulú Toma, la Samoa în Polinesia se vede urma de piciorú a divinitáții selbatece Tiitii, la Tlanepantla în Messicú se venerézá urma de piciorú a lui Quetzalcoatl, și pe aĩurí alte urme de piciorú analóge pe unde în vecii vecilorú n'a remasú o urmă de piciorú fenicianú (3).

Este și mai neiertatú unei autoritáti de talia lui Movers, ca și cândú arú voi sá gluméscá, a reduce la o singurá radicalá semiticá tur o grámadá de numí proprie cu totulú eterogene: *Tyras, Thrax, Durostolum, Agathyrsi, Indathyrsis, Driziparus, Doriscus, Turuntus, Deris* etc. etc. etc. (4)

Și totuși presința elementulú fenicianú în Europa din anticitatea cea mai immemorialá se demonstrá prin mai multe probe atátú de solide, încátú nu le potú compromitte prin réua societate nici chíarú aceste fantastice ipotese puse alláturí cu dênsele.

(1) Nilsson, *Die Ureinwohner des scandinavischen Nordens: das Bronzealter*, Hamburg, 1863, in-8.—*Sur l'arrivée du premier bronze en Scandinavie*, în *Congrès de Bologne*, 1873, in-8, p. 440-44.

(2) Herod., IV, 82.

(3) Veđi admirabila esplicațiune a acestú fenomenú în Tylor, *The early history of mankind*, London, 1870, in-8, p. 117—120.

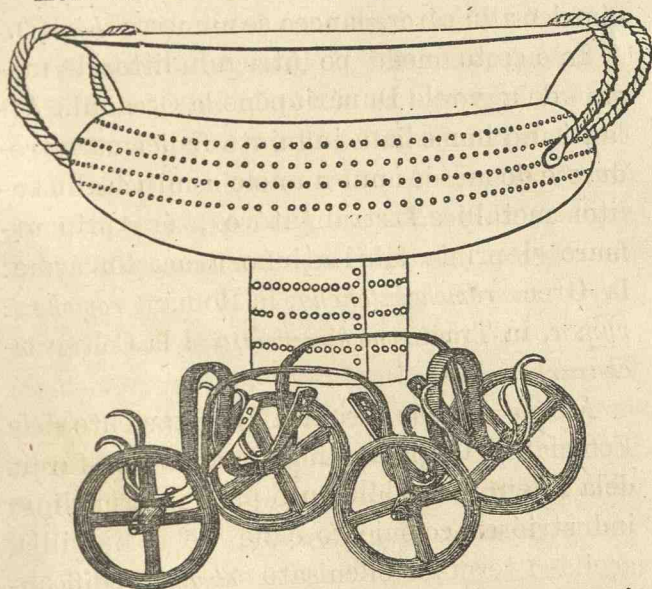
(4) *Die Phönizier*, Berlin, 1849, in-8, t. 2, p. 106, nota.

O împregiurare mai cu sémă ni se pare a offeri o necontestabilă greutate și privesce forțe de aprópe pe România.

Sânta Scriptură ni spune că Evreul Salomon, cu vr'o mii de ani înainte de Cristu, însărcinase pe Fenicianul Hiram a turna din metallu vase sacre pentru mărețul templu allu Ierusalimului; între celle-l'alte, de ce bassinuri pe câte patru róte, descrise în „Prima carte a Regilor“ și a cărora ciudată formă nu se póte asemëna cu nici o uneltă religiósă de alle popórelorü ariane séu turanice.

Ei bine, pêne acumü trei asemeni bassinuri s'au desgropatü din pământü în Europa, doue la nordü în Mecklemburg și 'n Danemarca, unü allü treilea tocmai la noi, pe territoriul dacicü, în Transilvania (5).

Éccé forma acestorü prețiose bassinuri:

Este unü lucru semiticü și mai allesü fenicianü din epoca cea mai depártatá.

Appare dérö cu o evidință archeologică pi-păitá cu degetulü, nu eșitá dintr'o purá teo-

(5) Weinhold, *Die heidnische Todtenbestattung in Deutschland*, in *Sitzungsberichte der Wiener Academie*, phil.-hist. Classe, t. 29, p. 192.

riá, cumü-cá cu vr'o decime de secolü înainte de crestinismü Fenicianii nu numai petrunseserá degia în Carpați, dérü addusese cu dênșii pêne și attributele celle mai caracteristice alle unui cultü esclusivamente semiticü.

Citámü acéstá singurá probá, fiindü dintre celle mai decisive.

Fabricațiunea admirabilelorü arme de bronzü, cari se scotü dintr'unü tórrémü preistoricü aprópe în tóte regiunile Europei, se attribue generalmente Fenicianilorü.

Unulü din motivele ce se invócá în favórea acestei paternități, este estraordinara mícime a mánerelorü dela sábie, fiindü sciutü din antropologiá că mánele ariane sunt mai mari ca celle semitice.

Argumentulü nu e destullü de norocosü, dupá cumü a observat'ö degia d. Lubbock, de órá-ce Indiü au și ei o mână forțe micá, care nu differá de a Evreului séu a Arabului (6).

O demonstrațiune cu multü mai puternicá se póte dobândi prin filologiá.

§ 10.

GENEALOGIA FILOLOGICĂ A SULIȚEI DE BRONZÜ.

Fenicianii numiaü lancea: *romcha*.

Cuvëntulü s'a conservatü în tóte dialectele semitice fără esceptiune: ebraicü, siriacü, arabicü, pêne și 'n cellü etiopicü, sub formele de *roïmach*, *romchu*, *ramahhe*, *rumcho* etc., pretutindenü ca suliță: „lancea, hasta.“ (1)

Radicala este *ramah*, a străluci.

Prin obicinuita permutare a sonurilor licuide, ca în *rucü* = λευκός, *ricü* = λεῖπω etc.,

(6) *L'homme avant l'histoire*, trad. Barbier, Paris, 1867, in-8, p. 49.

(1) Schaaf, *Lexicon Syriacum concordantiale*, Lugduni, 1709, in-4, p. 553.

Grecii din fenicianulă *romcha* au făcută *loncha*: λόνχη, păstrându fără nici o modificare acela-și înțelesu de sulită.

În limba samscrită elleniculă λόνχη nu are nici o tulpină, căci etimologia dela *lak*—a agiunge, de unde *lankā*—crengă, pe care o propune Pictet, nu numai se depărtéză prin semnificațiune, dérú nu corespunde nici foneticesce, de órá-ce greculă *z* presupune pe samscritulă *gh* séu *h* (2).

Λόνχη=*loncha* derivă d'a-dreptulă din fenicianulă *romcha*, cu care coincidă essactamente în fondă și 'n formă.

Totă directă dela Feniciană provine numele latină allă sulitei: *rumex*, adecă *rumicus* în locă de *rumichus*, *k* latină esprimendă pe *k* aspirată și din limba samscrită: *ikh*=*ico*, *khaul*=*claudio* etc.

În greculă *loncha* și latinulă *rumex* nu există în aparință nici măcară doue littere commune, și totuși ambele cuvinte s'au născută cu certitudinea filologică cea mai perfectă din aceeași vorbă feniciană: *romcha*=*loncha* și *romcha*=*rumex*.

A treia ginte, căriia Feniciană i-au transmisă pe *romcha*, au fostă Traciă.

În limba acestora o sulită lungă și o spadă lungă se chiămau *romfă*.

Tită-Liviă, descriendă o bătăliă între Romani și Macedonenă, dice:

„Pe Traci îi împedecău și romfele loră, „cari sunt peste măsură lungi, mai încur, „cându-se pretutindenă de crengelă arbori „loră“. (3)

(2) Curtius, *Griechische Etymologie*, Leipzig, 1869, in-8, p. 179: «Griechisches *z* entspricht indo-germanischem *gh*. Im Sanskrit ist dies durch *gh* oder *h*—vertreten».

(3) Lib. XXX, cap. 39: «Thracas quoque rhomphaeae, ingentis et ipsae longitudinis, inter obiectos undique ramos impediabant.»

„Romfa—dice Aulu-Gelliă—este ună felă „de sulită tracică“ (4).

„Romfa—ni mai spune Esichiă—este o armă tracică, o sabiă séu o lance mare“ (5).

Totă aceea repetă Eustatiă (6).

„Romfa“, ρομφαία, *rumpia*, *rhomphaea*, a provenită la Traci din fenicianulă „romcha“ prin trecerea lui *h* în *f*, întocmai ca în vorbele române *rufă* din *ruha*, *pufă* din *puch*, *marfă* din *marha*, *prafă* din *prach* etc.; o transițiune fonetică care cată să fi essistată și 'n limba tracică, după cumă o vedemă în adevără pêne astă-đi nu numai la noi, dérú și la Albanesi, unde se dice *baftë* și *bakti* (noroćă), *liëf* și *liëh* (latru), *ndif* și *ndih* (agiută), *șof* și *șoh* etc.

În fine, éróși d'a-dreptulă dela Feniciană au primită pe *romcha* Celțiă, în dialectulă cimrică allă căroră lancea se numescă *rhôn* (7).

În acestă modă pe întregulă littorală marină dela gurele Dunării pêne la Oceanulă Atlantică o imediată influință feniciană îndudese de miă de aniă numele semitică allă sulitei metalice, „strălucitóre“, éru prin urmare și prima fabricațiune a acesteï arme: la Greci *romcha*=*loncha*, la Romani *romcha*=*rumex*, la Traci *romcha*=*romfa* și la Celți *romcha*=*rhôn*.

Affară de *rhôn*, primită directamente dela Feniciană, Celțiă au mai luată mai târđiă dela Ellenă, probabilmente prin intermediulă industriosei colonie foceane dela Marsillia, acela-și termină ellenisată λόνχη, modificându-lă în *lang*.

Grecesculă *z* corespunde regularmente la

(4) Lib. X, cap. 25: «Rumpia genus teli est Thraecae nationis.»

(5) Hesych. v. ρομφαία.

(6) Eustath. in *Iliad*. Y.

(7) Diefenbach, *Celtica I*, Stuttgart, 1839, in-8, p. 57.

Celți *g*, ca în $\chi\epsilon\pi\alpha = \text{geamh}$ séu $\acute{\alpha}\chi\omega = \text{angu}$.

În dialectul celto-irlandesă sulița se chia-mă și astă-zi *lang*.

Romanii, deși aveau degia chiară dela Fenicianii pe *rumex*, totuși au mai împrumutată dela Celți pe *lang*, după cum îi spune Diodorū de Sicilia (8), dându-i forma de *lancea*, pe care o pronunțau *lankea* (9).

Dela Romanii, și 'n parte pôte imediată dela Celți, ea a trecutū apoi la tôte popó-rele moderne: italianesce *lancia*, spaniolesce și portugesesce *lanza*, proventalesce *lansa*, francesesce *lance*, nemțesce *Lanze*, neo-grecesce $\lambda\acute{\alpha}\nu\tau\zeta\alpha$, polonesce *lança*, unguresce *lancsa* etc. (10).

Pe acéstă calle au căpētat' o și Românii.

Metropolitulū Dositeū cântă sunt acumū tocmai două secolii:

«Că étă păgânii încordară arce,

«Punū săgeți în turbă, se grigescū de *lance...*» (11)

séu:

«Că li-î tăiosă limba ca spata,

«Cu veninū iute li-î arculū gata,

«Fără de veste cu *lancea* plină

«Vorū să săgette cei fără vină...» (12)

Căllētorindū în timpii mai noui din apusū spre resăritū, după ce petrunsesse mai ānteiū în vechime din resăritū la appusū, *lancea* nu s'a mulțumitū cu Europa, ci a tre-

(8) Diod. Sic., *Bibliothèque historique*, trad. Hoefler, Paris, 1846, in-8, t. 2, p. 30: »Ils [Gaulois] se servent aussi de piques qu'ils appellent lances, $\lambda\alpha\gamma\kappa\iota\alpha\varsigma$, dont le fer a une coudée de longueur, et près de deux palmes de largeur; le fût a plus d'une coudée de longueur.»

(9) Despre *ce=ke* în limba latină veți Corssen, *Ueber Aussprache, Vokalismus und Betonung der lateinischer Sprache*, Leipzig, 1868, in-8, t. I, p. 44-50.

(10) Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, Francfort, 1870, in-8, p. 138.

(11) *Psaltire a sfântului prorocū Davidū*, Unev, 1673, in-4, psalmū 10.

(12) *Ibid.*, ps. 63.

cutū încă în Asia la Persi și la Indi sub forma de *lungi*—suliță, o vorbă absolutamente necunoscută în anticele monumente samscrite și zendice.

Affară de *lancea*, Roma mai împrumutase totū dela Celți pe *rhôn*, prefăcēndu-lū în *runa*, érū dela Traci pe *romfa*, schimbând' o în *rumpia*; două terminii pe cari totū în înțellesū de suliță le întrebuinteză degia betrānulū Enniū cu doue-sute de anni înainte de Cristū. (13)

Tracii au datū nu numai Romanilorū pe *rumpia*, dérū și Germanilorū pe *framea*.

Tacitū țice: „Germanii întrebuinteză sulițe numite în limba lorū *framee*.” (14)

Ca și romfa la Traci, framea germană însemna lance și o lungă sabiā totū-d'o-datā: „framea, gladius ex utraque parte acutus, idem est et spata et romphea.” (15)

Romfa=frama se caracterisă prin transpozițiunea lui *f* și trecerea lui *o* în *a*.

Intocmai ca și 'n celticulū *lang* din $\lambda\epsilon\gamma\chi\eta$, *o* din *romfa* a devenitū la Germanii *a* sub influința lui *m*, nasalele avēndū propensiunea de a sui vocala cāriia succedū; bună-ōrā Sașii din Transilvania au făcutū *hann*, primarū, din vechiulū germanū *hunda*, *chunna*, *honne* (16).

Ca essemplu de transpozițiune, pe de altă parte, putemū adduce pe samscritulū *vamra*, furmică, de unde slaviculū *mraw* și nordgermanulū *mawr*, adecă $v+m+r=m+r+v$, întocmai precumū în *frama* din *romfa* avemū $f+r+m=r+m+f$.

(13) Aulu-Gell., loco cit.—Festus, *De verborum significatione*, Amstelodami, 1699, in-4, p. 463: «Runa genus teli significat.»—*Ibid.*, 453.

(14) German., VI: «hastas, vel ipsorum vocabulo frameas, gerunt.»

(15) Du Cange, *Glossarium mediae latinitatis*, ed. Carpent., Paris, 1844, in-4, t. 3, p. 389.

(16) Schuller, *Studien zur Geschichte von Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1840, in-8, t. I, p. 86.

Totü așa dintr'una și aceeași radicală aria-nă s'au născutü la Greci, Latini și Slavi λειμαξ — *limax*—*slimak*, eru la Celți, Persi și Români: *milak*—*melk*—*melciü*.

În limba germană actuală *fram* s'a conser-vatü sub o formă de totü scădută în cuvên-tulü *pfriem*, sulă (17), a căruia vechiă ortogra-fiă este *phrieme* (18).

Dela Germani pe framea cu același înțel-esü de „romfă” a luat'o Roma.

În psalmulü XXXIV testulü grecü : ἔκχεον ῥομφαίαν se traduce latinesce în Vulgata prin: „effunde frameam.” (19)

Vissat'au vre-o dată Romani cã *runa*, *rum-pia*, *lancea* și *framea*, adduse în diverse tim-puri dela resăritü, dela appusü și dela nordü, în aparință fără nici o asemênare reci-pröcã, sunt din punctü în punctü totü una cu vechiulü lorü *rumex*, formate tôte dela sudü directü seü indirectü din fenicianulü *romcha*?

A fostü rezervatü sciinței filologice mo-derne, cãrii i se datorescü mai cu sémã legile correlațiunii fonetice și grupparea formelorü de tranșiune, a puté urmări cu o essacti-tate matematicã migrațiunile unui termenü.

În limba albanesã trãesce pênë astã-đi tra-cica romfã sub o formã și cu o accepciune fórte originale.

Săgétta de trãsnetü, *isten-nyila* seü „sã-gétta lui Dumneđeu” dupã cumü o numescü

(17) Grimm, *Deuts. Gramm.* I, 128. — Pott, *Etymologi-sche Forschungen*, Lemgo, 1861, in-8, t. 2, part. I, p. 381, res-pinge cu dreptü cuvên-tü legătura între «framea» și «fran-ciscã» seü «francã», dupã cumü se chiãma o armã *fran-cesã* în evulü mediü: «francisca kann nur die franki-sche sein».

(18) Schleicher, *Die deutsche Sprache*, Stuttgart, 1860, in-8, p. 319. — Pf germanü correspunde lui *p* arianü, ceia-ce probézã cã și la Traci *f* în *romfa* trebuia sã fi a-vutü sonulü unü *p* aspiratü, dupã cumü se póte deduce, în adevëru, din forma latinã imprumutatã *rumpia*.

(19) Du Cange, I. c.

Ungurii, *Blitzstrahl* seü *Wetterstrahl* nemțesce, grecesce ἀστραπή seü ἀστεροπή dela *astra*—săgétta și sulitã, *svaru* în limba samscritã cu același duplu înțellesü (20), mai pe scurtü săgétta seü sulitã luate la figuratü, se chiãma albanesce *rufe*, articolatü *rufeia* (21).

Rufeia, identicã prin finalü cu grecesculü ῥομφαία, dovedesce cã Ellenii au transcrisü cu-vên-tulü întocmai așa dupã cumü illü audirã articolatü de cătrã Traci.

E remarcabilü cã fenicianulü *romcha*, din care au purcesü tôte celle-l'alte forme alle termenului, avea și ellü sub forma verbalã de *ramah* semnificațiunea de trãsnetü: „splen-duit fulmen” (22).

Remas'a óre vre-o urmă măcarü figuratã a dacicei romfe și la Români?

Planta „aristolochia clematitis” e lungã și suptire: „longissimae tenuitatis” dupã es-pressiunea naturalistului Pliniü (23).

Grațiã acestui aspectü, ea s'arü puté numi *suliciórã*.

Țerranulü românü o chiãmã *rãmfü* (24).

Totü astü-feliü viorica tricolorã se đice ro-mãnescë „toporașü”; o altã plantã a căpëtatü mai în tôte limbele epitetulü de „sãbiuță”: *gladiolus*, *glăieul*, *Schwertel*, *kardotska*; o erbã se numesce la noi și pe aiuri „săgétta”: *sagittaria*, *Pfeilkraut*, *arrow-head*; apoi mai avemü pe „busduganü” etc. (25), formãndü împreunã unü întregü arsenalü botanicü, în care *rãmfulü* se aședã ca o „lance”.

Ne oprimü aci.

(20) Cf. Kuhn, *Zeitschrift für vergleichende Sprachkunde*, Berlin, 1852, in-8, t. I, p. 540.—Benfey, *Griechisches Wur-zellexikon*, Berlin, 1842, in-8, t. I, p. 663.

(21) Hahn, *Albanesische Studien*, Jena, 1854, in-8, Lex. p. III.

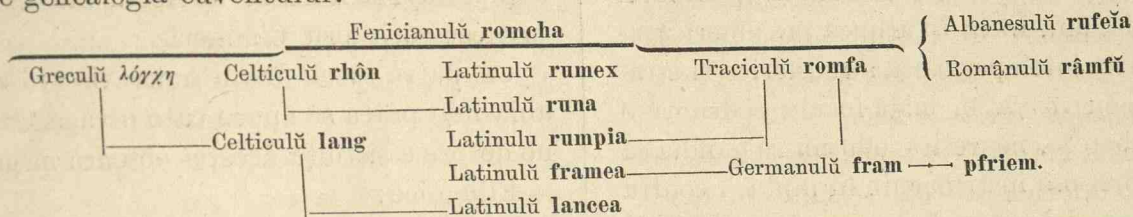
(22) Schaaf, loco cit.

(23) *Hist. Nat.*, XXXV, 54.

(24) *Lex. Val.*, 573.

(25) Alth, *Hauptbericht der Handelskammer für Bucovina*, Czernowitz, 1862, in-8, p. 81-95.

Éccé genealogia cuvântului:

Ital. *lancia*. Român. *lance*. Span. *lanza*. Franc. *lance*. Germ. *lanze*. Neogr. *λάντζα*. Magh. *lanca*.
Polon. *lança*. — Persianulŭ *lungŭ* etc.

Sulița este una din armele celle mai rudimentare.

Ea se găsesce la unŭ locŭ cu ósse de mammoth degia în celle mai vechi perióde alle epoei de pétră, și mai că nu se află unŭ singurŭ tribŭ selbategŭ, fie câtŭ de degradatŭ, căruia să nu-i fie cunoscută.

Fără a inventa lancea, Fenicianii aŭ făcutŭ progressulŭ de a înlocui pétră prin bronzŭ, prin metallulŭ „strălucitorŭ“, și primele popóre în Europa, căroră li s'a transmisŭ acéstă armă atâtŭ de perfecționată, aŭ trebuitŭ naturalmente să fie locuitorii cóstelorŭ maritime cellorŭ mai apropiate de cuibulŭ ginții semitice : Tracii, Grecii, Celții și Latini.

Éccé de ce în limbele acestorŭ patru némuri ne întimpină unŭ nume curatŭ fenicianŭ : *loncha*, *romfa*, *rhôn* și *rumex*, forme eșite d'adrechtulŭ din *romcha*, pe cândŭ aiuri ellŭ este fenicianŭ numai indirectamente.

Cu multŭ înainte de a fi pututŭ petrunde Semiții ei-inșii în centrulŭ și la nordulŭ Europei, decă vorŭ fi petrunșŭ acolo vre-o dată în realitate, corăbiele lorŭ trebuiaŭ să depună productele industriei orientale pe țermii Pontului, Mediteranei și ai Atlanticeii, transmitându-le de 'nteiŭ popórelorŭ tracice și elle nice ca cellorŭ mai sud-ostice, apoi țerrelorŭ italice și gallice, de unde după aceea marfa se respândia prin canalulŭ indigenilorŭ în interiorulŭ continentului de 'mpreună cu

numele ei cellŭ fenicianŭ, modificatŭ în diverse chipuri după diversitățile fonetice alle intermediarilorŭ.

Mai pe scurtŭ, știința filologică, venindŭ în ajutorulŭ archeologiei propriŭ dișe, ni arrétă că urmele feniciane în zona septentrională a Europei sunt încă departe de a demonstra presința directă a Fenicianilorŭ, după cumŭ se pré-grăbesce a conchide scóla profesorului Nilsson, de oră-ce elle aŭ pututŭ adăuga pêne acolo într'unŭ modŭ indirectŭ prin Tracii, Grecii, Latini séu Celții, cu cari singuri Fenicianii se află într'unŭ contactŭ imediatŭ din cea mai adâncă anticitate, de pe atunci cândŭ nu se propagase încă întrebuintarea uneltelorŭ de bronzŭ, pretutindenŭ mai vechi decâtŭ acelle de ferrŭ.

Cumŭ-că *romcha* feniciană era metalică și anume de bronzŭ, probă este derivațiunea-i dela radicala semitică *ramah*, a străluci.

La Tracii, de unde a pășitŭ mai târziu la Germanii, acestŭ cuvântŭ trecu nu numai în înțellesŭ de sulița, dérŭ și 'n acella de sabiă, adecă o armă peste putința a se face din lemnŭ séu din silex.

Unŭ admirabilŭ vërfŭ de lance, găssitŭ peste Oltŭ în Romanațŭ și carele face parte actualmente din colecțiunea de bronzuri a d-lui Cesarŭ Bolliacŭ, se pare a fi adevăratŭ dacicŭ : lungŭ ca unŭ tessacŭ și ascuțitŭ de ambele laturi, ellŭ arŭ puté servi și ca sabiă, între-

cându dimensiunea unui simplu pumnarü.

Cândü unü Dacü își arunca pe umeri *tundra* contra intemperielorü atmosferice și străpungea cu *romfa* în miđu-loculü codrilorü o fêră selbatecă, negreșitü ellü nu se gândia că aceste prețioșe instrumente în lupta 'i contra naturei le datoresce Indiei pe de o parte și Feniciei pe de alta, după cumü nu se gândia nici Latinulü purtändü *zeghea* și *lancea*, și cu atâtü mai puținü ne gândimü noi, depărtata posteritate daco-latină, moștenindü tôte acestea.

§ 11.

COCIOABĂ. — ARGEA. — SÂMCEA.

Dela vestminte și arme, să trecemü la paleontologia locuinței.

Ne mărginimü a menționa cuvântulü *cocioabă*, întrebuințatü la toți Românii în înțelesü de colibă, „casa, domuncula vilis, turgurium“, după definițiunea Lessiconului Budanü (1).

Ellü corespunde din tôte puncturile de vedere, prin radicală, prin suffissü și prin semnificațiune, sanscritulü *kuṭumba*, dela radicala *kuṭ*, a încovăia, „probabilmente — dice „Pictet — din cauza formei rötunde a colibeii „și a accoperișului (2).

Oa din „cocioabă“ s'a născutü prin vocalisarea nasalei *um* din „*kuṭumba*“ întocmai ca în „toabă“ din „*tympanum*“, sanscritulü „*tump*“.

Prototipulü *cocióbeii* nóstre se afflä déro pe malulü Indului.

Vomü analiza mai pe largü o altă vorbă română, alle căriia migrațiunii și încuscrii îi dau mai multă importanță în istoria originilorü culturei umane.

Poporulü cellü mai vechiü pe țermulü nor-

(1) *Lex. Val.*, 130.

(2) *Pictet*, II, 240.—Modelluri de aceste locuințe indiane «rotunde» veđi în *Weiss, Kostümkunde, Handbuch der Geschichte der Tracht, des Baues etc.*, Stuttgart, 1860, in-8, t. I, p. 504, 515.

dicü allü Mării-negre aü fostü nu Sciții, ci predecesorii lorü Cimmerii.

Cu patru secolü înainte de Cristü, Erodotü abia mai putea să apuce câte o vagă tradițiune despre essistința acestei obscure națiunii.

Ellü dice:

„Terra, pe care o ocupă Sciții, fusese mai „anteiü a Cimmerilorü. La prima invasiune „scitică, affländü despre mulțimea inamicilorü, „Cimmerii ținură unü consiliü, în care s'aü „emisü doue păreri contrare, și nici o parte „nu voia să renunțe la a sea. Părerea castei „nobile a fostü cea mai bărbătescă. Pe cândü „poporulü susținea necesitatea de a părăssi „țerra de'naintea unui adversarü atâtü de puternicü, casta nobilă propunea a se apëra „pënë la extremitate. Nesuppunëndu-se poporulü nobililorü, nici nobiliü poporului, poporulü s'a decisü a se retrage fără luptă, lăsândü țerra la Sciții, pe cândü nobiliü, adducëndu-și aminte bunurile ce le gustase în patriä și calculändü rellele ce vorü resulta din emigrațiune, s'aü hotărîtü a nu fugi cu poporulü, ci mai bine a muri și a fi îngropați în țerra. Astü-feliü fiindü dispozițiunea spiritelorü, Cimmerii s'aü împărțitü în doue armate de forțe egale și aü începutü a se batte uniü cu alții. Casta nobilă întrégă a fostü uccisă, și poporulü a înmormântatü cadavrele lóngă fluviulü Nistru, undé mormintele lorü se vedü „pënë astă-đi. Plecändü apoi Cimmerianii, Sciții aü copprinsü la sossire o țerra deșertă. „Pënë acumü essistă în Sciția castelluri cim- „meriane, unü portü cimmerianü, o regiune numită Cimmerică și Bosforulü Cimmericü. Se „pare de asemenea că Cimmerii, după ce fugi- „seră în Asia de'naintea Scițilorü, aü aședatü „o coloniä pe peninsula unde este Sinope.“(3).

(3) *Herod.*, IV, 11—12.

Niebuhr, commentându cu multă agerime acestu passagiū, conchide că lōngă Nistru nu se băttuseră Cimmerii unii cu alții, ci trebuia să se fi întēplatū ultima lovire decisivă între dīnșii și Sciți, în urma căriia, fiindū ei învinși, s'au retrasū la Dunăre, érū nu în Asia după cumū credea părintele istoriei⁽⁴⁾.

Orī-cumū să fie, faptulū positivū este că Cimmerii fuseră într'o epocă de totū preistorică ștăpāni ai Sciției, adecā ai unui teritoriū copprindēndū în ȳillele lui Erodotū tōtā porțiunea orientālă a Daciei, astū-feliū că de pe atunci ei catā să se fi învecinatū cu diversele popóre tracice, dintre cari nici unulū nu trecuse încă pe mallulū stāngū allū Dunării.

Resbellulū între Sciți și Cimmeri avusese locū lōngă Nistru approssimativū cu șēpte secolī înainte de Cristū⁽⁵⁾.

Prin urmare, o însemnatā parte a Daciei appartinuse Cimmerilorū sunt acumū vr'o trei miī de anni.

Decā ni se va întēpla dērū a da în limba nōstrā peste unū cuvēntū cimmericū, ellū va avé o vechime cellū puținū de trei-ȳeci de secolī, cālētōrindū în acestū colossalū intervallū de timpū dela Cimmeri la Traci, și apoi prin ramura dacicā a ginții tracice transmitēndu-se Romānilorū.

Eforū, carele a trāitū numai cu vr'o doue sute de anni în urma lui Erodotū, ȳice că Cimmerii locuiau în cāsute suterrane numite *argille*: αὐτοὺς (Κιμμερίους) ἐν καταγείοις οἰκίαις δικεῖν, ἅς καλοῦσιν ἀργίλλας⁽⁶⁾.

De ce nēmū vorū fi fostū Cimmerii, nu se

(4) Niebuhr, *Ueber die Geschichte der Skythen*, in *Kleine historische Schriften*, Bonn, 1828, in-8, t. 1, p. 365—67. — Cf. Rawlinson, *History of Herodotus*, London, 1862, in-8, t. 3, p. 9, nota 4.

(5) Ukkert, *Skythien und das Land der Geten oder Daker*, Weimar, 1846, in-8, p. 17.

(6) Ap. Strab., V, 4, § 5.

scie; scriitorii vechi îi deossebescū totū-d'una de Sciți și de Traci; scriitorii noui, pe bazele unei simple assemēnări nominale, li acōrdā o origine celticā; o demonstrațiune sciințificā lipsesce d'o cam datā; din limba cimmericā, totū ce ni-a remasū este cuvēntulū de mai susū : *argilla* — cāsutā suterranā.

Cumū-cā acēstā vorbā a trecutū dela Cimmeri la Traci, avemū o probā filologicā dintre celle mai puternice.

Stefanū Bizantinulū ni spune că „în limba „tracicā șōrecele se chiamă *argil* : ὁπό Θρακίων ὁ «μῶς ἄργιλος καλεῖται⁽⁷⁾.”

Numele grecescū allū șōrecelū ἔλαιός derivā din radicala arianā „vila“, gaurā⁽⁸⁾.

În limba samscritā șōrecele se numesce „ȳušira“ dela „ȳuși“ — gaurā.

Unū altū nume samscritū allū șōrecelū este „akhanaka“ dela „khāni“ — gaurā.

Lătinesce gaura și iepurele-de-casă pōrtā unulū și același nume „cuniculus“, fiindū-cā — ȳice Varrone — „iepurele-de-casă face gaurē pe sub pāmēntū“⁽⁹⁾.

Slavonesce șobolulū se numesce „kr'tū“ dela arianulū „karta“, gaurā, de unde și numele litvanū allū șōrecelū de câmpū: „kertus“⁽¹⁰⁾.

La Albanesi dintr'o causā analōgā grierulū se chiamă „burkd“, érū bordeiulū „burk“⁽¹¹⁾.

Așa dērō numele tracicū allū șōrecelū ἄργιλος însemnezā pe unū animalū locuindū în gaurā, adecā în ceia-ce la Cimmeri se numia ἄργιλλας.

În acestū modū noi scimū că :

1. Cu vr'o miia de anni înainte de Cristū,

(7) Steph. Byz., v. Ἄργιλοι.

(8) Pictet, I, 412.

(9) Varr., *De re rust.*, 1 : «Cuniculi dicti ab eo quod sub terra cuniculos ipsi facere soleant, ubi lateant in agris».

(10) Pott, *Wurzel-Wörterbuch der indo-germanischen Sprachen*, Detmold, 1869, in-8, t. 2, part. 1, p. 150.

(11) Hahn, *Alb. Stud.*, Lex. 16.

Dacia dela Nistru pêne pe la Oltă aparținea unui poporū numitū Cimmeri;

2. Acestū poporū, anteriorū la Dunăre Sciților și Dacilorū, trăia pe sub pământū în nesce bordeie ce se chiămaū *argille*;

3. Prin vecinătate, cuvântulū a trecutū dela dēnșii la Traci, dintre cari făceaū parte Daciū, unulū din elementele celle mai constitutive alle naționalității române.

Sciința s'a încercatū a găsi originea *argillei* cimmeriane în limba celtică, în care înse cuvântulū *argel* însemneză numai „ce-va acoperitū” (12), încâtū nu coprinde ideia fundamentală de „locuință suterrană”.

În totă Europa *argellele* ființeză unicamente la Români, mai cu sēmă înse în Muntenia, deși numele satului *Argēua* în districtulū Tecuciū probeză vechia essistință a acestui cuvântū și în Moldova.

Éccē definițiunea :

„*Argea*, pluralū *argelle*, *grópă săpată în pământū în forma patrată, care se accopere cu stufū și pământū, și în care véra țessū muierile pânza, érū iérna se punū stupiū; casula vel cella subterranea, ubi aestate mulieres telam texunt, hieme autem alvearia conduntur*” (13).

Publicândū acéstă bilinguă definițiune, Societatea Academică își face o lungă seriă de întrebări asupra etimologiei cuvântului :

Nu cumū-va să fie latinū?

Nu cumū-va din *argilla* — lutū?

(12) Turner, *History of the Anglo-Saxons*, London, 1808, in-4, t. 1, p. 35: «it is certainly a curious analogy of language, that argel, in the language of the Cymry, or British, means a covert, a place covered over.» — Diefenbach, *Celtica II*, 176.

(13) *Glossariū care coprinde vorbele din limba română etc. după însărcinarea Societății Academice*, Bucur., 1871, in-8, p. 25. — Cf. Pontbriant, *Dictionariū româno-francesū*, Bucur., 1862, in-8, p. 43: «Argea, hutte, unde țerrancele faciū pânza».

Nu cumū-va din *arca* — ladă?

Fără filologia comparată, mărginindu-se a latinisa tóte în drépta și 'n stânga, făcēndū „romanice” chiarū *ciorba* și *șerbetulū* (14), nu se scrie unū Dictionariū *Academicū*.

Décă autorii „Glossariului” arū fi constatū trecerea imediată a *argellei* dela Cimmeri la Traci și dela Traci la Români, arū fi pututū să arrete apoi pe unū planū secundarū, precumū ne vomū încredința îndată, și înruidirea acestui terminū cu latinulū *arca*; o înruidire necontestabilă, nu înse prin vr'o transmissiune directă dela unii la alții, ci printr'o affinitate primordială ariană; câtū se attinge de *argilla* — lutū, adecă pământū albiciosū, dela radicala *arg*, a luci, de unde provinū de asemenea *ἀργός* — albū, *ἀργυρος* = *argentum* — argintū, *ἀργιλος* = *argilla* etc. (15), d-lorū arū fi lăssat'o cu totulū la o parte, aparținēndū unui grupū absolutamente differitū.

Cimmerianulū *ἀργιλλα* — *argea*, bordeiū, căsuță suterrană, derivă dela radicala *arks*, de

(14) *Glossariū*, 164 : «Ciorba, cuvântulū nu póte fi turcescū, și cu atâtū mai puținū slaviciū; înțellessulū cuvēntulū se esplică prin romaniculū «sorbere», din care și franc. «sorbet», romănesce «șerbetu» în locū de «șorbetū»; câtū «pentru formă, precumū se dice «șurū», așa s'a đisū ciorba «în locū de «șorba», cumū și pronunță mare parte de Români» — Admirabilă filologia *academică*! «Ciorba», pe care aū luat'o de la Turci Români, Serbiū și Bulgariū, ea și *șerbetulū*, pe care totū dela Turci l'aū luatū Slavii meridionali și Româniū, luându-le pe amēdoue anume în timpū mai modernī, de vreme ce nu se găsescū nicăiri în monumente vechi și din evulū mediū, Turciū le-aū luatū la rōndulū lorū dela Arabi: *șorba* — ciorbă și *șarbat* — beutură, érū Arabiū le-aū formatū la dēnșii a-casă din radicala *șariba*, a bé. Totū dela Arabi, de pe timpulū dominațiunii Maurilorū pe peninsula iberică, aū Portugesiū *sorbete* și *xarope*; apoi Persiū pe *șorva* și Curđiū pe *siorba*. Dela Portugesiū aū Francesiū pe *sorbet*. Radicala arabă se găsese și 'n celle-l'alte limbe semitice: ebr. *saraf*, etiop. *șaraba* și chald. *sraf*. Totū de acolo vine turculū *șarap* — vinū, pe care de asemenea l'aū împrumutatū Serbiū și Bulgariū. Despre termenulū francesū veđi Littré, *Dictionnaire de la langue française*, Paris, 1873, in-4, t. 4, p. 1933.

(15) Curtius, 163.

unde: samscritulü *raks*, a apëra și a conserva, greculü ἀρχέω cu același înțelesü, ca și latinul *arceo*, de unde *arca* — ladă și *arx* — cetate; armënulü *argaël* — a stabili ⁽¹⁶⁾; goticulü *alhs*, templu ⁽¹⁷⁾, cu tranșiunea regulară a sanscritulü *k* în *h* la Germani; celticulü *argot* séu *argoet* — pădure, în simțü de fortificațiune naturală; totü celticulü *argel* — locü accoperitü, đicere menționată degia mai susü etc.

Acei cari susținü celtismulü Cimmerilorü, arü puté invoca în favórea asserțiunii trece-rea samscritulü *k* în *g*: *ark* = ἀργίλλα, ca și la Celți *ark* = *argel*, pe cândü la Germani *k* se preface în *h*, la Greci și Latini se păstrează intactü, și numai la Armeni, ca și la Celți și la Cimmeri, se schimbă în *g*: *ark* = *argaël*; astă analogiă fonetică destullü de importantă nu se confirmă inse în casulü de față prin analogia logică, căci la Celți radicala *ark* n'a produsü nici unü terminü esprimëndü ideia de „locuință sub pământü”, o noțiune fundamentală în *argellele* cimmeriane, transmisă printr'unü învederatü imprumutü la Traci și 'n fine la Români; în acestü chipü, chiarü decă Cimmerii aü fostü Celți, precumü amü fi plecați a admite noi-înșine, totuși cată să-ı considerămü ca pe o ramură separată, remasă și desparută în zona orientală a Europei, fără să fi înaintatü spre Occidente în mersulü glótelorü anterióre a migrațiunii celtice.

Ila în cimmerianulü *arg-ila* este suffissulü samscritü *la*, precesü de vocala de legătură *i*, întocmai ca în cuvëntulü *an-i-lá*, vëntü, dela

(16) Paschal Aucher, *Dictionnaire Arménien*, Venise, 1818, in-8, t. 2, p. 87. — Despre *k=g* în limba armëná, veđi Petermann, *Grammatica linguae armeniacae*, Berolini, 1837, in-8, p. 25.

(17) Gaugengigl, *Ulfilas*, Passau, 1849, in-8, t. 2, p. III Lex.

an — a suffla, adecă „sufflătorü”, *path-i-lá*, dru-mețü, dela *panth* — a merge, adecă „mergëtorü”, etc.

Cu vocala de legătură *u*, același suffissü nasce forme ca *hars-u-lá*, amantü, dela *hars-a* mângăia, adecă „mângăiatorü”; cu vocala de legătură *a*: *ciap-a-lá*, nestatornicü, dela *ciamp* — a se mișca, adecă „mișcătorü”; fără vocală de legătură: *çuk-lá*, albü, dela *çuk* — a luci, adecă „lucitorü”, etc.

Prin obicinuita permutațiune a sonorilorü licuide în limba samscrită, acestü suffissü apare adesea ca *ra*, lipindu'lü de radicală aceleași vocale de legătură *i*, *u* și *a*, bună-óră: *çhid-ira*, cuțitü, dela *çhid* — a despica, adecă „despicătorü”, *bhid-ura*, fulgerü, dela *bhid*, a spinteca, adecă „spintecătorü” etc. ⁽¹⁸⁾.

În limba grécă suffissulü *la=ra* este reprezentatü în *τραχ-α-λός*, *τραπ-ε-λός*, *φλεγ-υ-ρός* etc.; lătinese în *trem-u-lus*, *spec-u-lum*, *gna-rus*, *sel-la* din *sed-la* și așa mai încollo.

Dupplulü *l* în cimmerianulü ἀργίλλα față cu simplulü *l* din traciculü ἄργιλος, întocmai ca în eoliculü σάλλα și στήλλη lóngă atticulü στήλη, ca în eoliculü βόλλομαι lóngă atticulü βόλομαι, creticulü βόλομαι, latinulü *volo*, zendo-samscritulü *var*, séu în proto-latinulü *tulo* lóngă classiculü *tollo*, *pilleus* lóngă *pilleus* = *πίλος* etc., este o duplicare eufonică, patronată și propagată de unele dialecte și pe care filologia nu trebuı s'o confunde cu duplicarea cea compensativă ca în ἄλλος din ἄλjos séu în *sollus* din *solvus*.

Unü essemplu identicü din punctü în punctü este latinulü *argilla* față cu greculü ἄργιλος.

Cimmerianulü *arg-i-la* însemnéză dérö lit-

(18) Schleicher, *Compendium der vergleichenden Grammatik*, Weimar, 1866, in-8, p. 418, § 220, pune suffissulü *ra* ca primitivü și pe *la* ca derivatü. Difficultatea cu care popórele selbatece și copii, adecă represintanți actuali ai fa-sei umane cellei mai vechi, pronunță sonulü *r*, ne face a respinge acéstă teoriă.

teralmente unu locu de apărare seú de conservare; aceia-ce 'lú distinge ínse cu deseversire de tóte celle-l'alte vorbe samscrete, elene, latine, germane și celtice de aceia-și tulpină, este anume caracterulú seú de a fi sub pământu, ca și la Români *argea*, contrasă din *argilla* ca *ea* din *illa*, *măssea* din *maxilla*, seú *sámcea* dintr'unu nume dacicú allú sabiei *samcilla*.

Intre *samcila*=*sámcea* și *argilla*=*argea* analogia fiindú perfectă, ne credemú datorí a analiza pe largú originile cellei d'ântéiú, cari ni vorú procura o nouă interesantă probă despre rollulú acclimatării în istoria culturei umane.

§ 12

GENEALOGIA SABIEI LA DACI.

Vorba *sámcea* s'a păstratú în gura poporului în Moldova și peste Carpați.

Lessiconulú Budanú, cellú mai bunú interpretú allú dialectului românú din Transilvania, o definesce latinesce și nemșesce: «*Sámcea*, *stimulus*, *aculeus*, der Stachel; „*sámceua* cuțitulú, *cuspis cultri*, die „Messerspitze.“ (1)

D. Cihac, alle cărui informațiuni sunt mai cu sémă moldovene, dice: «*Símcea*, *aiguillon*, *piquant*, *point*, *taillant*, *lame*“ (2).

Din monumentele vechi alle limbei române, noi aflămú bună-óră în psaltirea moldovenescă versificată a metropolitului Dositeú:

«Mi-amú păzitú drumulú pre căi vértóse,

«Petre-ascuțite și *sámcelóse*...» (3)

Totú dënsulú într'o altă carte, voindú să arrete că sântulú Isidorú Pelusiotulú cun-

noscea Biblia cu tóte finețele ei, *acumina* cumú s'arú dice lătimesce, întrebuintézá espressiunea: „pënë în *sámcea* aú invětatú“ (4).

În „Cazania“ moldovenescă a metropolitului Varlamú ne întempină: „nevoe'ți va hi să calci în *símceoa țepeș*“ (5), acolo unde Vulgata dice: „durum est tibi contra *stimulum* calcitrare“, éru în Biblia lui Șerbanú Cantacuzinú: „cu greú éste ție spre *boldurí* a lovi cu piciorulú“ (6).

În Evangeliarulú transilvanú de sub auspiciile lui Rakotzi: „cu greú țí-e în *sámceoa strămurării* a zvárli. .“ (7).

Ni se pare că aceste patru essemple sunt de agiunsú.

În Valachia propriă „*sámceua*“ nu se aude. De aceia n'o găssimú nici în dicționarulú d-lui Pontbriant.

Peste Oltú ínse, mai allesú în Gorgiú, *sámcea* se numesce unú micú cuțitú, pe care'lú întrebuintézá Țiganií la fabricațiunea lingurelorú de lemnú.

Mai pe scurtú, din tóte celle de mai susú resultă că așa se chiamă ori-ce vérfú ascuțitú, dérú mai cu preferință unú tăiușú.

După spiritulú limbei nóstre, „*sámcea*“ este o contractiune din *samcilla*, ca și „*argea*“ din *ἀργίλλα*.

D. Cihac presuppune că acéstă vorbă arú deriva din latinulú *sentis*, spinú, prin intermediulú unui diminutivú *senticella*, spinișorú, despre care ínse nu se póte da nici o probă din latinitatea classică, din acea mediană și din dialectele neo-latine moderne.

(4) *Synaxarú*, Iași, 1683, in-f., febr. 4.

(5) *Carte românescă de invěțatură*, Iași, 1643, in-f., fóia 95 retro.

(6) *Biblia adecă Dumneđeésca Scriptură*, Bucuresci, 1688, in-f., p. 838.

(7) *Noulú Testamentú*, Belgradú, 1648, in-f., Faptele Apostol., IX, 5.

(1) *Lexicon Valachicum*, Budae, 1825, in-8, p. 644.

(2) *Dictionnaire d'etymologie daco-romane*, Francfort, 1870, in-8, p. 254.

(3) *Psaltire a sfântului prorocú Davidú*, Unev, 1673, in-4, ps. 16.

Suntemu sicuri că d-sea n'arū fi recursū la o etimologia atātū de artificială, decă'si aducea a-minte că 'n limba dacică sabia se dicea σαμφήρα, după cumū ni-o spune o vechiă fontână chiarū din timpulū lui Traianū (8).

Licuidele permutându-se în tôte limbele, σαμφήρα este „samsila“, de unde provinū directamente „sămcellele“ române.

Chiarū dintr'o formă *samsira* Latiniū aū pututū face pe *samcilla*, înlocuindū pe *r* prin dupplulū *l*, ca în italianulū *pellegrino* din *peregrinus*.

Daciculū *s*, pe de altă parte, a trecutū la Romāni în *cî* întocmai ca în numele oltēnū allū încălțăminteī *cîoci* (9) din greco-latinulū *socci*, σόκχοι, papuci, pe care'lū aveau și Tracii după mărturia lui Esichiū (10).

Transițiunea e cea mai normală nu numai sub raportulū foneticū, dērū și din punctulū de vedere logicū.

În adevērū, ideia de tăiușū sēu verfū ascuțitū și ideia de sabiă se confundă.

Astū-feliū din arabulū *şafra*, tăiușū, derivă persianulū *şifar*, sabiă; cu samscritulū *karanda*, sabiă, se légă persianulū *kāri*, verfū ascuțitū; în dialectulū celto-irlandesū sabia și verfulū ascuțitū pōrtă acella-și nume de *calg* sēu *colg*, etc. (11).

Prin urmare, fonologia și logica concōrdă d'o potrivă a stabili provenința „sămcellei“ nōstre din dacica σαμφήρα.

Dacii, la rōndulū lorū, primiseră cuvēntulū din Persia.

În limba persiană, ca și 'n vechiulū ei dia-

lectū bucharicū, sabia se chiamă pēnē astă-đi *şamşir* (12).

Portulū Tracilorū în genere se asemena atātū de multū cu portulū persianū, încātū degia Ovidiū, vorbindū despre ramura getică dela gurele Dunării, dicea:

«... Persica bracca tegit» (13).

Acēstă asemēnare de portū s'a constatū de cătră toți archeologii prin passagele scriitorilorū classici și pe basea anticelorū sculpture.

«Vestmētulū Persilorū—dice Montfaucon—nu differă de locū de allū Dacilorū» (14).

«Căllărețiū dacici—urmēză ellū mai de parte—sēmēnă aprōpe în tôte cu ai Persilorū» (15).

„Draconele—observă ellū în fine—a fostū semnulū caracteristicū allū Persilorū și allū Dacilorū“ (16).

Astū-feliū se esplică pe calleea istorică trecerea *şamşirulū* persianū în σαμφήρα dacică, de unde apoi *samcilla*=*sămcea* a Romānilorū.

Dela cine înse luat'aū însiși Persii pe „şamşir“?

Rădēcina cuvēntulū e samscritulū *şas*, a uccide.

Acestū gruppū foneticū este susceptibilū de o formă nasală *şans* (17), érū *ç* trece regularmente în limba persiană în *s* și 'n *ş*, bună-oră *paçu* (pecus)=*pas*, *şankha* (concha)=*sank*, *şulaka* (equus generosus)=*şulak* etc.

(12) Klapproth, *Asia Polyglotta*, Paris, 1831, in-4, p. 242.

(13) Ovid., *Trist.*, lib. V, el. 10.

(14) Schatz, *Antiquitates Graecae et Romanae*, Norimbergae, 1763, in-f., p. 300: «Parthorum vestis Dacorum vestimento plane similis est...»

(15) *Ibid.*, 310: «Daci equites Parthis fere similes erant».

(16) *Ibid.*, 312: «Draco Parthorum Dacorumque proprie signum erat.»

(17) Pott, *Wurzel-Wörterbuch*, II, 364. — Pietet, II, 207: «şas, çans, caedere, laedere, ferire.»

(8) *Suidae Lexicon*, ed. Kuster, Cantabrigiae, 1705, in-f. t. 3, p. 281.

(9) Pontbriant, 130: «cîoci, chauffe-pieds, chaufferette.»

(10) Hesych., verbo σόκχοι.—Cf. *Lex. Bud.*, 121.

(11) Pietet, *Origines indo-européennes*, II, 220 și passim.

Prin suffissul *i-lá séu i-rá*, radicala *çans*, a ucide, produce pe *çans-i-la séu çans-i-ra*, „armă ucidentore“, de unde vine d'a-dreptul persianul *çamsîr*.

Aşa dero din India vorba trece în Persia și din Persia la Daci, moștenind'o aci legionarii lui Traianu.

Totū dela Persi, înse cu multū mai târziu, abia în epoca Cruciatelorū, au addus'o din Asia celle-l'alte popore neo-latine: italianul *scimitarra*, francesul *cimeterre*, englesul *scymitar* etc., a cărora derivațiune din *çamsîr* au recunoscut'o de-multū filologii occidentali (18).

În fine éroși dela Persi într'o epocă intermediară, după Daci și înainte de Neo-latini, au căpetat'o prin vecinătate limbele semitice, chaldaică, siriacă și ebraică, sub forma de *safsera* (19).

La Semiți cele mai vechi esemple de întrebuințarea acestui cuvântu sunt numai din timpul lui Cristu (20).

Arabii și Etiopii nu-lu posedă, și semitologii în deșertu s'arū încerca să-i găsescă vre-o rădăcină indigenă.

În acestū modū „sămcéua“ română are unū tată la Daci, unū bunicū în Persia, unū străbunū în India, și nese unchi pe de o parte la Ebrei, Siri și Chaldei, eru pe de alta în Italia, Francia, Spania și Anglia.

§ 13.

SELECȚIUNEA NATURALA ÎN ORIGINEA URBILORŪ.

Din paragrafi precedentī ne-amū convinsū că reacțiunea omului contra naturei este a-

(18) Littré, *Diction.*, ad vocem.

(19) Bochart, *De coloniis et sermone Phœnicum*, Francof., 1674, in-4, p. 615.

(20) Schaaf, *Lexicon Syriacum concordantiale*, Lugduni, 1709, in-4, p. 393.

tătū de plină de pedece, încătū ori-unde civilizațiunea a reușitū să prindă rădăcină, a trebuitū în cursū de miī de anni să lucreze unulū după altulū sutimi de popore, pene ce la urma urmelorū cellū mai nouū din elle să se pōtă bucura de stratificata muncă a tuturorū predecesorilorū sei.

El îngrozitorū, și totuși nu este încă destullū de completū.

Chiarū miī de anni și chiarū successiunea a sute de popore, nu pretutindenī sunt în stare să agiungă la unū gradū mai înaltū de cultură, ci numai în unele locuri într'o minimă minoritate de situațiuni.

După cumū o speciă, unū tribū, o națiune derivă dintr'unū individū séu dintr'o singură păreche, totū așa o urbe câtū de grandioasă provine dintr'o simplă locuință, dintr'o colibă, dintr'o vizuină asemenea acelei „casa Romuli“ scobită sub pamētū și accoperită cu paiă, de unde s'a înălțatū gigantica Romă.

Intr'o lume utopică, lipsită de nenumeratele *resistinte* ale realității, fie-care individū arū produce o națiune, fie-care colibă arū deveni o urbe, fie-care germe arū dobândi o nedefinită desvoltare; în lumea cea pozitivă înse milliōnele de începuturi sunt menite a peri luptândū pentru essistință, și pe cadavrele milliōnelorū abia supraviețuesce ici-collea câte unulū!

Acéstă „selecțiune naturală“ în originea urbilorū o vomū constata pe territoriulū Daciei.

§ 14.

STATISTICA RUINELORU ÎN MUNTENIA.

România nu posedă încă o chartă arheologică, după cumū este, bună oră, acea a Belgiei de Van der Moele séu a Italiei de Marinoni, unde să fie indicate într'unū modū sistematicū tōte localitățile distinse prin pre-

sința anticităților de diverse caractere și din diferite epoce.

Sperăm că această regretabilă lacună o va astupa tractatul de Archeologia Română, pe care-l prepară eruditul nostru amic d. A. Odobescu.

D'o cam dată, pentru a sci toate ruinele din Terra-Românească, toate puncturile pe unde s'a conservat ore-carî semne de vechi cetăți se u orașe, am fost silit s'a recurge la un procediment mai puțin sigur și foarte obositor, cetind în curs de o septemână din scortă în scortă cele 536 pagini alle „Dicționarului topografic“ allu d-lui D. Frunțescu, de unde mi-am putut forma următorul tabellu provisoriu :

I. IN OLTEŢIA :

M e h e d i n t u r i u.	}	1. Balotescii, pl. Ocolu;
		2. Batozii, pl. Blahnița;
		3. Berca, pe perulu Desnautu;
		4. Bistrita, pl. Ocolu;
		5. Braniscea, pl. Campulu;
		6. Breznita, pl. Ocolu;
		7. Breznita, pl. Motru-de-giosu;
		8. Cătuulu-de-susu, ibidem;
		9. Corlatellu, pl. Campulu;
		10. Corzu, pl. Dumbrava;
		11. Cremene, pl. Ocolu;
		12. Erghevița, ibidem;
		13. Govodarva, ibidem;
		14. Himova, ibidem;
		15. Pisculu lui Iacobu, ibidem;
		16. Izvora, pl. Blahnița;
		17. Izimșa, pl. Campulu;
		18. Lupșa-de-susu, pl. Motru-de-giosu;
		19. Monastire, pl. Ocolu;
		20. Scăpău, pl. Blahnița;
		21. Tarnița, pl. Cloșani;
		22. Topolnița, pl. Ocolu.

R o m a n a t i.	}	23. Băbiciu, pl. Ocolu;
		24. Brastavătu, pl. Balta;
		25. Cacaletii, pl. Ocolu;
		26. Celaru, pl. Oltulu-de-giosu;
		27. Corabia, ibidem;
		28. Frăssinetulu, lona apa Tesluu;
		29. Gărcovă, pl. Oltulu-de-giosu;
		30. Gostavătu, pl. Ocolu;
		31. Grosdibodu, pl. Balta;
		32. Papazolescii;
		33. Reșca, pl. Ocolu;
		34. Sadova;
		35. Slăveni, pl. Ocolu.

D o l e s t i.	}	36. Băreuta;
		37. Brădescii, pl. Giu-de-susu;
		38. Bucoveciora, pl. Dumbrava;
		39. Casa-albă, lona Căciulătescii;
		40. Cerătu, pl. Balta;
		41. Cetatea, pl. Campulu;
		42. Cetatea-muierii, pl. Amaradia;
		43. Coica-mare;
		44. Foișoru, pl. Giu-de-giosu;
		45. Hunia, pl. Campulu;
		46. Negoiu, pl. Balta;
		47. Plenița, pl. Campulu;
		48. Poiana, ibidem;
		49. Răcarii, pl. Giu-de-susu;
		50. Târnavă, pl. Giu-de-giosu.

G o r g i u.	}	51. Gura-Vălașulu;
		52. Vărtu, pl. Ocolu.

V ă l c e a.	}	53. Lona Rîmniculu-Văleii;
		54. Trupina, pl. Luncavetiu;
		55. Răurenii, lona Ocnele-mari.

II. IN VALACHIA PROPRIU DISĂ :

T e l e o r m a n i.	}	1. Brănceni, pl. Marginea;
		2. Brătașani, pl. Tergulu;
		3. Bugiorenca, lona perulu Timosu;
		4. Călinescii, pl. Tergulu;
		5. Cetatea, ibidem;
		6. Conțescii, pl. Marginea;
		7. Flămânda, pl. Călmățuiu;
		8. Netozii-de-susu, pl. Tergulu;
		9. Orezu, lona Mavrodinu;
		10. Rica, pl. Teleormanu;
		11. Storbăneșa, pl. Marginea.

V l a ŝ c a. { 12. *Cetatea-fetei*, lîngă Grevedia;
13. *Comana*, la gura Néslovului;
14. *Gradiscea-de-sus*, pl. Călniscea;
15. *Marotini*, lîngă perîul Comasca;
16. *Petrele*, pl. Marginea;
17. *Petroșani*, ibidem;
18. *Tămășescii*, pl. Glavacioc.

I a l o m i ț a. { 19. *Cetatea-fetei*;
20. *Făcăeni*, pl. Balta;
21. *Lehliu*, pl. Câmpul;
22. *Luciu*, pl. Balta;
23. *Pina-petrei*, ibidem;
24. *Rași*, pl. Ialomița.

I l f o v u. { 25. *Căsciora*, pl. Oltenița;
26. *Porcescu*;
27. *Spanțovu*, pl. Oltenița.

Rîmnic-Sărat. { 28. *Sloboșia-amară*, pl. Gradiscea;
29. *Măcsinenii*, pl. Marginea-de-gîos.

O l t ũ. { 30. *Cetatea-vechiă*;
31. *Cetatea*, punct trigonometric.

B u z e ũ P r a h o v a. { 32. *Cetatea-vechiă*;
33. *Urtaii*, pl. Cricov.

B u z e ũ. { 35. *Gura-Gărluței*, pl. Balta.

M u s c e l ũ. { 36. *Jidova*, lîngă Câmpu-lung;
37. *Micescii*, pl. Rîuri;
38. *Rucăr*, pl. Dimbovița.

A r g e ŝ ũ. { 39. *Cetatea*, lîngă obășia Vedii;
40. *Negru-vodă*, pl. Lovisce;
41. *Potlogi*, lîngă Cărpenișu.

Eccé dérò noue-deci și șesze localități în Muntenia, unde s'au găssit pêne 'n ȕillele nòstre urmele unui anticu traiu urbanu.

Aședatù după districte și după cele doue mari despărțiri tradiționale alle Terrei-Romănesci, acestu tabellu devine de o extremă însemnătate, deși este susceptibilu de unele corecțiuni, de cari în genere cam are nevoia lucrarea d-lui Frunđescu.

In casulù de față, din fericire, errorile potù consta în cifre isolate, dérù nu în raportulù dintre cele doue giumătăți alle tabellulù, căci miȕi-lócele de informațiune despre

totalitatea țerei fiindù de aceea-și natură, urméză că decă d. Frunđescu a greșitù într'o parte, a trebuitù să greșescă în aceea-și mesură și relativamente la cea-l'altă, decă a ommisù seú a adausù ce-va în Oltenia, totù așa a ommisù seú a adausù ce-va și 'n Valachia propriă, astù-feliu că 'n rezultatù plusurile și minusurile compensându-se, proporțiunea generală între ambii termenii remâne a-própe essactă.

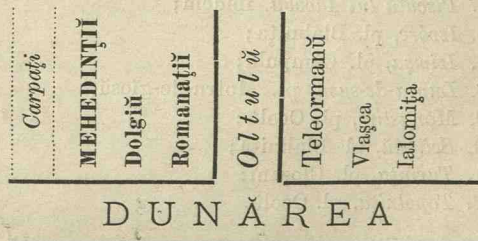
Din 96 puncturi cu ruine, 55 sunt în Oltenia și numai 41 în Valachia propriă; a-decă cele cinci districte oltene, numai cinci peste totù, copprindù mai multe resturi de vechi concentrațiuni decâtù cele doue-spre-deci districte ne-oltene.

Giudețele danubiane Mehedințulu, Romanatulu, Dolgiulu, Teleormanulu, Vlașca și Ialomița numără la unù locù 74 puncturi cu ruine, întrecëndù cu 22 pe tóte cele-l'alte giudețele întrunite.

Mehedințulu, a șepte-spre-decea porțiune teritorială administrativă, offeră 22 puncturi, posedëndù astù-feliu ellu singurù o pătrime din totalitatea ruinelor.

Nemicu nu póte fi mai elocinte ca acéstă neașteptată statistică.

Reprodusă pe o mappă a Terrei-Romănesci și indicându-se importanța relativă a districtelorù prin mărimea litterelorù, ea delimitéză în următorulù modù acea zónă, unde reacțiunea omului contra naturei a pututù fi la noi cea mai efficace:

Μαί pe scurtú, din tóte subdivisiunile Munteniei o colibă avea celle maί multe sortúri de a deveni urbe maί cu sémă in Mehedințú, pe a doua tréptă in Dolgiú și 'n Romanațú, pe a treia in Teleormanú, pe a patra in Vlașca și Ialomița, pré-puține pe aiúri.

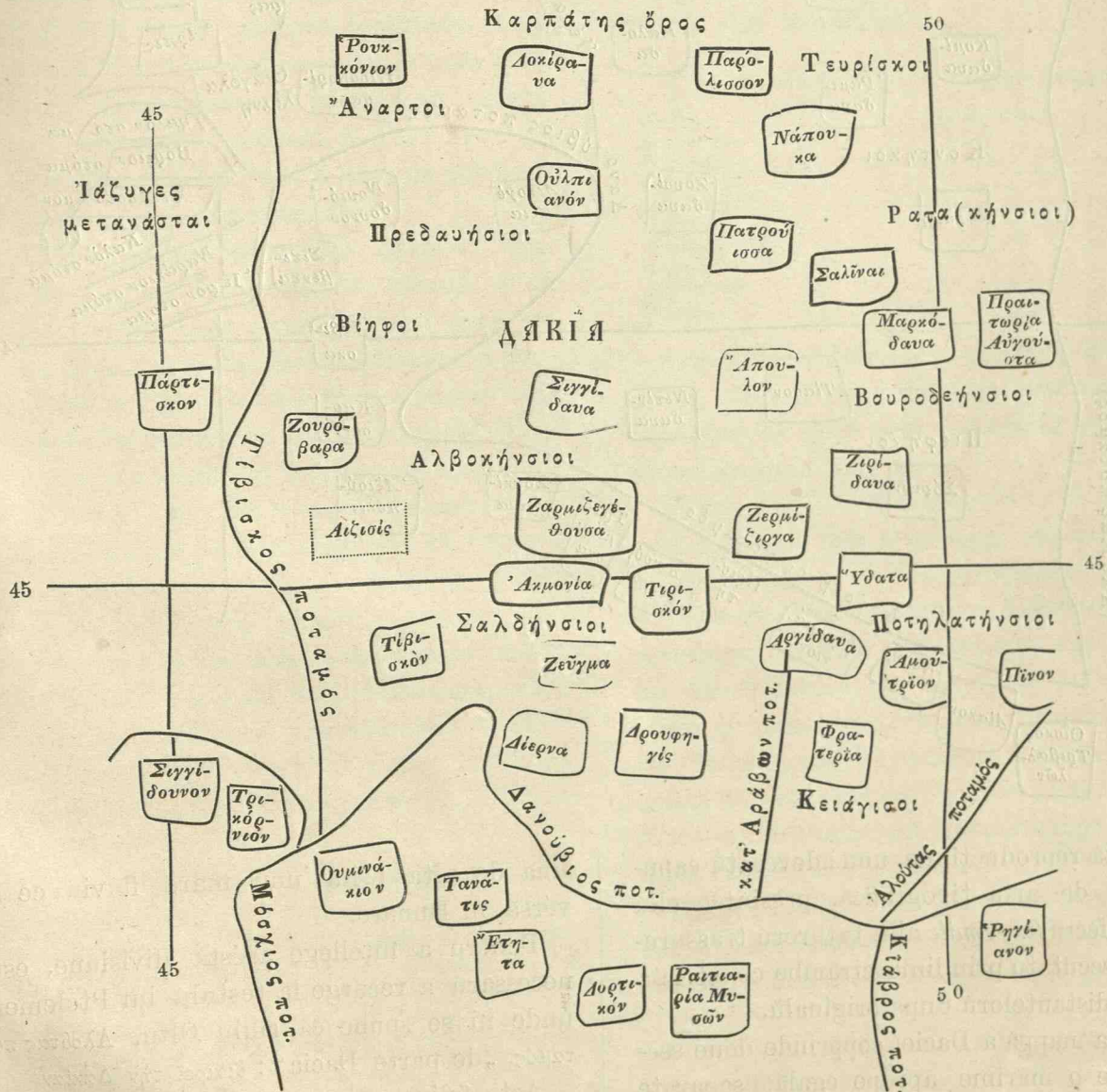
Ceia-ce resultă din statistica ruinelorú, se confirmă prin geografia lui Ptolemeú.

§ 15.

DACIA SUB PTOLEMEU.

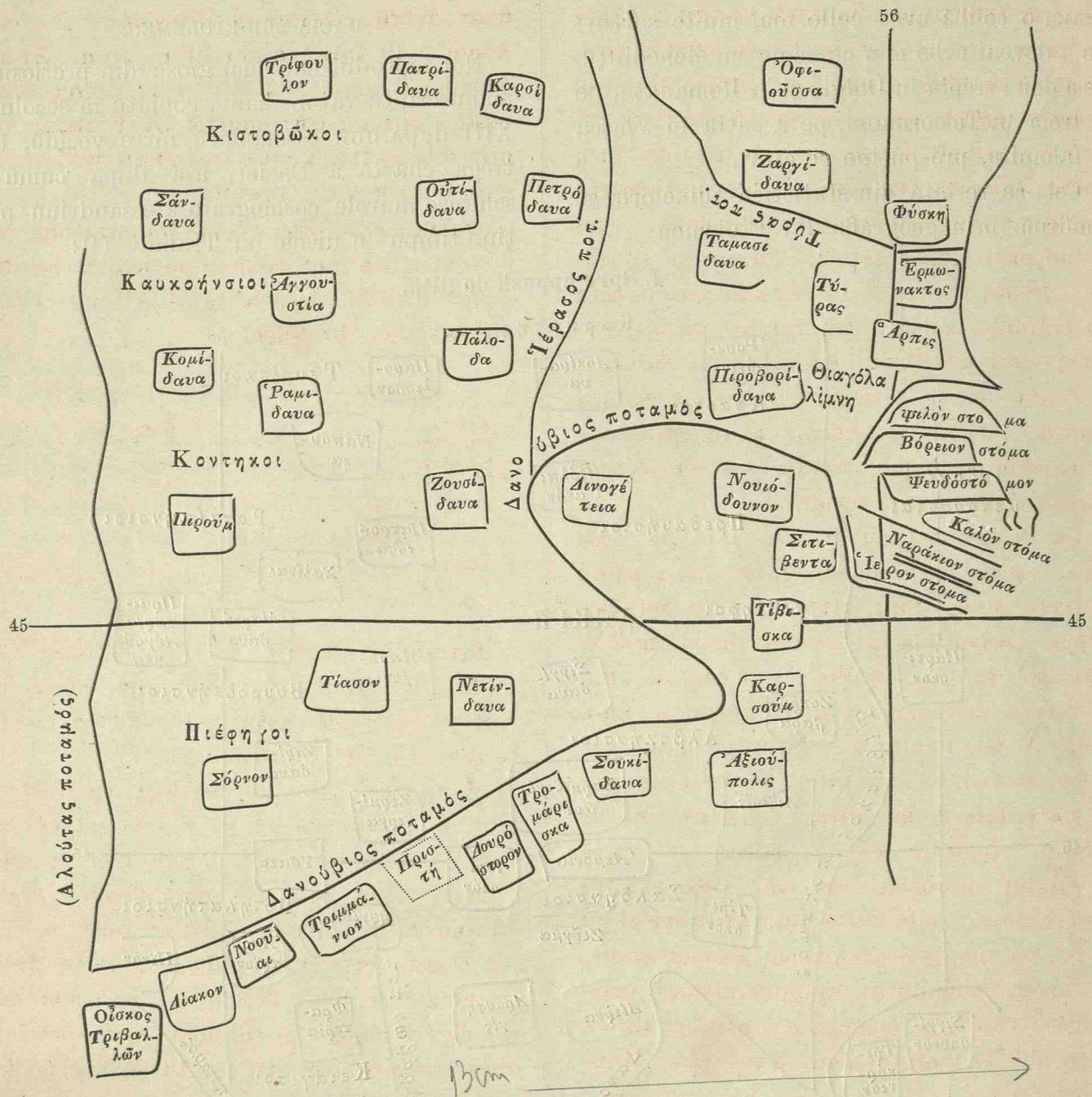
Noί reproducemú maί giosú din prețiosulú manuscriptú vatopedianú, copiatú in secolulú XIII după unú essemplarú fórtē vechiú, in-tréga chartă a Daciei, așa după cumú o schițase marele cosmografú alessandrinú pu-tinú timpú in urma lui Traianú (1):

I. Spre appusú de Oltú.

(1) Géographie de Ptolémée, édition photolithographique, Paris, 1867, in-4 maj.

II. Spre răsăritul de Oltū.

Acéstă reproducțiune, unū adevăratū capū-d'operā de arta tipografică, presintā cellū mai perfectū *fac-simile* allū tuturorū trāsurrelorū, essecutatū prin linie strāmbe cu stricta pazā a distanțelorū dupā originalū.

Totala mappā a Daciei coprinde doue secțiuni de o mārime aprōpe egalā, separate

una de alta printr'unū mare fluvii ce se vērsā în Dunāre.

Pentru a înțellege acéstā divisiune, este necessarū a recurge la testulū lui Ptolemeū, unde ni se spune că riulū Oltū, Αλούτας ποταμός, „desparte Dacia“ : *διαιρεί τήν Δακίαν*.

Astū-feliū secțiunea I represintā porțiunea

Daciei spre apus de Oltu, adecă Oltenia pênă la Temeşu şi o buccată vestică a Transilvaniei, cari constituiau Dacia propriu şisă, unde se şi afflă scrisu cu littere capitale numele ΔΑΚΙΑ; pe cându secţiunea II se referă la porţiunea Daciei spre resăritu de Oltu, adecă Valachia cea mare, Moldova, Bessarabia şi o buccată ostică a Transilvaniei, o regiune mai multu getică, sarmatică şi scitică decâtu dacică în înţellesulu strictu allu cuvântulu; ambele secţiuni formându înse întregimea teritoriulu român de astă-dî.

Pentru ca să putemu precisa pe acéstă mappă întinderea actuală a Ţerei-Romănesci, cată să luămū dreptu basă următoarele trei puncturi bine determinate:

1-o. Pe şermulū sudicū allū Dunării oraşulū *Trismis* sēū *Trosmis*, alle căruia ruine cu şapte inscripţiuni autentice s'au descoperitū nu de-multū la Igliţa între Macinū şi Hârsova cam în faţa Brailei (2) şi care se afflă în testulū lui Ptolemeū între Carsum şi Dinogetia, ambele localităţi indicate pe mappă;

2-o. *Dierna*, pe care însuşi Ptolemeū o aşedă fórte limpede la cotitura unde se vérsă în Dunăre riuleţulū Cerna, adecă pe loculū actualulu tērguşorū Orşova, ceia-ce concórdă cu tóte celle-l'alte fontāne istorice (3);

3-o. În fine, capitala dacică *Zarmizegetusa*, pe care unanimitatea monumentelorū geografice, istorice şi epigrafice o pune în vallea Haţeguluī la marginea nord-vestică a Munteniei (4).

Aşa dérō, trăgēndū o liniă pe Dunăre dela

(2) Laurianū, *Cetatea Troesmis*, în *Tesaurū de monumente*, t. 3, p. 197-202.—Cf. Ovid., *Pont.*, IV, 9.—Procop., *De aedif.*, IV, 11.—Constant. Porphyrog., *De themat.*, II.—*Tabula Peutinger.* etc.

(3) Cestiunea Diernei s'a debătutū pe largū în *Istoria critică*, vol. 1, p. 273-78.

(4) Ukkert, *Skythien*, 617.

Trosmis, adecă dela unū punctū intermediarū între Carsum şi Dinogetia, şi continuānd'o în lungulū fluviuluī spre Dierna, avemū hotarulū sudicū allū Ţerei-Romănesci, căruia 'i corespunde ca fruntariā nordică o liniā trasă ce-va mai gîosū de Zarmizegetusa éroşi spre Trosmis.

O dată stabilită acéstă delimitaţiune approssimativă, noi gassimū pe mappă lui Ptolemeū următoarele urbi în celle doue subdivisiuni alle Munteniei:

In Oltenia :

Dierna ;
Druphegis ;
Tiriscum ;
Phrateria ;
Amutrium ;
Hydata ;
Zeugma ;
Akmonia ;
Argidava ;
Pinum .

In Valachia propriā :

Netindava ;
Tiasum ;
Sornum .

Astū-feliū Oltenia ea singură, deşi mai multū decâtu pe giunētate mai mică, totuşi posedă dece urbi, pe cându în restulū Ţerei vedemū abia patru !

Şi nu dece, ci unū-spre-deci, căci Ptolemeū a uitatū încă a însemna pe mappă oraşulū Arcinna, pe care'lū menţioneză în testū.

Décă vomū mai adăuga Pelendova, Castra-nova, Romula şi Rusidava, puse pe Tabla Peutingeriană la mişū-locū între Amutrium şi trecetőrea Oltuluī (5), ne vomū speria de a gassi în Oltenia cinci-spre-dece oraşe, de cinci orī mai multe decâtu pe latura teritorială fără comparaţiune mai întinsă dintre Oltū şi Siretū.

Tabla Peutingeriană mai pune totū în Oltenia o urbe Acidava, pe care noi înse o bănuimū nu cumū-va a fi identică cu Argidava lui

(5) Katanesich, *Orbis antiquus*, 379-80.

Ptolemeu, corumpându-se numele primitiv prin omiterea licuidei, căci altă-mintrea amă avea în Muntenia 16 orașe oltene contra a 3 ne-oltene!

Acastă disproporțiune urbană nu se poate atribui vre-unei lipse de informațiuni din partea ilustrului geografu alessandrinu despre porțiunea orientală a Țerei-Romănesci; din contra, tocmai pe densa ellu o cunoșcea cu multu mai bine, ca una ce se afla mai aproape de Marea-negră în vecinătate cu vechile colonie ellenice și semi-grece din Bulgaria, pe cari mappa de față le înșiră una după alta pe totu lungulu meridionalu allu Dunării spre resăritu de gura Oltulu: Noviodunum, Dinogetia, Carsum, Sucidava, Transmarisca, Prista, Trimamium etc.

Mulțimea urbilorū oltene în allăturare cu cele ne-oltene n'a pututu să nu însuffle lui Ptolemeu o noțiune falsă despre însăși configurațiunea territorială a Daciei, făcându-lu a crede că Oltulu o divide în doué buccăți de aceia-și mărime.

Statistica ruinelorū ni-a datu în Oltenia 55 localități, erū în Valachia propriă 41, adecă o proporțiune de $1 \frac{1}{3}$ cătră 1.

Admittându-se că cea așteiă este numai de doué ori mai mică decâtu cea-l'altă, raportulu devine de $2 \frac{2}{3}$ cătră 1.

Geografia lui Ptolemeu ni dă în Oltenia 15 orașe, erū în Valachia propriă numai 3, cea-ce ecuivaléză, dupplicându-se éroși cele oltene, cu o proporțiune de 10 catră 1.

Acastă comparațiune e fórte instructivă.

Pe mappa ptolemeiană sunt înscrise numai urbile cele importante, a cărorū essință a fostu cunoscută pêne 'n Egiptu; pe cându statistica ruinelorū coprinde în cea mai mare parte nesce stabilimente de o însemnătate de totu secundară, dintre cari o

sémă au pututu avé scurta durată a unei fortificațiuni momentane pentru respingerea unui inamicu.

În acestu modu, ambele nóstre călăuze în urmărirea selecțiunii naturale în privința orașelorū pe pământulu Munteniei se completeză una pe alta, arătându-ni că, din vechimea cea mai depărtată și pêne la timpii relativamente moderni, omulu a avutū în genere o înlesnire mai multu ca îndouită de a se aședa în Oltenia decâtu în restulu țerei, și o facultate îndecită de a funda acolo comunități vaste și solide.

Chiaru în Valachia propriă, precumu amă vedutu, din celle 41 ruine o a patra parte se afflă anume în Teleormanu, adecă éroși lângă Oltu, scădëndu apoi successivamente numărulu lorū în Vlașca și 'n Ialomița.

Nu e greū a commenta aceste cifre.

Commoditățile comerciale alle Dunării în apropiare de Pontu ademeniau pe trecători a se stabili pe brăulu territorialu spre occidente de Braila, dérū miasmele febrifere alle bălților de apă mixtă dulce-sărată distrugeau cu grămadă aceste successive încercări de colonizare, séu îndemnau pe omu a'și căuta departe unu aeru mai salubru, pe care nu'lū putea găsi decâtu numai în munți séu pe țermulu mării.

În adevėru, mappa lui Ptolemeu ni arrétă urbile agglomerându-se d'o-dată în Transilvania, în regiunea muntósă a Moldovei și pe littoralulu maritimū allu Bessarabiei; nicăiri înse accumulațiunea lorū nu este mai pronunțată ca în Oltenia, unde Carpații se întelnescu cu Dunărea, împacându astu-feliu condițiunile igienice cu interesele mercantile, și nicăiri acastă viuéța urbană nu appare mai nullă ca în spațiulu inferioru dintre Prutu și Oltu, unde tótă superioritatea comer-

cială a pozițiunii nu p^ote compensa uccide-
t^orea acțiune a climei. (6)

Ceia-ce nⁱ-a constatat^u mai sus^u statistica
și chartografia, mai trebui completat^u pe cal-
lea filologică.

§ 16.

CE ÎNSEMNA «DAVA» LA TRACI ?

Pe mappa lui Ptolemeu ne întimpină în
Dacia o grămadă de numi urbane cu fina-
lul^u „dava“: Patri-dava, Karsi-dava, San-
dava, Petro-dava, Uti-dava, Marco-dava, Ziri-
dava, Singi-dava, Komi-dava, Rami-dava, Piro-
bori-dava, Tamasi-dava, Zargi-dava, Zusi-dava,
Argi-dava și Netin-dava, affară de Klepi-dava
în Sarmăția, de Suci-dava, Capi-dava etc. în
Mesia, și fără a mai vorbi de Pelen-dava, Rusi-
dava, Burri-dava și altele de pe Tabla Peu-
tingeriană.

Trecend^u mai în fundul^u territoriul^u trans-
danubian^u, Ptolemeu ni mai dă pe Termi-dava
în Macedonia, unde se mai găsesc^e Desu-dava
în Titu-Livi^u (1) și Quime-dava în Procopi^u (2).

Cuventul^u „dava“ dinc^oce de Dunăre, „dava“
în dialectul^u macedonian^u, este evident^e
tracic^u; d^er^u ce însemn^eză ?

La prima vedere s'ar^u p^ore că termina-
țiunea „dava“ ar^u fi semnificand^u „oraș^u

(6) Despre influința mortiferă a bălților mixte veđi Mi-
chel Lévy, *Traité d'hygiène publique et privée*, Paris, 1869,
in-8. t. 1, p. 415.— Orfila et Parent-Duchâtel, *Influence
des émanations marécageuses*, în *Annales d'hygiène*, Paris,
1834, in-8, 1-e série, p. 251.— Foissac, *De l'influence des
climats sur l'homme*, Paris, 1867, in-8, t. 1, p. 517.— Bec-
querel, *Traité d'hygiène*, Paris, 1864, in-8, p. 253.— Bou-
din, *Traité de géographie médicale*, Paris, 1857, in 8, t. 2, p. 150
etc.— Despre influința salutară a munților veđi Lévy, I,
314.— Becquerel, 169.— Rochard, *Acclimatement*, în *Nou-
veau Dictionnaire de médecine* (Jaccoud), Paris, 1864, in-8,
t. 1, p. 186.— Isensée, *Elementa Geographiae medicinalis*,
Berolini, 1833, in-8, 107 etc.

(1) XLIV. 26.

(2) De aedif., IV, 2.

dacic^u”, cu atât^u mai mult^u că Grecii și La-
tini^u numia^u pe Daci Davi (3).

Ac^estă ipotesă, f^orte naturală și f^orte ve-
chiă (4), se înlătură cu totul prin simpla
considerațiune că urbile cu „dava“ se affla^u
în Sarmăția, în Mesia, în Macedonia; și nu
numai atăta, d^er^u maioritarea lor^u pe ț^er-
mul^u nordic^u all^u Dunării ni se presintă
anume spre resărit^u de Olt^u, adecă affară din
territoriul^u dacic^u propri^u dⁱs^u, all^u căruia
simbure era în Oltenia, Temeșiana și porțiu-
nea occidentală a Transsilvaniei.

Prin consecință, dava nu p^ote fi „dacic^u“.

Cuno presupune că ar^u proveni din sam-
scritul^u tavás—tare s^eu távas—tăria (5).

Ar^u av^e d^er^u înțellesul^u de „forter^eță“.

Plausibilă în aparință, ac^estă origine nu
se p^ote admite dintr'o causă f^orte ponder^osă.

Vorbele samscite távas și tavás fiind^u ab-
solutamente străine tuturor^u celor^u-l'alte
limbe indo-europee, sunt nesce formațiuni
posteri^ore separațiunii trunchiul^u arian^u în
mai multe ramure.

Singura etimologiă solidă resultă dintr'un^u
passagi^u all^u lui Varrone.

Ell^u dⁱce:

„Insuși numele orașului Teba, derivat^u
„dela natura terr^emul^u, éru nu dela numele
„fundatorului, prob^eză anterioritatea viueței
„câmpene assupra celei urbane. În adev^er^u,
„în antica n^ostră limbă, ca și p^en^e astă-đi în
„dialectul^u eolian^u, originar^u din Beoția, o

(3) Strab., VII, 3, § 12.— Cf. Ahrens, *De dialectis aeo-
licis*, Gottingae, 1839, in-8, p. 35.

(4) Zamosius, *Analecta lapidum in Dacia*, Patavii, 1593,
in-16, p. 16 retro: «Sergi-dava à Davis et Sargetia amne
dicta.»— Cf. Vaillant, *La Romanie*, Paris, 1844, in-8, t. I,
p. 79—80.— Grimm, *Geschichte der deutschen Sprache*, t. I,
p. 190 etc.

(5) Cuno, *Forschungen im Gebiete der alten Völk^ekunde*,
Berlin, 1871, in-8, t. I. p. 243.

„măgură se chiamă *teba*. Chiaru acuma Sabinii, posteritatea Pelasgiloru din Grecia, „intrebuințeză acestă vorbă, după care și „o movilă milliariă în Sabinia pe callea Salariă nu departe de Reate se numesce Teba“ (6).

Acella-și înțellesu de măgură avea în Asia-mică cuvântul *taba* la Liđi, poporū semi-tracicu sėu cellu puținū în cea mai strinsă legătură cu Tracii (7).

În Lidia, în Grecia, în Italia, dela Marea-nėgră pėnė la Adriatică, noi dămū peste *teba* sėu *taba* în accepțiune de măgură.

Corssen, izolându arbitrariamente cuvėntul sabinu de familia grėcă și lidiană, presupune mai ănteiu că forma cea corectă aru fi fostu *tefa* fiindu că unū munte în Campania se dicea Tifata, și apoi din acestu imaginaru *tefa* creăndu unū prototipu *stefa*, illu apropiă de germanul *stif* sėu *steif*, duru, deducėndu pe ambele din sanscritul *stabh*, a întări (8).

La o asemenea violentă procedură a împinsu pe ilustrul flologu dorința de a reduce tóte la tulpină ariană (9), uităndu că amestecul pre-istoricu cu Turanī sėu cu Chamiti n'a pututu a nu lăssa și ellu pretutin-

(6) Varro, *De agricultura*, lib. III, § I: «Nec minus oppidi quoque nomen Thebae indicant antiquiorem esse agrum, quod ab agri genere, non a conditore nomen ei est impositum. Nam lingua prisca et in Graecia Aeoleis Boeotii sine afflatu vocant colles Tebas: et in Sabinis, quo et Graecia venerunt Pelasgi, etiam nunc ita dicunt. Cujus vestigium in agro Sabino via Salaria non longe a Reate milliarius clivus appellatur Tebae».

(7) Mommsen, *Die unteritalischen Dialekte*, Leipzig, 1850, in-4, p. 300.—Pott, *Die Personennamen*, Leipzig, 1859, in-8, p. 458.

(8) Corssen, *Ueber Aussprache, Vokalismus und Betonung der lateinischen Sprache*, Leipzig, 1868-70, in-8, t. I, p. 162.

(9) Schleicher, *Compendium der vergleichenden Grammatik*, Weimar, 1866, in-8, p. 79, observă despre Corssen: «Den Fehler, Alles erklären zu wollen, hat Corssen freilich nicht überall vermeiden.»

deni urme limbistice mai multu sėu mai puținū pronunțate.

Dacicul *dava*, macedonicul *daba*, lidianul *taba*, proto-ellenicul și italicul *teba*, totu d'a-una în simțu de măgură, n'au ășitū dintr'o sorginte indo-europeă.

Acestu termenū sub amėndoue forme, cu *da* și cu *te*, essistă pėnė astăđi în tóte limbele turanice, în cari *dava* însemnėză munte și *teba*—movilă.

Ėccė unū registru de ambele întrebunțări după doue-đeci dialecte turco-tatare:

	I. Dava—munte:	II. Teba—movilă:*
1.	Dialectul baraba: <i>dawu</i> și <i>tau</i> ;	<i>tüba</i> ;
2.	» » de Tobolsk: <i>taw</i> ;	<i>tübe</i> ;
3.	» » uiguru: <i>tach</i> ;	
4.	» » de Kazan: <i>tau</i> ;	<i>tüba</i> ;
5.	» » başkiru: <i>tau</i> ;	<i>tüba</i> ;
6.	» » meșcerėcu: <i>tau</i> ;	<i>itüba</i> ;
7.	» » nogaicū: <i>tau</i> ;	<i>tepe</i> ,
8.	» » ciazicicū: <i>tau</i> ;	
9.	» » ciulimicū: <i>tag</i> ;	
10.	» » de Kuznețk: <i>tag</i> și <i>tuu</i> ;	<i>tübe</i> ;
11.	» » kangazicū: <i>tag</i> ;	
12.	» » kirgizicū: <i>taw</i> ;	<i>tüba</i> ;
13.	» » de Chivă: <i>tag</i> ;	
14.	» » turcomanū: <i>taw</i> ;	<i>tüba</i> ;
15.	» » qaraciaicū: <i>taw</i> ;	<i>tebö</i> ;
16.	» » qumūq: <i>tau</i> ;	
17.	» » qisylbașicū: <i>dagh</i> ;	
18.	» » qasachū: <i>daag</i> și <i>dagh</i> ;	<i>tapa</i> ;
19.	» » ottomanū: <i>dag</i> ;	<i>tepe</i> și <i>depė</i> . (10)
20.	» » ciuvașicū: <i>tu</i> .	

Să se noteze că Tracii, affară de formele *dava* și *daba*, cunosceaū de asemenea pe aceea cu *deva*, *dapa* și *depa*, astu-feliū că 'n Mesia orașul *Zal-dava* se numesce *Zel-depa* în Ierocle și *Zal-dapa* în Procopiu și 'n Teofilactū; orașul *Skai-dava*—*Ske-deva* în Procopiu; unū altū orașu *Sana-dapa* în Geograful *Ravennatū* (11) etc.

(10) Klaproth, *Asia Polyglotta, Sprachatlas*, Paris, 1831, in-f., p. XXVI și XXX.

(11) Forbiger, *Handbuch der alten Geographie*, Leipzig, 1848, in-8, t. 3, p. 1096, 1097, 1100.

În limba albanesă, prețioasă moște a anticului graiū traciciū, *tepe*, articolatū *tepeia*, se chiamă movila.

Albanesii posedă totū-o-dată verbulū *teperoig*, a covërși, „ich bin überflüssig, bleibe übrig, übertreffe“, și adverbialū *teper*, d'asupra, „darüber“, formândū câte-trelle dicerele o strinsă familliă indigenă ⁽¹²⁾.

Pe de altă parte, termenulū ni apare într'o intimă legătură cu Egiptulū.

Degia Varrone puneă pe eoliculū *teba* față în față cu celebra metropolă a Egiptulū cea cu o sută de porți, *ἐκατόμυλος*, și cu omonima capitală a Beotiei cea fundată de Fenicianulū Cadmū venitū totū diu Egiptū.

Strabone mai menționéză alte trei Tebe, tóte în regiuni tracice și 'n apropierea Egiptulū: o Tebă în Tessalia, *Θήβαι Φθιώτιδες*, o Tebă în Licia, *Θήβη*, și o Tebă în Troada, *Θήβη ὑπὸ Πλάμφ ὠληέσσῃ* ⁽¹³⁾.

În vechia limbă egiptenă, după cum se citește în ieroglife, verbulū *teb*, duplicatū în *tebtēb*, însemneză a rădica, „élever en haut“, de unde *tep*, *tepi*, *tepa*, avēndū mai multe accepțiuni, dintre cari celle mai caracteristice sunt: 1-o, capū; 2-o, vērfulū; 3-o, d'assupra ⁽¹⁴⁾.

Accepțiunea egiptenă adverbială *tep*— „d'assupra“ forméză o admirabilă coincidință cu albanesulū *teper*— „d'assupra“.

Resultă că unū prototipū *taba* în înțellesū de înălțime, fie munte, fie movilă, de unde s'au născutū lidianulū *taba*, macedoniculū *daba*, daciculū *dava*, elleniculū *θήβη*=*θάβα*, italiculū *teba*, egiptenulū *tep* și albanesulū *tepe*, este o moștenire din acea ultra-immemorială epocă, cândū popórele ariane nu intraseră încă

în Europa, pe care o ocupaū triburi turano-chamitice.

Numai printr'unū amestecū de totū primordialū allū Chamitilorū cu Turaniū și apoi allū resturilorū turano-chamitice cu Traciū, se póte esplica mai cu deosebire întréga familliă verbală, adverbială și substantivală *tep* la Egipteni și la Albanesi.

Lăssandū acumū la o parte căllătoriele cuvēntulū și mulțumiți de a sci cu certitudine semnificațiunea'ī în limba dacică, să ne 'ntórcemū la nomenclatura lui Ptolemeū.

Tóte orașele cu finalulū *dava* au fostū clădite pe locuri rădicate, pe délluri, pe colline, correspondēndū litteralmente numirilorū germane cu terminațiunea *berg*, cellorū slavice cu *gora*, cellorū franceze cu *mont* etc.

Să luāmū dreptū essemplu orașulū „Ziridava“.

În paragrafulū 6 amū demonstratū că 'n tóte limbele tracice *z* correspundea samscritulū *h* și elleniculū *χ*, precumū se constată din numele vinulū la Traci *zála*=samscritulū *hála* și elleniculū *χάλις*, din numele secarei *vrizi*=*vrîhi* etc.

O lucrare de totū recinte a lui Fick asupra dialectulū traciciū allū Frigianilorū confirmă conclusiunea nóstră prin altele șesse esemple, și anume:

- Frigianulū *zalka*, érbă=samscritulū *hari-ka*;
- Frigianulū *ezis*, ariciū=greculū *ἐχίνος*;
- Frigianulū *zeuma*, sorginte=greculū *χῆμα*;
- Frigianulū *zetna*, usă=samscritulū *ghad-na*;
- Frigianulū *zemele-n*, barbarū=greculū *χῆμαλός*;
- Frigianulū *mazeu-s*, deū=samscritulū *maghavan* ⁽¹⁵⁾.

(12) Hahn, Lex. p. 129.

(13) Strab., passim.

(14) Brugsch, *Hieroglyphisch - demotisches Wörterbuch*, Leipzig, 1868, in-8, t. 4, p. 1534-35.

(15) Fick, *Phrygische Glossen*, în Kuhn, *Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung*, Berlin, 1872, in-8, t. 7, p. 360-382.

Daciculă *ziri* corespunde dérö samscritului *hari*, zendicului *zairi*, verde.

„Ziri-dava“ înseamnă „Muntele-verde“, ca *Grünberg* la Germani, *Vermont* la Francesi, *Zelenahora* la Slavi, seu ca oraşellulă neapolitană *Monteverde* de lângă Melfi.

§ 17.

VIUÉŢA DE CODRU.

Amă vădută că, pentru ca civilizaţiunea să se fi putută încuiba pe mallulă stângă allă Dunării, aă trebuită să se lupte cu natura, directă seu indirectă, nu numai ginţi peste ginţi şi popóre peste popóre în cursă de millenie peste millenie, déră încă tóte pe rōndă să 'şi allégă în acestă secolară resbellă allă spiritului umană contra materiei tellurice şi atmosferice câte-va puncturi strategice excepţionale, unde victoria devenia mai probabilă.

Atari adăposturi de „selecţiune naturală“, găssite după ună şiră de pipăiri nenorocite de giură în giură, a fostă la noi Oltenia pe prima liniă, apoi Transsilvania, ună colţuşorū nordicū allă Moldovei şi peteculă marină de lângă gura Nistrului.

Vorbindū în limbagiū militară, chiarū pe acestă teatru de operaţiune omulă mai trebuia să 'şi caute şi să nemerescă puncturi tactice, stabilindu-se anume pe măgure, de unde decurge că majoritatea oraşelorū purta în codă termenulă „dava“, adecă *munte*.

Communele se clădiau şi prosperau pe înălţimi în mişă-loculă secolarei vegetaţiunii a unei naturē primordiale.

Antica vorbă „codru“ conservă la noi pēnē astă-đi memoria acellorū stabilimente muntose şi pădurose totū-o-dată.

În Dacia Traiană acestă cuvēntă înseamnă

o pădure mare: *sylva grandis*, *Waldung*, *forêt* (1).

La Români din Istria „codru“ se chiamă numai muntele, mai păstrându acolo în dialectulă unei singure localităţi semnificaţiunea de „munte pădurosū“ (2).

La Arnăuţi „kodre“ vrea să đică măgură, *Hügel* (3).

Nu mai Albanesi şi Români în Europa posedându pe „codru“, derivaţiunea eminentemente tracică a termenului e mai pe susă de orice îndouelă, precumă şi înţellesulă seu originarū de *munte-pădure*.

Prin etimologiă, această vorbă aparţine la ună grupă fórtē interesantă de compoziţiuni ariane primitive, constatată de cătră Pott şi verificată apoi de Pictet: grupulă *esclamativă*.

○ Astă-feliū, de essemplu, samscritulă *kā-vârī*, umbrellă de plóia, se compune din *kā+vârī*, „ce accoperişū!“; *kavasa*, armură, din *ka+vasa*: „ce vestmēntū!“; *karpata*, drenţe, din *ka+r+pata*: „ce îmbrăccăminte!“; *karbhaṭa*, crastavete, din *ka+r+bhaṭa*, „ce hrană!“ etc. (4)

○ „Codru“ represintă déră essactamente, cu scăderea regulată a vocalei, formaţiunea samscrită *kadru* din *ka+dru*, „ce arbore!“ adecă „ce mulţime de arbori!“

Fără a cunnósce termenulă româno-albanesū, Pictet bănuia că din acelaşi grupă *esclamativă* arū deriva greculă *κέδρος* (5); şi este ciudatū că, fără a fi fostă cătū de puţină iniţiatū în filologiă, bătrānulă epi-

(1) *Lex. Valach.*, 131.

(2) Ionă Maiorescu, *Vocabularū Istriano-românū*, în *Columna lui Traianū*, 1873, p. 43: «codru, munte; la Jeiu-neni munte pădurosū».

(3) *Hahn, Alb. Stud.*, Lex. 47.

(4) *Pott, Etymolog. Forsch.*, II, 2, p. 426 sqq.

(5) *Origines*, I, 214.

scopu transilvanu Bobu deducea pe allu nostru codru din „cedrus“ (6).

Este evidente ca nici *κέδρος* nu provine din *codru*, nici *codru* din *κέδρος*; ambele inse au decursu pe o calle nedependente din aceeași tulpina *kadru*.

La Greci samscritulu *ka+dru* represintă pe unu arbore isolatu, pe candu la Albanesi și la Romani ellu capeta estensiunea unui munte accoperitu de vegetatiune.

Este posibilu ca la Traci *codru* sa fi avutu ambele aceste semnificatiuni, precumu la Latini unulu și același cuventu, *silva*, insemna totu-o-data nu numai o padure mare, deru și pe unu singuru copaciū, buna ora in Propertiū:

«Nemus omne intendat vertice silvas (7)»,

seu in Seneca:

«Ingens arbor gravi silvas minores urget (8).

Totu astu-feliu și francesesce *bois* este arbore și padure in același timpū.

Nu e de prisosu a mai observa, sub raportulu foneticu, ca din latinulu *quadrum* Bizantinii au facutu *κόδρα*, eru Romani „*codru* de pane“ seu „*codru* de mamaliga“, adeca o buccata patrata, *κοδρίτης ἄρτος* in Suida (9), scadendu astu-feliu pe *ka* in *ko* intocmai ca in padurea „*co-dru*“ din arianulu „*ka-dru*“.

Certitudinea filologica a acestei etimologie este deru perfecta din tote puncturile de vedere.

Originea dacica a „*codrului*“ coincide in

limba romana cu originea dacica a vegetatiunii cellei mai de munte: *bradū* și *stegiarū*.

Degia d. Bolliacu constatase ca unulu și același arbore se chiama romanesce *bradū* și in limba albanesa *bred* (10); trebuia sa dica mai correctu *bred*, articolatu *bređi* (11).

Forma cu *a*, dupa legile fonologice, fiindu fara contestatiune cea mai vechia, albanesulu *bred* inlocuesce pe unu primitivu *brađ*.

In limba armena, unu anticu dialectu tracicu, forte degeneratu, deru mai conservandu inca destulle urme alle descendentei, o specia mare de popu se chiama *pardi* (12), ceia-ce corespunde din punctu in punctu albanesulu *bradi*, caci *p* la Armeni esprima celle mai de multe ori pe indo-europeulu *b*, de essemplu: *pant*=samscr. *bandh*, *pagoig*=lat. *baculus*, *pazoig*=zend. *bazu* etc. (13), eru catu privesce metatesea *pardi* in locu de *pradi*, degia Bopp a observatu ca „nici o littera nu schimbă locul mai lesne ca *r*“ (14).

Așa deru la Romani, la Albanesi și la Armeni, trei gruppe cari, in diverse moduri și din diverse timpuri, descindu d'o potrivă din ginta tracică, noi aflamu termenulu *brad* in același intellesu de *abies* seu generalmente de unu mare arbore.

La Greci, la Latini, la Slavi, la Litvani, la Germani, la Celți, ellu nu se găsese.

Societatea noastră Academică ni spune, ce'i dreptu, ca „din datele scriptoriloru Romani

(10) *Currierulu românescū*, Bucure., 1846, in-4, p. 721.

(11) *Hahn*, *Alban. Stud.*, Lex. p. 16.

(12) *Collection des historiens de l'Arménie*, éd. Langlois, Paris, 1867, in-8, t. 1, p. 31.

(13) *Petermann*, *Grammatica linguae armeniacae*, Berolini, 1837, in-8, p. 17.

(14) *Bopp*, *Gramm. comparée*, tr. Bréal, I, 28, § 1: «aucune lettre ne changeant aussi aisément de place que *r*.»

(6) *Dictionariu românescū*, Clugiū, 1822, in-8, t. I, p. 218.

(7) *Propert.*, I, 14, 5.

(8) *Seneca*, *Oedip.*, 542.

(9) *Du Cange*, *Glossarium mediae graecitatis*, Lugduni, 1688, in-f, p. 674.—Cf. *Suidae Lexicon*, ed. Kuster, Cantabrigiae, 1705, in-f, t 2, p. 337.

bratus era unu arbore pururea verde" (15); dérú acéstă gravă asserțiune, ca și întregul dictionarú allú venerabilei corporațiunii, basatú pe o completă nescire de totú ce s'a lucratú în secolulú nostru pe terrêmulú filologicú, este o pură glumă.

Ce însemnézá nedefinita frasă: „din datele scriitorilorú Romani?"

Ore așa se vorbesce?

Cari scriptori?

Ce felú de date?

Fiindú-că Academia n'o limuresce, s'o spunemú déró noi.

Eccé passagiulú din naturalistulú Pliniú:

„*Arabii caută în Elimaida arborulú bratus*, „carele séménă cu unú largú cipressú, avêndú „ramure albicióse și respândindú unú mirosú „plăcutú cândú se pune pe focú. Imperatulú „Claudiú povestescce despre acesta minuni. „Ellú dice că Parții punú frunđe de *bratus* „în beuturile lorú; că mirosulú seú se asséménă cu allú cedrulú; că fumulú lui im- „prăștiá pe allú cellorú-l'alți arbori. *Bratus* „*se nasce dincollo de Pasitigris, în apropiarea* „*orașului Sittaca, pe muntele Zagru*" (16).

Prim urmare, este unú felú de cedru largú și albiciosú, carele crescea numai într'o porțiune a Siriei și pe care poporațiunea semitică de acollo illú numia *brat*, de unde prin intermediulú Parțilorú aú auđitú acestú nume și Romanií.

Iată la ce se reduce în realitate italismulú bradului!

A face din „albiciosú“ — „pururea verde“ și din ebraicú—latinú, este negreșitú o filologiá fórtce commodá, dérú puținú academicá.

Urmézá déró că vorba *brad* a essistatú numai la Traci, de unde aú moștenit'ó Armenii, Albanesií și Romanií.

Radicala cuvêntului este arianulú *bradh*, a cresce, de unde samscritulú *bradhna* în înțellesú de radéciná de plantá, litteralmente unú lucru crescutú (17).

Acéstă etimologiá se confirmá prin consideratiuni logice și fonetice.

În privința logică, totú așa numirile samscrete de arbore *rohi* și *vríksha* s'aú născutú din ideia de a cresce: *ruh* și *vrîh*.

În privința fonetică, sonulú ð correspundêndú totú-d'a-una samscritului *dh* (18), albanesulú *brad* nu numai că admite, dérú încă necesitézá radicala *bradh*.

Derivândú dela arianulú *bradh*, a cresce, bradulú esprimá ideia unui arbore crescutú, adecă agiunsú la înălțime.

Ideia de *crescutú* și ideia de *mare* se identificá mai pretutindení: germanulú *gross*, mare, provine dela o tulpină cu înțellesú de a cresce, conservată în anglesulú *grow*; slaviculú *roslú*, mare, derivá dela *rosti*, a cresce, etc.

Chiarú dela arianulú *bradh*, a cresce, derivá samscritulú *vradhant* și elleniculú βρωδρός = *brádhras*, ambele cu semnificațiunea de mare (19).

Pentru a se substantiva în accepțiune de „crescutú“, radicala *bradh* admite pe suffissú

(15) *Glossariú după însărcinarea datá de Societatea Academicá*, Bucur., 2871, in-8, p. 90.

(16) *Plin.*, *Hist. Nat.*, lib. XII, c. 39: «Petunt igitur in Elymaeos arborem bratum, Cypressus fusae similem, exalbidis ramis, jucundi odoris accensam, et cum miraculo Historiis Claudii Caesaris praedicatam. Folia ejus inspergere potionibus Parthos tradit. Odorem esse proximum cedro, fumumque ejus contra ligna alia remedia. Nascitur ultra Pasitigrin in finibus oppidi Sittacae in monte Zagro».

(17) *Pictet*, I, 199—200.

(18) *Curtius*, *Griech. Etymol.*, 234.

(19) *Curtius*, *Studien zur griechischen und lateinischen Grammatik*, Leipzig, 1868-9, in-8, t. 1, part 2, p. 295.

participială: samscritulă *ta*, greculă *τό*, latinulă *tu*, slaviculă *tū*.

Acestă suffissă începându-se printr'o dentală, tinde la assimilare de câte ori se întâlnește cu o altă dentală la finea radicalei: bună-ora samscritulă *badh*, a lega, dându peste *ta* produce pe *baddhá* în locu de *badhta* (20).

În modulă acesta, radicala *bradh*, căpătându suffissulă *ta* scăduțu în toate limbele europene la *tu*, se nasce forma participială *braddhu*, de unde printr'o definitivă asimilațiune decurgu directamente albanesulă *brad* și românulă *brad*.

Nici o etimologiă nu pôte fi mai certă sub ori-ce raportu filologică, și nici la unu arbore nu s'a pututu applica epitetulă de „mare” mai potrivită ca la superbulă bradă, acestă „gloriă a codrilor” după espressionea lui Stațiu:

« . . . silvarum gloria pinus! » (21)

Să trecemă la „stegiară”.

Deția betrânulă Cantemiră, mai puțină exclusivă decât puritanii noștri de astăzi, credea că acestă cuvântă trebui să fie în limba română o remășiță dela Daci (22).

În adevăr, nici unu nume de arbore în toate celle-l'alte limbe indo-europene nu offeră vre-o asemănare cu allu nostru *stegiară*, seú mai bine *stagiară*, căci încă metropolitulă Dositieú dicea: „dumbrăvile sunt **стзжарин** ce facu ghinda” (23).

(20) Schleicher, *Compendium*, § 224.

(21) Stat., *Silvae*, V, 1, v. 151.

(22) *Descriptio Moldaviae*, ed. Papiu, Bucur., 1872, in-8, p. 151: « Neque enim obstat quidquam, quo minus credamus Romanorum in Dacia colonias, vel servis Dacis usos fuisse, vel etiam, si quis uxorem perdiderat, mulierculas ex illa gente in matrimonium duxisse, unde facile indigenarum aliqua vox in illorum sermonem irrepere potuit. Tales sunt: *stezar*, quercus etc. »

(23) *A prorocului Davidu psaltire*, Unev, 1673, in-4, f6ia 44, nota la ps. 28.

Radicala cuvântului este *stag*.

Ea se află la mai toți Ariani în accepțiune de *a accoperi*: samscritulă *sthağ*, de unde *sthağana*—accoperișă, *sthağita*—accoperită, *sthağa*—ghebă, *sthaği*—cutiă, etc.; greculă *στέγω*, de unde *στέγη* seú *στέγος*, cu perderea sibillantei *τέγη* seú *τέγος*—accoperișă; latinulă *tego*, *tec-tum*, *teğimen*, *tug-urium*; irlandesulă *teg*—casă; litvanulă *stegiu*, *stogas* etc. (24).

Adducându-ni a-minte că samscritulă *varana*, de unde celticulă *fearn*, anină, derivă dela *var*, a accoperi, seú că samscritulă *gihaga*, de unde celticulă *gas*, trunchiu, derivă dela *gihaga*, a accoperi, provenința *stegiarului* dela *sthağ*, a accoperi, primesce o puternică confirmațiune, indicându unu prototipă *sthağ-a-ra*, cu suffissulă *ra*, cu o vocală de legătură și cu semnificațiunea de „accoperitoră”, adică o vegetațiune a cării umbră servă de adăpostă, după versulă lui Orațiu:

« Quercus—multa dominum juvat umbra » (25).

Pe *bradă*, precumă constatarămă mai susă, l'au păstrată Români. Albanesi și Armeni; pe *stegiară* înse l'au reținută numai Români, ceia ce permite a crede că din toate poporele tracice acestă formațiune aparținuse mai în speciă dialectulă dacică.

Față cu „bradulă” și „stegiarulă”, moșteniți dela Daci, ni se presintă unu nume de arbore curată latină, carele arruncă o viuă lumină assupra cestiunii ce ne preocupă.

Este *mestécănulă*.

Nici unu filologă n'a vorbită pêne acumă despre acestă vorbă.

Latinomanii noștri cei mai essagerați, aceia chiară cari deducă pe *bradă* dela *abies* (26),

(24) Pott, *Etymol. Forsch.*, III, 448—455, nr. 1151.

(25) Horat., *Ep.*, I, 16, v. 9.

(26) *Lex. Bud.*, 65.

n'au cutedatü a-i căuta vre-o origine italică.

Și totuși nemicü nu póte fi mai latinü !

Sunt unele probleme înse în cari filologia nu e în stare să facă unü passü fără agiutorulü sciințelorü naturale.

Astü-feliü este și *mestécănulü*.

Mai ánteu de tóte să precisámü natura acestui arbore, pe care Lasteyrie l'a studiatü mai cu d'a-ménuntulü decâtü ori-cine altulü.

„La nordü—dice ellü—foile și mlădițele de „mestécănu offeră vitelorü o hrană imbielșugată.

„Laponii, fie din neprevedere, fie mai alesü din cauza unui traiü de totü vagabundü, nu facü nici o provisiune pentru érnă; Suedesii și Norvegianii înse obicinuescü pentru vaccele și oiele lorü a stringe crengede „mestécănu.

„In unele părți frunțele celle tinere de „mestécănu, uscându-se pe vétră și ammestecându-se cu grăunțe, servă la nutriméntulü „passerilorü domestice, găine, gâsce și rațe.

„Finlandesii cullegü frunțele de mestécănu „pentru a ferbe din elle unü felü de beutură „în locü de céiü.

„Unü călătorü povestese că Camciadalii „și o sémă de alte triburi nordice taiă scórța „de mestécănu în mici buccăți și o mánăncă „cu oue de pesce.

„Rușii facü bere din succü de mestécănu, „ammestecându-lü cu hemeiü și fermentü și „suppunându-lü manipulațiunilorü ordinare „alle berăriei.

„In Suedia, din același succü se face unü „siropü, mai puținü dulce decâtü acela din „acer saccharinum, dérü totuși destullü de bunü „pentru a înlocui sacharulü în mai multe trebunțe domestice.

„Lócitorii dela nordü, căutându a suppleni „prin ce-va vinulü pe care li l'a refusatü na-

„tura, s'au invétatü a compune licori spiritóse „din succulü differitelorü plante séu fructe indigene : din succü de mestécănu ei facü unü „vinü albü și spumosü cam de felulü șampaniei, consideratü ca fórte sănétosü... (27)

Așa dérö, fie pentru vite, fie ca céiü, fie cu oue de pesce, fie ca bere séu ca vinü, mestécănulü într'o climă aspră servă de nutriméntü.

Pe territoriulü Daciei, anume în Oltenia, mai cu sémă în munții Gorgiului, țerranii *mestecă* în gură pênë astă-đi mugurii de mestécănu, estragéndü din ei același succü dulce-acriü, „une sève abondante, d'une saveur douce, sucrée et légèrément aigrette” (28), din care Svedesii facü siropü.

O dată constatată prin istoria naturală acestü caracterü eminentemente alimentarü allü mestécănulü, originea vorbei decurge dela sine.

Să începemü prin a separa radicala *mestec* de suffissulü *ănü*.

Acestü suffissü este acela-și pe care'lü găsimü în cuvéntulü nostru *cércănu* din *circinus* (29), correspundéndü adecă în fonetica română suffissulü latinü *inus*.

Verbulü *mestecă*, pe de altă parte, are la noi principala semnificațiune de a rumega máncarea (30), din latinulü *mastico*, de aceia-și origine cu greculü *μαστόμα*, persianulü *masidan*, germanulü *mästen*, tóte espriméndü ideia de nutriméntü, dela radicala ariană *mas*, de unde assemenea litvanulü *maistas*, hrană, și celticulü *maise* cu același înțellesü.

(27) Ap. Eugène Marie, Bouleau, în *Encyclopédie moderne*, t. 6, Paris, 1857, in-8, p. 609—614.

(28) Littré et Robin, *Dict. de médecine*, v. bouleau.

(29) Cihac, *Dict. d'étymologie daco-romane*, 50: « é r e c á n ü, cerele, compas, aire, couronne, halo autour du soleil, de la lune; L. *circinus*, it. *cercine*, esp. *cercen*. »

(30) *Lex. Budan.*, 388.—Cihac, 162.—Pontbriant etc.

Mestéc-ănū represintă d-erū unū tipū *masticinus*, întocmai ca *cércănū*—*circinus*, ambele totū ce pôte fi mai latinū, însemnândū arbore nutritorū, după cumū *stegiarulū* însemneză arbore accoperitorū, erū bradulū unū arbore naltū.

Ca și *cércănū* din *circinus*, *mestécănū* din *masticinus* este o vorbă latină combinată degia pe territoriulū Daciei; d-erū și 'n epoca fără comparațiune mai vechiă a nascerii limbelorū indo-europee din tulpina ariană totū astū-feliū s'a formatū numele unū altū arbore, allū fagului și chiarū allū stegiarulū, adecă totū în accepțiune de „arbore nutritorū“, din causa ghindelorū cu cari se hrăniău pe atunci nu numai vitele, ci și bietulū omū din pădure: lătinesce *fagus*, grecesce *φηγός*, dela *φάγω*, a mânca.

În acella-și modū persianesce *buk* însemneză atătū pe stegiarū precumū și ori-ce feliū de mâncare.

Totū de acollo vine numele slavo-germanū allū fagului: *buk* s-erū *buche*.

Pictet susține că chiarū la Romanī „*quercus esculus*“, dela *edo*—a mânca, de unde *esca*—mâncare, însemna unū arbore menitū a hrăni⁽³¹⁾; d-erū vechiă ortografiă cu *ae*: „*ae-sculus*“, face ca ac-estă derivațiune să fie dubiosă.

Negreșitū că Slavii, Germanii, Persii, aū p-ărăssitū de-multū unū atare regimū alimentarū; totuși limba, ca unū sarcofagiū conservândū o mumiă, a păstratū p-ene' n momentulū de față suvenirea unorū timpī mai puținū gastronomici, cari în unele țerre nu sunt tocmai pré-depărtați de țillele n-ostre,

căci în Spania, bună-ora, locuitorii din munți mâncaū ghindă de stegiarū încă în secolulū lui Augustū⁽³²⁾.

După ce amū analizatū *codrulū*, *bradulū*, *stegiarulū* și *mestécănulū*, să tragemū concluziunile.

Prima consecință:

Pentru ca „*codrulū*“, carele identifică ideia de munte cu acea de arbore; pentru ca numările vegetațiunii celei mai alpine, „*bradū*“ și „*stegiarū*“; pentru ca unū asemenea grupū de termeni să fi pututū trece la Romanī dela Daci, acești din urmă cată să se fi amestecatū cu Latiniī anume în vastele păduri alle Carpațilorū.

În adev-erū, Daciī aū fostū poporulū cellū mai munt-erū.

Munții și pădurile occupă Daciī: „*montes et saltus Daci*“, observă betr-ânulū Pliniū⁽³³⁾.

Muntele este allū Dacilorū: „*suum Dacis montem*“, țice poetulū Stațiuū⁽³⁴⁾.

Pliniū și Stațiuū, ambii trăindū chiarū în epoca lui Traianū.

Ce-va mai târșiu Florū ni spune și mai energicū că Daciī sunt lipiți de munți: „*Daci montibus inhaerent*“⁽³⁵⁾.

A doua consecință:

Pentru ca într-ega naționalitate rom-ână, nu unū dialectū s-erū unū provincialismū, ci totalitatea n-erului, să fi pututū numi mestéc-ânulū „*nutritorū*“, formațiunea limbei n-ostre din elemente latine și dacice trebuia să se fi cperatū într'unū modū compactū anume în munți, mai allesū în Oltenia unde, după cumū amū vedutū mai susū, rollulū ali-

(31) *Origines*, I, 213.—Cf. *Pott, Etymol. Forsch.*, III, 504, nr. 1220.

(32) *Strabo, Geogr.*, III, 3, § 7.

(33) *Hist. Nat.*, IV, 25.

(34) *Silv.*, III, 3, vers. 169.—Cf. *id. Theb.*, I. v. 20,

(35) *Flor.*, IV, 12.

mentarū allū acestuī arbore nu s'a uitatū cu deseversire nici chiarū pēnē astăđi.

Numai în zona de totū muntōsă, care singurā sub raportulū climatericū represintă la sudū regiunile nordice, se pōte esplica recurgerea la mestēcănū ca la nutrimentū.

Doze-trei cuvinte dintr'o limbă potū restaura o lungă obscură fasă într'o istoriā națională!

Să trecemū cu analiza la o altă probă de o natură diversă.

§ 18.

POESIA «FRUNDEI VERĐI».

De unde óre s'a născutū admirabila «frunđa-verde» din capulū mai tuturorū cântecelorū poporane române?

Cellū mai mare poetū allū nostru și cellū mai renumitū filologū și-au datū amēndouī ostenēla de a petrunde misteriolū acestei poesie de codru.

D. Alessandri dice :

„Celle mai multe dintre cântecele poporale începū cu *frunđa verde*. Acēsta provine din iubirea Romānului pentru natura înverđitā. Primā-vēra cu cerulū ei albastru, cu dulcea ei căldură, cu însuflețirea ce ea aduce lumii amorțite de viforele ernei, nasce în ānima Romānului doruri tainice, porniri entuziaste, cari illū facū a uita suferințele trecutului și a vissa đille de iubire, de viteziā. Lui îi place, cândū vine primā-vēra cea verđiā, a se întinde pe érbā, a se retāci prin lunge și codri, a cānta și a pocni din frunđe, a se scālda în lumina sórelui și 'n aerulū parfumatū allū câmpului. Frunđa cea nouā îi însufflā cântece pline de o melancoliā adāncă, ce exprimā gialea unui trecutū de mārire și aspirarea

„cātrā unū viitorū mārēțū. Frunđa verde ce încununā cântecele poporale servā totū-o dată de caracteristicā cântecului. Astū-feliū cândū subiectulū este eroicū, cândū ellū coprinde faptele unui vitezū, poetulū allega frunđele de arbori séu de flori ce sunt în potrivire cu puterea și cu tinerețea, precumū frunđa de stegiarū, frunđa de bradū, frunđa de bugiorū, căci voinicii balladelorū sunt nalți ca bradulū, tari ca stegiarulū, rumeni ca bugiorulū. Cântecele de iubire se începū cu frunđele de lacrimiórā, de sulcinā, de busuiocū, pentru că aceste flori, după crederea poporului, aū o menire farmecātore. Cândū e cânteculū de durere séu de mórte, ellū preferā frunđele de mārācinā, de mohorū etc. In legendele și în balladele unde figurēzā copile frumóse, acestea sunt întovărășite de cele mai gingașe flori alle câmpielorū, poetulū le încununā cu ghirlande mirositóre de frunđe de viorelle, de trandafiri, de micsunelle etc., și astū-feliū se pōte cunnósce subiectulū unui cântecū chiarū dela cellū ānteiu versū. Romānii dovedescū prin acēstā formā poeticā a improvisārilor lorū o și mai strinsā rudire cu frații lorū din Italia, căci în cântecele poporale alle Umbrilorū, alle Ligorū, alle Picenilorū și alle Piemontesilorū frunđa e înlocuitā prin flóre. De pildā:

«Fior di viole

Li vostri ochietti furono le strale
Che fece la ferita che mi dole etc.

«Fior di cerasa

E d'una siepe de mortella e rosa
Io la vorré siepa 'la vostra casa etc.

«Fior di mela

Vattene a casa che mamma ti chiama
Mamma ti chiama e lo mio core pena etc. etc.» (1)

(1) Alessandri, *Poesie popolare alle Romānilorū*, Buccur, 1867, in-8, p. 92.

Nemicu mai adevăratu și mai elocinte ca prima parte a acestei notițe, aceia adevă unde d. Alessandri desfășoră economia *frunzei verzi* în mecanismul poeziei noastre poporane.

Mai nici o dată allegerea plantei nu este arbitrară, ci servă generalmente în modul cellu mai ingeniosu a indica subiectul seu cellu puținu caracterulă cântecului.

Vomu da câte-va esemple.

În ballada lui Ghemișu, eroulu fiindu foarte micu, dăru și tare totu-o-dată, cânteculu se începe printr'o allună :

«Frunză verde d'allunișu,
«Tace cuculu la rărișu,
«La rărișu, la cărpenișu
«De frica cellu Ghemișu etc.»

Ballada lui Bugioru, mortu pe spândurătoare, debată prin :

«Frunză verde de năgară,
«A eșitu Bugioru în țerră...»,

ca și o doină despre :

«Frunză verde de năgară,
«Vai, sărmană biată țerră,
«Cum te-agiunse foculu ăra!
«Rușii vinu te calicescu etc.»

Trista salce figurază în cânteculu orfanilor :

«Frunză verde sălcioră,
«Puiculiță bălăioră,
«Tu n'ai tătă, eă n'amă mamă etc.»

Unu voinicu cântă :

«Frunză verde șapte brați,
«Fost'amă noi vr'o șapte frați etc.»

Amarulū pelinū caracterisă pe cei instrăinați :

«Frunză verde de pelinū,
«Tu străină, eă străinū,

«Amendou ne potrivimū,
«Haī în codru să trăimū etc. (2)

Urđica merge de asemenea în armoniă cu sufferința :

«Frunză verde de urđică,
«Strigă, Dómne, cine strigă,
«Strigă Gıurgıu dintre luncı
«Dela boi și dela giuncı,
«Nime'n lume nu aude
«Strigătele selle crude etc.» (3)

Illusionile perdute se manifestă prin aguridă :

«Frunză verde aguridă,
«Multu ești, lelio, ispitită,
«Multu mē'nșellı și multu mē porți etc. (4)

Mai pe scurtu, totalitatea poeziei poporane a Românului este ca unu feliu de botanică, fie-care plantă fiindu descrisă pe largu printr'o situațiune correspundinte a suffletulu umanū ; dăru acéstă sublimă combinațiune de spiritū și materiă să fie ore în adevăru de origine italică ?

Insuși d. Alessandri nu se vede a fi fostu de acéstă părere în scrierile selle mai de'nainte assupra poeziei noastre poporane.

Pe la 1855 d-lui era mulțumitū să constate cu multă giusteță rollulū poeticū allū *frunzei verzi*, fără a căuta să-i găsescă vre-o părechia în Italia. (5)

Ceia-ce a indusū mai târđiu în erróre pe illustrulū poetū, după cumu mai de-ună-dı a retăcitu și pe d. Picot (6), se pare a fi fostu

(2) *Ibid.*, passim.

(3) M. Pompiliu, *Ballade populare*, Iași, 1870, in-8, p. 41.

(4) Caranfilu, *Căntece populare*, Huși, 1872, in-8, p. 15.

(5) Alessandri, *Ballades et chants populaires de la Roumanie*, Paris, 1855, in-8, p. 182, note 19.

(6) Picot, *Documents pour servir a l'étude des dialectes roumains*, Paris, 1873, in-8, p. 45.

anume d. canonicu Cipariu, carele tocmai în intervallu veni a emitte următoarea opiniune:

„Ce-va asemenea se află și'n poesiele po-
pulare alle Toscaniloru, din cari aici vre-o
câte-va essemple allese din *Canti popolari de*
N. Tommaseo, vol. 1, Veneția 1841 :

«Fior di scarlato,
Alle porte di Napoli c'e scritto :
Il paradiso c'e il vostro ritratto etc.

«Fiorin di sale,
Se non son bella io, bello è 'l mi'amore,
Ho un morettino, e la grazia mi vale etc.

«Fiore di pepe.
Io giro intorno a voi come fa l'ape
Che gira intorno al fiore della siepe etc.

„*Fiori di cipresso* (Tommaseo pag. 132), *Fior*
d'amaranto (p. 146), *Fiore d'argento* (p. 166)
etc. Din care se vede că Toscanii asemenea
începă ca și Români, numai câtă ei pună
flóre în locu de frunză verde, înse pe pag. 228
aflăm : *foglia d'aprile*, adică for seú frunze,
și mai încollo pe p. 237 *spiga di grano*, spicū
de grâu etc. (7).

Să ne'trebămă acumă încă o dată : între
frunza verde a Românului și între *fiore* seú
chiaru *spiga di grano* a Toscanului essistă ôre
în realitate vre-o seriósă înrudire ?

Nu cumă-va amăgirea provine din pre-
dispozițiunea cam morbidă a cellorū mai mulți
dintre noi de a căuta chiaru „ciorba“ și „șer-
betulu“ în Capitoliu ?

Să essaminămă.

Din sutimi de cântece italiene abia câte
unul se începe prin *flóre*, ba și atunci fără
legătură cu ideia totală, cu intriga, cu
ținta poeziei, ci numai ca o simplă invocați-

une cătră o persónă : „tu, flóre roșiă...!“ seú
„tu, flóre de vióră...!“ seú „tu, flóre de ciresu...!“
și așa mai încollo.

Poesia poporană a Italianilor se împarte
într'o mulțime de genuri : *rispetti* seú *stram-*
boti, *serenate*, *maggi*, *violete*, *nanne* etc.

Numai într'unul singur din acestea, și
încă nu totu-d'a-una, ne întimpină esclamați-
unea „fiore!“ , anume în așa numitele *stornelli*,
adecă câte doue seú trei versuri peste totu,
pe cari le cântă unu bărbatu seú o femeia și
cărora li respunde unu altul printr'o nouă
seriă de doue-trei versuri, ceia-ce se chiamă
stornare, a da înderetu.

Unul de pildă ȳce :

Fiore di aneto !
Quando moro, e vado in paradiso,
Se non ti trovo, mi ritorno indietro.

(Flóre de măraru ! Cându voiū muri și mă voiū
duce în raiū, decă nu te voiū găssi acolo, mă voiū
întorce)

Altul seú alta replică :

Fiorin d'abete !
In paradiso senza scale andate :
Parlate con i santi, e poi scendete.

(Flóre de bradū ! În raiū mergi fără scară : vor-
besce cu sânti și apoi întorce-te)

După cumă observă forte bine d. Caselli,
acesta este ce-va în felul versurilor alter-
nate alle păstoriloru lui Virgiliu :

Incipe, Dameta; tu deinde sequere, Menalca.
Alternis dicetis; amant alterna Camenae. (8)

Decă venerabilul d. Ciparu aru fi cređutu
de cuviință și d-lui a da lectoriloru sei acestă
legitimă limurare assupra naturei *stornelliloru*
italiani, negreșitu că nemini nu s'aru fi pu-
tutu amăgi de a vedé vre-unu gradū de în-

(7) Cipariu, *Elemente de poetică*, Blasiu, 1860, in-8, p.
194-196. — Cf. Urechia, *Patria*, Bucuresti, 1867, in-8, p. 21.—
Poesia in fața politiceii, Bucur., 1867, in-8, p. 18.

(8) Caselli, *Chants populaires de l'Italie*, Paris, 1865,
in-8, p. VIII.—Cf. Tit. Liv., IV, 53.

cuscrire între *frunđa verde* română și între *fiore* a Toscanilor, cari una alteia sunt cu desăvârșire străine.

Nu mai adaugăm că florile în genere distingă mai multă câmpia, pe când frunzele aparțin pădurii, desemnându astă-feliu doue feluri de trai cu totul diverse.

Dacă ori-ce invocațiune personală ca „fiore di aneto” său „fiorin d’abete” ar fi să se pună în comparațiune cu a noastră „frunđa-verde”, atunci nu înțelegem de ce ar trebui să acordăm acestu monopol numai Italianilor.

Totă așa poesia poporană grăcă numesce și ea pe favoritele selle : flóre de garófă, flóre de iasmin, flóre de crin, său chiar créngă de arbure :

ὦ πολὺ ἀγαπημένη μου, φηλοῦ δένδρου κλωνάρι (9)

Russul de asemenea cântă :

Hei în grădină, în grădină iubesc eu,
Iubesc eu în grădină o pară verde,
O pară verde, o fetiță voiósă . . . (10)

séu :

Para mea, para mea,
Para mea verde!
Sub pară stă căsuța,
In căsuța fetița. (11)

séu :

Hei salce, salce, sălcuță!
Ți-a sosită vremea să n’florești,
Dérü n’a sosită încă vremea
Lui Ivană să se nsóre . . . (12)

Și ce urmază de aci ?

Din câte-va isolate esclamațiuni de această specie, pe cari lesne le vom găsi în poesia

(9) Sanders, *Das Volksleben der Neugriechen*, Mannheim, 1844, in-8, p. 154, 160, 164, 172, 174, 176 etc.

(10) Sacharov, *Skazaniia Russkago naroda*, Petersburg, 1841, in-8, t. 1, part. 3, p. 92.

(11) *Ibid.*, 210.

(12) *Ibid.*, 273.

cultă și necultă a mai tuturor popórelor și căroră li lipsesce, ca și celor italiane, nu numai proprietatea de a fi un debut normal, constant, aprópe fără esceptiune allă totalității cântecelor naționale, dérü mai cu sémă condițiunea fundamentală de a caracteriza o balladă său o doină prin câte o plantă differită, óre se póte deduce că a noastră „frunđa-verde” este grăcă său russă ?

După cum grăcă său russă nu póte fi, totă așa nici italiană nu este.

Dacă e vorba de a allătura cu ori-ce prețu „frunđa-verde” a Românului cu totă feliul de flori latine, apoi éccé un erbariu întreg dintr’o poesia poporană spaniólă :

Verde primavera
Llena de flores,
Corona de guirlandas
A mis amores,
De blanca azucena,
De jazmin y rosa,
Mosqueta olorosa,
Violeta y verbena,
De claveles llena
Y de otras mil flores etc. (13)

Avem aci o miiă de flori d’o dată !

Ce aș face înse tóte aceste amoróse guirlande italiane și spanióle, éullese de prin strimta florăria, cu severa *frunđa verde* a Românului, prin care se încununază nu numai gluma și dragostea, dérü în același timp spendurátórea lui Bugioru său viteziile lui Ghemișu ?

Latinitatea noastră este un fapt istoric atăt de positiv, atăt de bine stabilit pe base sciințifice, încăt n’are nevoia de a mai fi proptită prin totă feliul de esagerațiuni sentimentale, ca și când ar fi în pericol de risipă.

(13) Ochoa, *Tesoro de los romanceros y cancioneros*, Paris, 1838, in-8, p. 329.

Frunđa verde s'a născutū de 'mpreună cu naționalitatea română nu la Tibru séu la Gualquivirū, ci la noi a-casă, pe teritoriul Daciei, în secolarele păduri alle Carpaților, acolo unde străbunii noștri s'aū formatū și s'aū desvoltatū în cursū de vécuri mai 'nainte de a se pogorī din munte și a se respāndi pe câmpia.

Și nu numai prin *frunđa verde*, dérū prin mai tóte imaginile celle mai superbe alle selle, poesia nóstră poporană este fia Carpaților.

Numai acolo se putea nasce :

Munții se resunū,
Șoimii se adunū,
Codrii se trezesū,
Frunđe șoptescū,
Stellele scilipescū
Și'n calle s'oprescū...

Numai acolo :

Sórele și luna
Mi-aū ținutū cununa,
Brađi și pāltenași
I-amū avutū nuntași,
Preuți—munții mari,
Pășeri—lăutari . . .

Numai acolo :

Susū în verfū de brădulețū
S'a opritū unū șoimulețū,
Ellū se uită dreptū în sóre,
Totū mișcāndū din aripóre.
Giosū la trunchiulū bradului
Cresce flórea fragului,
Ea de sóre se feresce
Și de umbră se lipescce.
— Floricică dela munte !
Eū sum șoimū, șoimuțū de frunte,
Eși din umbră, din tulpină,
Să'ți vėđū fața la lumină,
C'a venitū pēnē la mine
Mirosū dulce dela tine etc.

Numai acolo bradulū, stegiarulū, șoimulū, copii de predilecțiune ai munțilorū, aū pututū deveni pentru muza nóstră poporană sacre

simboluri de nălțime, de forță, de vitezia.

Numai acolo, precumū numai pe țermulū mării poesia grécă era în stare de a concepe următorulū capū-d'operă de inspirațiune :

„Era nópte, iubito, cândū noi ne-amū sărutatū. Cine óre să ne fi vėđutū ? Aū vėđutū „nóptea și zorile, stellele și luna. O stelluță „s'a pogoritū și a spus'o mării, marea a spus'o „vėslei, vėslea a spus'o plutașului, și plutașulū „a cāntat'o la pórtă iubitei selle!“ (14).

Greculū i-a dictatū oceanulū, noue ni-aū șoptitū Carpații.

Pentru unū Românū din Baraganū, din Bugiacū, din șessulū cellū aridū allū Romāniei de giosū, unde degia Ovidiū se plāngea că 'n deșertū vei căuta o frunđa :

Aspiceres nudos sine fronde, sine arbore campos . . . (15)

și unde unū căllătorū svedesū din secolulū trecutū observa cu mirare că nu se póte gāssi mai nici unū arbore: „ist in ganz Besarabien fast kein Baum zu finden“ (16), pentru unū asemenea Românū „frunđa verde“ remāne pēnē astă-đi ca unū actū de botezū despre antica facere națională pe inverđitulū plaiū.

Este unū purū romānismū, unū productū directū allū pāmēntulū dacicū, fără nici o cumnățiă cu Italia séu cu Spania.

Traiulū primitivū de pădure a lăssatū și pe aiuri totū în litteratură nesce urme fórte a-dānci, cari offeră o intimă analogiă cu *frunđa verde* a Românului.

Essemplulū cellū mai curiosū și mai evindinte de acéstă influință de codru este ve-

(14) Fauriel, *Chants populaires de la Grèce moderne*, Paris, 1824, in-8, p. 415.

(15) Ovid., *Trist.*, libr. III, el. 3.

(16) Laxmann, ap. Engel, *Geschichte der Moldau und Walachey*, Halle, 1804, in-4, t. I, p. 70.

chiulü alfabetü celticü *ogham* din Anglia, unde Strabone ni spune că Britanniä löcuiäü în păduri: *πόλεις δ'αδτων εισιν οι δρυμοι* (17), după cumü ni-o spune și Iuliü Cesarü: „*oppidum autem Britanni vocant, quum silvas impeditas vallo fossaque munierunt*” (18).

Alfabetulü în cestiune, totü ce póte fi mai de codru, se chiamä *craobh*, „arbore“, și fiecare litterä, *feadha*, adecä „lemnü“, pórtä câte unü deosebitü nume de plantä în urmätórea ordine :

- B. *Beith* (mestécänü);
- C. *Coll* (alunü);
- L. *Luis* (sorbü);
- F. *Fearn* (aninü);
- S. *Sail* (salce);
- N. *Nin* (frassinü);
- H. *Huath* (päducellü);
- D. *Duir* (stegiarü);
- T. *Tinne* (nucü);
- Q. *Queirt* (mărü);
- M. *Muin* (viță);
- G. *Gort* (iederä);
- NG. *Ngedal* (grozamä);
- ST. *Strait* (spinü negru);
- R. *Ruis* (socü);
- A. *Ailm* (bradü);
- P. *Peith-bhog* (érbä mólle);
- O. *Onn* (unü feliü de genistä);
- U. *Ur* (afinü);
- E. *Eadad* (plopü);
- I. *Idad* (tissü);
- EA. *Eabad* (paltenü);
- OI. *Oir* (sängerü);
- UI. *Villeaun* (curpenü);
- IA. *Ifin* (cóczä). (19)

(17) Strab., *Geogr.*, libr. IV, cap. 5, § 2.

(18) *De bello Gall.*, V, 21.

(19) Rolt Brash, *On the Ogham monuments of the Gaedhal*, in *International congress of prehistoric archaeology*, London, 1869, in-8, p. 291—318.— Cf. Pott, II, part. I, p. 220.

La Români poesia poporanä, la Celti alfabetulü, la ambele némuri însuși simburele dezvoltării litterare a orî-cäruï poporü, căci tóte într'o litteraturä se începü prin cäntecü și prin abecedarü, äü petrificatü astü-feliü memoria unorü epoce primordiale de formațiune în adäpostulü pădurilorü.

La noi inse, ca la nimeni altulü, acéstä prețiosä suvenire este nu numai o cestiune de archeologiä, dérü posedä și farmeculü celei mai fericite creațiunii poetice.

Dicemü că la noi ca la nimeni altulü, deși tentative sporadice de a introduce unü assemenea genü s'äü pututü manifesta și pe aiuri sub aceiași acțiune a naturei, dérü n'äü reușitü nicäiri de a prinde rădëcinä, de a deveni unü modelü, o formulä.

Éccë bunä-órä unü cäntecü poporanü ru-tenü din pădurile Galiției :

„Acollo pe munte stä unü frassinü, unü frassinü verde,
 „Pere în străinătate tinërellulü Cazacü!
 „—Eü perü, eü perü, ni-a sossitü ciasulü morții:
 „Te rogü, a mea drăguță, dä de scire maicuței.—
 „A venitü muma, a venitü muma, a venitü mäicuța,
 „A întorsü alba'i fața cäträ feciorășü:
 „—Étä veși, fetuțele, scumpulü meü copilü,
 „N'ai ascultatü pe tatä, pe mamä, s'äü dusü ðillele telle!—
 „—Te rogü maică, te rogü maică, sä mëngropi frumosü,
 „Sä sune clopotele, sä cänte läutele,
 „Dërü sä nu mëngrópe nici popii, nici dascälü,
 „Ci sä mëngrópe numai Cäzacü de-ai noștri!
 „Rädicați frațilorü, rädicați frațilorü o naltä movilä:
 „Sä afe fie-cine cá eü perü din dragoste;
 „Sädiți, suriórelorü, în cäpëtëiulü meü unü cätinü:
 „Sä afe fie-cine cá din dragoste amü peritü;
 „Vorü veni pässerelle sä ciupescä cäline,
 „Imi vorü adduce vești dela drăguța mea!“ (20).

Acestü cäntecü galițianü offerä o mai remarcabilä assemënare cu inspirațiunea poporanä a Romänilorü decätü totü ce s'arü pu-

(20) Waclaw z Oleska, *Piesni polskie i ruskie ludu gali-cyjskiego*, Lwów, 1835, in-8, p. 339:

„Tam na hori stojit jawir, jawir zelenen'ki,

„Zahybaje na czuzyni kozak moloden'ki:

„Zahybaju, zahybaju, przyje czas wmeraty.

„Proszu tebe, moja myla, daj matyn'ci znaty etc.“

té găsi în Italia séu în Spania, căci nu numai se începe printr'unu „frassinu verde“, carele caracterisă pe tēnerulū Cazacū, după cumū printr'unū călinū cu fructele sēlle roșie se caracterisă mai la valle amorulū, dērū pēnē și închiăierea'ī ni adduce a-minte vrēndū-nevrēndū rugămintea finală a nenocitulū ciobănașū din ballada „Mieóra“.

Vecinii noștri Ruteni arū fi pututū dērō, mai allesū în regiunea ost-carpatină a Galliției, să formeze și dēnșii genulū poeticū allū *frun-
dei verđi*; ei s'aū opritū inse la o încercare séu doue, fără a fi mersū înainte, pe cândū Românulū surprinse din capulū locului tōtă frumșețea, tōtă bogăția viitorē a germenu-lui, grăbindu-se a-i da o deplină desvoltare.

Totū așa la Germani și la Slavi alfabetulū se numesce *buchstaben* séu *bukwi*, adecă „bețe de fagū“, denotândū prin urmare ca și la Celți légēnulū codrēnū allū artei de a scri; dērū numai Britanniī împinseseră debutulū pēnē la ultimele'ī consecințe, botezândū fie-care litteră, fie-care diftongū cu câte unū nume de plantă.

Cătū de adāncū s'a înrădēcinatū și cātū de departe s'a ramificatū la Romāni suvenirea anticului traiū de codru, desvoltāndū-se mai cu sēmă în sfera cea poetică a viuțeii, probă este, pe lōngă „frunđa-verde“, caracteristiculū *bradū* dela nunțele nōstre țerrānesci.

„Bradū — ȕice d. Massimū — este ramura „de bradū ce se pune la mirese; de aci *ȕiua de bradū*, séu simplu *bradulū*, preȕiua cununielōrū; a *ȕiuca bradulū*, a ȕiuca la mirēsă „în preȕiua cununielōrū séu și 'n ȕiua de cununie pēnē să pornēsă la biserică” (21).

Nicăiri aiuri nu 'se găsescē ce va, asse-menea.

(21) *Glossariū*, v. bradū.

Și totuși mai multe alte popōre aū debutatū ca și Romāniī printr'unū légēnū de pădure.

O acțiune identică a naturēi inspiră pretutindenī începuturi identice; nu pretutindenī inse elle potū agiunge la perfecta lorū espressionē, îndurāndū adesea, sub legea *selecțiunii naturale*, ceia-ce se chiamă în biologiă „arrēt de développēment“.

Serbulū, de pildă, cāntă:

«Cresce unū subțire bradū
«Pe doui munți mari;
«Dērū nu era bradulū,
«Ci o fētă naltă...» (22)

S'arū părē că aūȕi ballada romānă „Annelulū și nāframă”:

«Fost'a fostū unū crăișorū,
«Tinerellū māndru feciorū,
«Cumū e bradulū codrilōrū
«Susū pe vērfulū munților...»

La Serbi acēstă imagine a bradulū, provenită ca și la noi din contemplațiunea codrilōrū de munte, este o escepțiune, unū grāunte remasū sterpū, deși arū fi pututū să rodēsă; la Romāni inse ea a devenitū o notă nedispensabilă dintr'o vastă simfoniă, plină de celle mai bogate variațiuni pe aceiași temă.

Ne resumāmū.

Pelōngă atâtea alte diferite probe, *frunđa-verde* demonstră și ea că naționalitatea nōstră s'a nāscutū pe plaiū, nu pe câmpia.

Ea ni procură mai pe d'assupra unū punctū cronologicū fōrte importantū.

Romāniī din Macedonia n'aū pe *frunđa verde*.

Poesia lorū poporană, de care ni dă cāȕiva interesanți specimeni d. Caragiani, nu în-

(22) Karadziej, *Srpski rječnik*, Beč, 1852, m-8, p. 253.